

“I denne her skole må man godt ryge”

En undersøgelse af køn, krop og klasse blandt håndværkere i den danske byggebranche

Af

Anders Stensgaard Sørensen

og

Coco Falk Krusbæk

Vejleder

Christian Groes

Antal tegn:

202.831

Abstract

This project examines the working culture among people in the trade positions of the Danish construction sector through the following research question:

How do gender and class influence the work environment of the Danish construction sector, and how does it affect the people in trade roles emotionally and bodily as men and professionals?

The investigation takes its starting point in a field study consisting of six days, where we visited respectively a building site for a window project and a woodworker workshop. Through conversations and observations with carpenters and woodworkers, we have identified gender, class and body as central categories in the construction of identity, social relations and culture in the trades. We dive into the category of gender using the theoretical term of *hegemonic masculinity* and other masculinities by Raewyn Connell & James W. Messerschmidt, analyzing the masculine hierarchy, the role of heterosexuality and the relationship between soft and hard feelings among the male informants. The bodily aspect of the trades is examined through affect theory as laid out by Sara Ahmed. We analyze the way the tradesmen displace their bodily connection and ignore signs of fatigue and pain. We also examine the self-perceived risk of work occupational injuries and how the tradesmen incorporate bodily functions and perceptions in their everyday language. Lastly, we draw on Pierre Bourdieu and Paul E. Willis for inspiration in examining the social position of the people in trade roles and the class markers of working-class culture that is present in our field notes. Here, we show how working-class culture is in part constructed and reproduced by humor and “pisstaking” among colleagues as well as an active distancing from academic learning and employment.

We discuss how the position of the tradesmen are conflicting as regards gender and masculinity, and how the picture gets even more complex when you add class as a category of interest. Furthermore, we discuss our own involuntary role in silencing the ethnic minorities at the construction site. The project concludes that there is a potential for including a more diverse workforce and opening the culture for different bodies, primarily because of the awareness among the tradesmen regarding their own discourse and the social setting they are in. We argue that class is an important category in understanding the position of the tradesmen, not only economically but also culturally and socially through embodied practices. However, we also conclude that there are signs of dominating and excluding masculinities, that see different bodies entering the work force as a threat to the existing culture.

Indholdsfortegnelse

Problemfelt.....	4
Problemformulering.....	7
Specialets opbygning	8
Literature review.....	10
Maskuline idealer om at “lege helt” - mænd og sikkerhed	10
Sjældiskurser og smerte	11
Humoren som værktøj.....	12
Kvindens kompenserende i byggebranchen.....	13
Fra kontorstolen til kranen	14
Metode	15
At afkode håndværkerkulturen - et etnografisk feltstudie.....	15
Akademikere blandt håndværkere - hvordan deltager man på byggepladsen?.....	17
Vi er ikke fra fagforeningen - udfordringer med adgang til byggebranchen som felt	19
Notesbøger på byggepladsen - indsamling og oversættelse af empiri	22
Teori.....	25
Køn og maskulinitet.....	25
Krop og følelser	27
Klasse, klassifikationer og arbejderklassekultur.....	29
Analyse	33
Køn.....	33
“Elektrikerne har store hoveder men små arme” - det maskuline hierarki i byggebranchen.....	33
“Hold kæft, hvor er du lækker” - maskulinitet og seksualitet på byggepladsen	39
Bløde følelser i en hård branche?.....	42
Delkonklusion	47
Klasse.....	47
“I denne her branche kan man ikke stå stille” - forestillinger om håndværkere og akademikere.....	48
“Så meget har jeg aldrig skrevet i mit liv” - counter school culture blandt håndværkerne.....	51
Det formelle og det uformelle - må man råbe på et kontor?	54
“Åh nej, jeg har krænket en Djøf’er” - ‘pisstaking’ som social praksis.....	56
Har de selv råd? Håndværkerens økonomiske kapital	60
Delkonklusion	62
Krop	63
“You lean, you clean” - tid og krop i byggebranchen.....	63
”Hvis man holder øje med fingrene, skal det nok gå” - risiko og smerte	66
Hvad er en svagpisser? Latrinært sprogbrug blandt håndværkerne	69

Delkonklusion.....	71
Diskussion.....	72
Konklusion.....	77
Litteraturliste.....	79
Bilag.....	83

Problemfelt

I begyndelsen af 1960'erne skete der et markant skift i den danske arbejdsstyrke. Grundet mangel på arbejdskraft blev gifte kvinder inddraget i arbejdsstyrken, unge kvinder fik en højere erhvervsfrekvens, og moderskabet stod ikke længere i kontrast til beskæftigelse på arbejdsmarkedet (Borchorst 1989: 133, 138). Samtidig betød det, at det arbejdsmarked, der allerede var etableret i diverse brancher, måtte skabe plads og rum til kvindernes indtræden. Dermed fik denne forandring også stor betydning for mænds deltagelse, fordi det ændrede fundamentalt ved strukturerne i både arbejds- og familielivet, der skulle indrettes og forhandles om på ny. Dermed spiller køn en vigtig rolle i forandringsprocessen, idet kønsmarkører i udstrakt grad har været med til at strukturere samfundet, som vi kender det i dag:

“Gennem dette århundrede har arbejdet grundlæggende ændret karakter, men det har været kendetegnende for alle hidtil kendte samfundsformationer, at køn i udstrakt grad har struktureret fordelingen af arbejde. Samtidig har arbejdsdelingen været hierarkisk i den forstand, at kvinders arbejde har været forbundet med mindre prestige, magt og aflønning end mænds.”

(ibid.: 135)

Således ser vi stadig i dag konsekvenserne af, at kvinder i 1960'erne primært blev beskæftiget på det offentlige arbejdsmarked inden for omsorgsfagene (ibid.: 139), mens mænd forblev i overtal i de tekniske fag. Det betyder, at der stadig i dag findes mande- og kvindedominerede fag, hvor idealet om “den gode medarbejder” er knyttet op på værdier, der klistrer til bestemte, kønnede kroppe. Ifølge Danmarks Statistik har vi siden 60'erne haft en udjævning i kønsfordelingen i de forskellige erhverv, om end der stadig er stor forskel på mænd og kvinder, når det kommer til karrierevalg (Danmarks Statistik 2015: 26). Det ses også i unges uddannelsesvalg (Ebsen 2021: 18), hvor der stadig findes en skæv kønsfordeling i optaget på tværs af de forskellige uddannelsesinstitutioner (Larsen et al. 2016: 97). Blandt andet er mænd i overtal på erhvervsuddannelserne (ibid.: 104), og kvinder mangler rollemønstre at spejle sig i, når det kommer til at søge mod brancher, der betragtes som “maskuline” (Mosbech et al. 2021: 47). Det kønsopdelte arbejdsmarked reproducerer sig selv. Dermed bliver nogle kroppe anskuet som egnet til et bestemt job, mens andre afviger fra normen.

Byggebranchen er et eksempel på et erhverv, der historisk set har været domineret af mænd, og hvor kvinder stadig den dag i dag er i undertal. Mænd udgør i dag 91% af ansatte på tværs af branchen (DI Byggeri: u.å.), og kvinder kun 4% af det samlede antal håndværkere

(Mosbech et al. 2021: 7). Samtidig kæmper branchen ifølge foreningen Byggeriets Samfundsansvar med “dominerende maskulinitetsidealer”:

“Man skal være effektiv, arbejdsom, fysisk stærk, deltage i at udtrykke seksuelt begær rettet mod kvinder, eksempelvis gennem lummer humor eller nøgenbilleder på væggene, trives med en hård tone og selv kunne indgå i den. [...] [I]dealer som dette skaber en stærk følelse af fællesskab og sammenhold på arbejdspladsen, samt en stærk fælles identitetsforståelse, hvilket kan fungere som en slags bolværk mod udefrakommende trusler om uønsket forandring” (ibid.: 26).

At der stadig findes en kultur, der ekskluderer visse kroppe, skyldes ifølge foreningen, at fokus i branchen hidtil primært har været at forbedre de fysiske arbejdsforhold: Arbejdsforholdene er blevet reduceret til et spørgsmål om at undgå nedslidning og arbejdsskader, hvorfor de psykiske aspekter er blevet negligeret (ibid.: 18). Det resulterer ikke blot i, at branchen har svært ved at rekruttere og fastholde kvinder. Også unge fravælger branchen i stigende grad, hvorfor den samlede talentpulje skrumper (ECSO 2020: 16). Det medfører, at branchen står overfor en alvorlig mangel på arbejdskraft, der estimeres at ramme 1 million manglende medarbejdere i 2025 (ibid.: 25). Hvis vi vil gøre os forhåbninger om at bygge i samme skala i fremtiden, må der derfor gøres noget ved både branchens ry og evne til at fastholde og passe på de arbejdende.

Meget tyder på, at den maskuline kultur også påvirker de mandlige håndværkere, både mentalt og kropsligt: Undersøgelser viser, at nogle arbejdstagere i byggebranchen fraråder deres børn at arbejde i samme erhverv, da den økonomiske kompensation ikke opvejer for den smerte og nedslidning, de risikerer at opleve i løbet af deres karriere (Ajslev et al. 2013: 203). De fysiske udfordringer, der opleves i arbejdslivet, nedtones dog i diskursen i sjakkene. Ofte bliver smerten undertrykt, og der reproduceres et maskulint ideal om den “gode arbejder” der ikke beklager sig, men udfører arbejdet (ibid.: 208). Således hænger de fysiske, kulturelle og sociale aspekter sammen.

For at forstå hvorfor byggebranchen for visse grupper er svær at træde ind i, må vi forstå kulturen, der produceres og reproduceres af aktørerne i branchen. Majoriteten af disse aktører udgøres af mandlige håndværkere. Dette speciale centrerer sig derfor om denne gruppe, deres kroppe, identitet og tilhørsforhold til den kultur, de indgår i hver dag. Gennem seks dages feltarbejde foretaget i henholdsvis en entreprenørvirksomhed og i et møbelsnedkeri samt et enkelt interview, undersøger vi, hvordan maskulinitetsidealer produceres og reproduceres i en byggefaglig kontekst. Gennem observation af og samtale med en række mandlige håndværkere,

undersøger vi hvilke arbejdsmiljøer, der præger de to virksomheder, vi har besøgt samt hvilke følelser, det skaber hos de enkelte medarbejdere. Det kropslige element er centralt for undersøgelsen, fordi kroppe, handlinger og følelser er forbundne: Hvad en mandlig håndværker siger og gør, mens han arbejder, er et udtryk for, at der er noget andet, han fravælger - eller som han måske slet ikke ser som en mulig udtryksform. Endvidere er der et samspil mellem kroppen, værktøjet og de følelser, der er i spil blandt håndværkerne. Undersøgelsen er også kropslig, fordi den er et møde mellem vores kroppe (Anders' krop, der læses som mand, og Cocos, der læses som kvinde), og det sociale rum. Hertil kommer den materialitet, vi møder på byggepladsen i form af værktøj, maskiner og byggematerialer, som også bidrager til den kropslige oplevelse.

At være mand og håndværker på en byggeplads eller et møbelsnedkeri er ikke isoleret til arbejdspladsen, men er også en position i samfundet, hvor økonomi og status har en indvirken på livet i og udenfor faget. Dermed er klasse også et centralt begreb og en variabel i dette speciale. Klasseperspektivet ser vi ikke kun som de økonomiske livsvilkår, men også som medskaber af social praksis. Når vi indtræder i felten, kommer klasse og faglighed uundgåeligt til at spille en rolle på linje med køn i kulturmødet mellem akademiker og håndværker - fordi vi er "out of place" (Ahmed 2007: 159) i rummet, vi indtræder i. Omgangstonen, værktøjet, sikkerhedsudstyr, mødetider, selv opfattelsen af tid er noget, der er blevet synligt for os undervejs, fordi det adskiller sig fra det, vi er vant til. Men måske er det netop det udefrakommende blik, der kan spejle og synliggøre normerne, så en kulturændring bliver mulig? Disse overvejelser har ført os til følgende problemformulering:

Problemformulering

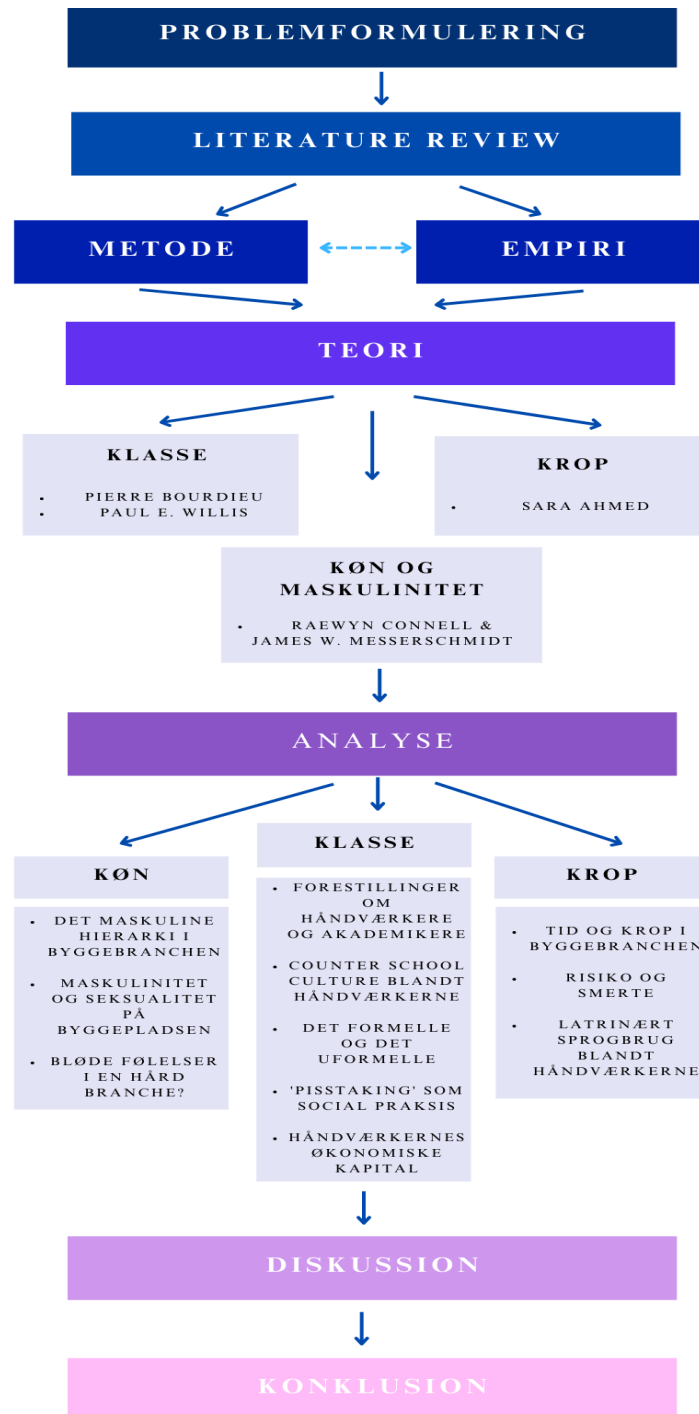
Hvilken rolle spiller køn og klasse for arbejdsmiljøet i byggebranchen, og hvordan påvirker det håndværkere følelsesmæssigt og kropsligt som mænd og fagpersoner?

Udover vores problemformulering har vi også udarbejdet en række arbejdsspørgsmål, der skal fungere vejledende for vores empiriske og analytiske arbejde:

1. Hvilke maskulinitetsidealer findes i byggebranchen, og hvem in- og ekskluderer det?
2. Hvordan eller hvorvidt kommer hårde og bløde følelser til udtryk blandt håndværkerne i byggebranchen?
3. Hvordan former samspillet mellem kroppe og materialitet arbejdspraksissen?
4. Hvordan kommer klasse til udtryk i håndværkernes identitet og faglighed?

Specialets opbygning

For at give et overblik over opbygningen af vores undersøgelse har vi udarbejdet følgende model:

Med henblik på at besvare vores problemformulering og arbejdsspørgsmål præsenterer vi først den nyeste forskning, som har skærpet vores blik i fasen med at indsamle empiri, og som vi står på skuldrene af i vores analyse.

Dernæst redegør vi for vores metodevalg, det etnografiske feltstudie, og reflekterer over aspekter som adgang, etik og tillidsopbygning til informanterne. Vi kommer også ind på vores egen position som akademikere i felten.

Vores metodiske valg og de tendenser, vi har set i vores empiri, har formet vores teoretiske ramme, som bliver præsenteret herefter. For at kunne belyse, hvordan køn kommer til udtryk og forhandles på byggepladsen, trækker vi på Raewyn Connell & James W. Messerschmidts begreb om hegemonisk maskulinitet. Det kropslige og følelsesmæssige aspekt af undersøgelsen er inspireret af Sara Ahmed og affektteorien. Slutligt trækker vi også på begreber af Pierre Bourdieu og Paul E. Willis, der hjælper os til at identificere klassemarkører og deres betydning for de mandlige håndværkere.

Efter præsentationen af vores teori følger vores analyse. For at besvare vores problemformulering og arbejde tværgående med vores empiri, har vi valgt at inddele vores analyse i tre overordnede tematikker: Køn, klasse og krop. De tre analysedele er inspireret af vores teori. Det betyder dog ikke, at vi holder os til at bruge én teori per afsnit. Tværtimod indgår forskellige begreber fra teorierne dér, hvor vi mener, at det kan bidrage med interessante perspektiver eller bringe mening til vores betragtninger.

Efter analysen diskuterer vi de mandlige håndværkeres position ud fra køn og klasse. Vi udfolder kompleksiteten i, hvordan de ofte agerer modstridende, hvorfor vores teori ikke altid er tilstrækkelig som forklaringsramme. Vi diskuterer også, hvad eller hvem, vi har haft svært ved at se qua vores metodiske tilgang.

I slutningen af rapporten findes en konklusion.

Literature review

I dette afsnit præsenteres den litteratur, der danner grundlag for vores undersøgelse af mandlige håndværkere i byggebranchen. Vores litteratursøgning er både foregået på dansk og engelsk og er foretaget på henholdsvis Google Scholar og Det Kongelige Biblioteks hjemmeside. Vi har blandt andet fokuseret på søgeordene “byggebranchen”, “håndværkere” “maskulinitet”, “køn”, “krop”, “diversitet”, “sikkerhed”, “kultur” og andre ord, der er synonymer for eller knytter sig til disse. Vi har desuden bestræbt os på primært at benytte nyere forskning på området.

Maskuline idealer om at “lege helt” - mænd og sikkerhed

Vores søgning startede ved Center for Maskulinitetsforskning (forkortet CEMAS), der hører til under Aalborg Universitet, og som har udgivet en række undersøgelser, der er relevante for vores undersøgelse af byggebranchen. CEMAS har blandt andet undersøgt arbejdsulykker, risikovillighed og nedslidning i mandsdominerede brancher (Christensen et al. 2014a; Christensen et al. 2014b; Christensen et al. 2015; Kyed 2014). Disse peger på, at maskulinitetsformer, herunder særligt den hegemoniske maskulinitet, spiller en rolle for antallet af arbejdsulykker og ofte kan knyttes til de brancher, hvor medarbejderne er mere risikovillige og derfor oplever en højere grad af nedslidning end andre jobtyper. Ambulanceredderfaget og slagterifaget er blandt de jobs, forskerne på CEMAS har lavet studier af. Førstnævnte er særligt relevant, idet ambulanceredderne ifølge de danske forskere har formået at gøre op med de maskuline idealer om “at lege helt” og sætte sig selv i farlige situationer (Kyed 2014: 85-85). Dermed er risikoadfæren nu ikke længere noget, der bifaldes men snarere noget, der tages afstand fra af de andre medarbejdere (Christensen et al. 2015: 85). Undersøgelserne fra CEMAS fokuserer primært på de fysiske aspekter af arbejdsmiljøet og ikke så meget på, hvordan maskuliniteten påvirker de psykiske og interpersonelle forhold på arbejdspladsen. Vi finder alligevel idéen om den hegemoniske maskulinitet relevant for vores speciale, idet vi forestiller os, at den også påvirker de mandlige medarbejders psyke og identitet, og at den har indflydelse på kulturen på arbejdspladsen.

Nedslidningen påvirker også processen, når mænd forlader byggebranchen. I undersøgelsen “‘Rigtige mænd’ på retræte?” (2020) belyser Hansen et al., hvordan køn påvirker tilbagetrækning for mænd i byggebranchen. Undersøgelsen bygger på en spørgeskemaundersøgelse med 2814 respondenter (Hansen et al. 2020: 16). Målet for undersøgelsen er at analysere push/pull faktorer i branchen ud fra “[...] forskellige mål for kønsidentitet og kønsideal

[der] er associeret med 1) forventet tilbagetrækningsalder, 2) form for foretrukken tilbagetrækning samt 3) forestillinger om årsager til tilbagetrækning fra arbejdsmarkedet.” (ibid.: 13). Spørgsmålene i undersøgelsen knytter sig til traditionelle kønsideal og forståelse af selvamme. Respondenterne skulle således tage stilling til udsagn såsom “*Mænd bør være i stand til at reparere de fleste ting i deres hjem’.*” (ibid.: 17). Undersøgelsens resultater peger på, at tilbagetrækning i bygge- og anlægsbranchen har en sammenhæng med nedslidning, fordi medarbejderne oplever kropslige smerter, dårligere mentalt helbred, dårligt selv vurderet helbred og tab af arbejdsevne, hvilket resulterer i tidligere tilbagetrækning (ibid.: 19). Derudover konkluderer forskerne også, at der findes et kønnet aspekt ved forventet tilbagetrækning fra arbejdsmarkedet i byggebranchen: De respondenter, hvis svar indbefatter de kategorier, som associeres med traditionelle maskuline normer, forventer i gennemsnit at trække sig tilbage syv måneder senere end de respondenter, som ikke identificerer sig med de traditionelle maskuline normer (ibid.: 19-20). Det vil sige, at de mænd, der praktiserer et traditionelt maskulinitetsideal, bliver længere på arbejdsmarkedet og “holder ud”, mens mænd, der ikke i lige så høj grad er traditionelt maskulint orienteret, har en tidligere forventet tilbagetrækning. Slutligt konkluderer forskerne, at der er markante økonomiske incitamenter for at blive på arbejdsmarkedet (ibid.: 21). Forskerne tolker, at den statistiske kobling mellem økonomi, køn og tilbagetrækning kan knyttes til traditionelle kønnede forestillinger om manden som forsørger.

Sjaldiskurser og smerte

Forskerne Ajslev, Lund, Møller, Persson, & Andersen har undersøgt, hvordan håndværkere i den danske byggebranche naturliggør smerte i deres daglige arbejde (Ajslev et al. 2013: 195). De undersøger, hvordan smerte italesættes gennem en hegemoniske diskurs som en uundgåelig del af arbejdet i branchen (ibid.). Baggrunden for undersøgelsen er en hyppig forekomst af smerter i muskler og led i byggebranchen. Smerterne kan variere i symptomer men karakteriseres oftest som smerter, der ikke er specifikke eller generel ømhed (Ajslev et al. 2013: 196). Dette kan påvirke håndværkerens arbejdsevne, fysiske helbred og resultere i eksklusion fra arbejdsstyrken (ibid.: 196). I undersøgelsen tages der udgangspunkt i interviews med sjak i byggebranchen, som er mindre arbejdsgrupper med en demokratisk valgt sjakforperson (ibid.: 197). Interviewene fokuserer på, hvordan der i sjakkene forekommer narrativer om smerte, som også påvirkes af magtrelationer gennem sproghandlinger (ibid.: 197, 199). I undersøgelsen konkluderer forskerne, at smerten gennem diskursiv praksis er blevet naturaliseret i arbejdslivet, både fra arbejdstager og arbejdsgivers side. Det medfører, at arbejdsgiveren ikke tager ansvar for smerten, hvorfor den ikke bliver handlet på (ibid.: 211). Dermed opfattes smerten

som noget uundgåeligt, og håndværkerne ender med at give sig selv skylden for den (ibid.). Forskerne tolker dette som en villighed blandt håndværkerne til at håndtere det hårde arbejde ud fra en maskulin reproducerende praksis (ibid.). At udholde smerten sætter håndværkerne i en prekær position, fordi de kan risikere at blive socialt og arbejdsmæssigt ekskluderet, hvis de kritiserer arbejdsforholdene (ibid.). Derfor konstrueres den ideelle arbejdstager som:

“[...] a person who likes hard labor, habituates pain and does not talk too much about it, shows stamina, goes on regardless of obstacles, is self-sufficient in handling work and does not ask too much for help, appreciates soreness of the body, and seeks flow and rhythms with a high pace that seems brutal to the body.” (ibid.: 212).

I undersøgelsen problematiseres dette ideal, da det øger risikoen for kropslige smerter, fordi håndværkerne holder det for sig selv, hvis de oplever smerter. Samtidig er der et økonomisk incitament, som bidrager til reproduktionen af den ideelle arbejder (ibid.). Den enkelte håndværker risikerer at hindre sjakkets arbejde ved at beskytte kroppen mod overbelastning (ibid.). Forskerne påpeger, at byggefirmaer kan drage fordel af at give adgang til udstyr, som kan mindske smerte, men at tidspres og konkurrencen i branchen forårsager en negligering af dette (ibid.).

Humoren som værktøj

Idet vi arbejder med en bestemt faggruppe, håndværkerne, der primært består af mandekroppe, bevæger vi os i krydsfeltet mellem køn og klasse. I den forbindelse har vi fundet det relevant at lede efter litteratur, der undersøger arbejderklassekultur blandt mænd.

Den danske forsker og Ph.d. i pædagogik Rasmus Præstmann Hansen har i flere udgivelser belyst, hvordan maskulinitet og seksualitet praktiseres gennem humor blandt drenge på en automekanikeruddannelse i en dansk provinsby (Hansen 2009a; Hansen 2009b). Gennem et feltstudie, hvor Hansen selv var deltagende i undervisningen og interagerede med drengene, fik han indsigt i deres omgangsformer med hinanden. Hansen argumenterer for, at humoren er med til at skabe in- og eksklusionsprocesser i uddannelsesrummet, og at den skaber et hierarki drengene imellem (Hansen 2009a: 45). Humoren bliver brugt til at forhandle om “grænserne mellem de homosociale, homofobiske og homoerotiske relationer blandt drengene [...]” (ibid.: 47). Samtidig er underviserne og forskeren selv med til at tilskynde, skabe eller nedtone de humoristiske indslag. Idéen om humor som et redskab til at skabe og forhandle maskuline hierarkier indenfor håndværksfag er et relevant perspektiv i vores undersøgelse, og noget, vi har set og bemærket i vores møde med branchen. Vi har derudover fundet det interessant, hvordan

Hansen pointerer, at humor også kan være en vej til at komme tættere på sine informanter og opbygge tillid (ibid.: 47, 50).

Kvindes kompensering i byggebranchen

Der findes ligeledes forskning, der peger på, at maskulinitet spiller ind for kvinders arbejdsforhold og trivsel i branchen. Den danske antropolog Maia Ebsen har foretaget et feltstudie på en dansk byggeplads, hvor der er flere kvinder ansat. Ebsen undersøger, hvordan kønsnormer reproduceres, men også udfordres i den specifikke virksomhed (Ebsen 2021). Resultaterne i undersøgelsen peger blandt andet på, at kvinder allerede i deres uddannelsesvalg konfronteres med kønnede normer og frarådes at tilvælge bygge- og anlægsbranchen, at de vælges fra, når det kommer til lærepladser, samt at de oplever diskriminerende sprogbrug på byggepladserne (ibid.). Det underbygges af internationale studier, der viser, at kvinder i byggebranchen og særligt på byggepladserne, oplever en række negative følger både mentalt og fysisk af den måde, branchen er indrettet efter de mandlige ansatte (Rotimi et al. 2022). Samtidig findes der barrierer, der forhindrer kvinder i at træde ind i branchen i det hele taget. Ebsens undersøgelse viser, at kvinders kroppe og fysik ofte bliver omtalt som en udfordring i forhold til ansættelse, og at manglende omklædningsfaciliteter eksempelvis bruges som argument for ikke at ansætte kvinder (Ebsen 2021: 19- 20).

Den amerikanske forsker Amy M. Denissen argumenterer for, at kvinder, når de arbejder i byggebranchen, oplever et såkaldt “double bind” (Denissen 2010: 1052), hvor forventningerne til deres arbejdspræstation og forventningerne til deres køn strider mod hinanden. Dog understreger Denissen, at det ikke betyder, at kvinderne efterlades uden agens. Tværtimod viser Denissen, at kvinderne finder en række strategier, hvorigennem de bruger køn som et “værktøj”, der kan tilpasses, fremhæves eller nedtones afhængig af situationen (ibid.: 1058). Med andre ord opfører de kvindelige håndværkere sig nogle gange “som mænd”, andre gange insisterer de på at bringe deres femininitet i spil, og til tider insisterer de også på, at de kønslige aspekter er irrelevante for evnen til at udføre arbejdet (Denissen 2010). Disse copingstrategier er noget, der går på tværs af forskningen på området (Rotimi et al. 2022: 10; Ebsen 2021; Mosbech et al. 2021: 38). Andre eksempler er, når kvinder overpræsterer for at kompensere for manglende fysisk styrke, når de tager afstand fra eller knytter sig særligt til andre kvinder på arbejdspladsen, eller når de finder måder at udføre arbejdet på, der svarer bedre til deres fysiske formåen og kropsbygning (Rotimi et al. 2022; Ebsen 2021). Ebsen peger på, at en divers medarbejdersammensætning kan styrke arbejdsgruppen, og at kvinderne fra det danske feltstudie

har bidraget med nye løsninger, der har haft en positiv indflydelse på arbejdsgangen for alle håndværkerne på byggepladsen. Ebsen konkluderer, at rekrutteringen af flere kvinder ikke kan stå alene, når det kommer til at gøre op med den maskuline kultur, men at der også er behov for en ændring i diskursen omkring køn på byggepladserne (Ebsen 2021: 25).

Fra kontorstolen til kranen

Ifølge foreningen Byggeriets Samfundsansvar er arbejdsmiljøet i byggebranchen både præget af stærke fællesskaber og faglig stolthed (Mosbech et al. 2021: 17). Dog understreges det også i en rapport, der har undersøgt arbejdsforholdene i branchen, at der findes et "højt konfliktniveau, et hårdt arbejdsmiljø med lav psykisk trivsel, og et dårligt fungerende samarbejde på tværs af værdikædens led og fagligheder" (ibid.). Samtidig påpeger foreningen, at der er forskel på kønsfordelingen på kontorerne og byggepladserne, og at der eksisterer nogle overordnede kulturforskelle mellem de to arenaer (ibid.: 19). Kort opridset vægtes fysisk formåen eksempelvis højt på byggepladserne, mens diplomati vinder på kontorerne, og den hårde eller sexistiske tone er mere subtil i kontorlandskabet (ibid.: 24-25). Denne skelnen finder vi relevant at have for øje i vores undersøgelse. Dog er det fælles for de to arenaer, at der er et skarpt opdelt hierarki, hvor de, der er lavest placeret, har svært ved at komme til orde:

"De der har det største handlerum til at definere og forme det sociale miljø, er [...] personer placeret højt i hierarkiet. På kontorarbejdspladserne er der typisk længst op [...], det sociale miljø påvirkes af HR eller topledelsen. På byggepladserne [...] er [det] derimod formanden i det enkelte sjak og til en vis grad byggelederen, der har et stort handlerum til at definere, hvordan man omgås hinanden" (ibid.: 25)

På trods af de interne kulturforskelle, lader der til at være et problem med det, man kan karakterisere som den "psykologiske sikkerhed" i branchen (ibid.: 42-43; Chrobot-Mason et al. 2014: 694). Dette begreb dækker over flere aspekter af arbejdslivet: Graden af indflydelse hos medarbejdere på tværs af hierarkiet, transparens i ledelseslag om beslutningsprocesser, samt vished om, at lederne vil træde til i konfliktsituationer (Chrobot-Mason et al. 2014: 693-695). Slutligt kan det også karakteriseres som en generel "sikkerhed for ikke at blive udskammet eller ydmyget ved påpegning af egne eller andres fejl, forskelligheder og uenigheder" (Mosbech et al. 2021: 42). Mangel på prioritering af det psykiske arbejdsmiljø, kan således skabe udfordringer for alle medarbejdere, men er særligt problematisk for dem, der befinder sig lavest i hierarkiet.

Ud fra den forskning, vi har gennemgået, ser vi en mangel på undersøgelser, der belyser mandlige håndværkeres følelsesliv og identitet. Der findes forskning, der undersøger deres krop, køn og klasse, men det er ikke lykket os at finde undersøgelser, der går på tværs af disse kategorier. Det er afsættet i vores speciale.

Metode

I dette afsnit redegør vi for de metodiske overvejelser, vi har gjort os før, under og efter mødet med byggebranchen i udarbejdelsen af specialet. Først og fremmest redegør vi for det etnografiske feltstudie og mødet med felten. Dernæst inddrages vores egen position i felten som akademikere blandt håndværkere. Derefter præsenteres vores etiske overvejelser, eksempelvis i forhold til at skaffe os adgang til felten. Slutligt beskriver vi, hvordan vores indsamling af empiri har været afhængig af at opbygge tillid til informanterne, og hvordan vi har bearbejdet og oversat observationerne efterfølgende.

At afkode håndværkerkulturen - et etnografisk feltstudie

Vores analyse bygger på et etnografisk feltstudie foretaget over en periode på halvanden måned, der har involveret to hovedvirksomheder, som vi har kaldt Entreprenør A/S og Møbelsnedker A/S. Derudover har vi mødt håndværkere fra andre virksomheder, der er hyret ind af eller har et samarbejde med de to virksomheder. For at danne et overblik over de aktører, vi har været i kontakt med, har vi udarbejdet et skema, der kan ses i bilag 3. Vi har været til stede på seks respektive dage i perioden, hvilket inkluderer et besøg og opstartsmøde hos Entreprenør A/S, tre dage på et af deres byggeprojekter samt to dage på værkstedet hos Møbelsnedker A/S. Sidstnævnte har vi valgt at supplere med et interview, idet vi havde en oplevelse af, at det var svært at komme i snak med håndværkerne på værkstedet, fordi de var blevet bedt om ikke at svare på spørgsmål, mens de arbejdede. Nogle dage har vi begge været til stede, andre gange har det kun været én af os.

I vores etnografiske arbejde har vi først og fremmest været inspireret af den amerikanske antropolog Clifford Geertz' begreb om *thick descriptions* (Geertz 2008: 32): Idéen om, at den egentlige viden opstår, når man ikke blot observerer, men også fortolker det, man ser. Det er, hvad Geertz kalder at *gøre etnografi* (ibid.). Det, vi som forskere møder, er ikke en simpel eller entydig virkelighed, men en “ [...] multiplicity of complex conceptual structures,

many of them superimposed upon or knotted into one another, which are at once strange, irregular, and inexplicit” (ibid.: 34). Målet med vores undersøgelse er ikke at tilskrive “håndværkerkulturen” en magt, der kausalt kan forklare aktørernes handlinger, arbejdspraksis og sociale omgang med hinanden. Snarere ønsker vi at se kulturen, vi træder ind i, som en kontekst, der gennem vores "thick description" kan beskrives og analyseres, og dermed blive tydeligere og mindre forvirrende (ibid.: 36-37). Det, vi har foretaget, ser vi ikke som et fuldt etnografisk studie på grund af den begrænsede tid, som vi har haft til at gennemføre undersøgelsen. Snarere er det en form for “micro-ethnography” (Bryman 2016: 424), hvor vi har valgt at fokusere på bestemte interaktioner og praksisser, nemlig håndværkerens måde at arbejde og kommunikere med hinanden. Ifølge de britiske sociologer David Walsh & Clive Seale begynder alle etnografiske undersøgelser med “some problem or set of issues which some call *foreshadowed problems*, that are not specifically formulated hypotheses and which can have many sources” (Walsh & Seale 2017: 263). Det gør sig også gældende for vores undersøgelse, idet vi på forhånd havde en forståelse for håndværksfagene, som både omhandlede en maskulin arbejdskultur, hårdt fysisk arbejde og bestemte klassemarkører. Selvom vi forsøgte at gå til feltarbejdet med en åben tilgang, viste disse kategorier sig hurtigt at være til stede. Alligevel var der ting ved den måde, håndværkerne arbejdede og talte sammen på, der overraskede os og gav os nye perspektiver på eksempelvis maskulinitet. Det kom blandt andet til udtryk ved den forsigtighed og imødekommenhed, de i nogle situationer viste over for Coco. Det udfordrede vores idé om en hegemonisk maskulinitet, der ikke tog hensyn eller gav plads til andre maskulinitetsformer. Udover de problemstillinger, vi havde en forestilling om, ville vise sig, opdagede vi også nye aspekter undervejs, som vi har forsøgt at omfavne. Her er et godt eksempel tid, som hurtigt kom til at spille en stor rolle i vores interaktion med håndværkerne, og som ofte blev italesat. Således har vi ikke haft fastlagte faser i processen, men har haft en mere abduktiv tilgang, hvor vi er gået frem og tilbage mellem teori, teser, dataindsamling og analyse (ibid.: 260).

Vores tilstedeværelse og indtræden i den sociale praksis samt vores beskrivelser af håndværkerne gør det relevant at inddrage distinktionen mellem *felten* og *feltet*. Felten anskues som den fysiske placering i verden. Vi undersøger en byggeplads og et værksted, der er geografisk og fysisk forankret. Derimod er *feltet* noget, vi konstruerer i vores analyse for at belyse de sociale og kropslige praksisser, sproget og følelserne, der findes håndværkere iblandt (Hastrup 2015: 57). Dermed er adgang til felten en adgang til det fysiske rum, som byggepladsen eller værkstedet udgør, som muliggør en adgang til et socialt fællesskab. Fordi vi undersøger en arbejdsplads, er det særligt relevant for os også at inddrage begrebet *taskscape* (ibid.:

62). Begrebet dækker over, hvordan der i felten også er et opgavefelt – visse opgaver, der skal løses, som medvirker, at aktørerne indtager bestemte roller. Dette former det arbejdsmæssige rum gennem et sammenspil mellem person, aktivitet og tid i en helhed. Undersøgelsen af kulturen i byggebranchen bliver en balancegang mellem det almindelige og det særegne: “Understanding a people’s culture exposes their normalness without reducing their particularity” (Geertz 2008: 36). Vi har gjort os bekendte med praksisserne og lært at begå os i dem, hvilket har gjort os i stand til at udvælge og fremhæve bestemte episoder, som kan sige noget om større tendenser. At forstå opgavefeltet forudsætter også, at vi forstår sproget, der bruges i felten, som er erfaringsbestemt. Det vil sige, at bestemte erfaringer i arbejdsgangen over tid har præget sproget (Hastrup 2015: 64). Vores deltagelse i felten har derfor til tider været betinget af et manglende kendskab til sproget, men har også givet os nye erfaringer, der har bragt os tættere på håndværkerne gennem sproget (ibid.: 65). Den levede erfaring i felten forårsager også, at ord får en lokal betydning. Et eksempel på dette er, når Stefan og Magnus bruger deres fortid i militæret til at inkorporere bestemte ord i deres hverdag som håndværkere og dermed skabe et fælles, lokalt sprogligt greb (bilag 1: 27).

Akademikere blandt håndværkere - hvordan deltager man på byggepladsen?

Ved at vælge feltstudiet som vores primære kilde til empiri, har vi været meget opmærksomme på det kropslige aspekt af vores undersøgelse: Ved selv at være til stede og være dem, der former og formidler empirien, bliver vi som forskere det primære “research instrument” (Walsh & Seale 2017: 258). Den kendsgerning, at vi er akademikere og dem, vi undersøger, er håndværkere, har til tider udgjort et svært kulturmøde, hvor vi både kommunikationsmæssigt og kropsligt har følt os “out of place” (Ahmed 2007: 159). Fordi vi er to individer med forskellige kroppe, har der også været forskel på, hvordan vi er blevet opfattet, og hvordan vi selv har opfattet visse situationer. Anders, hvis krop indikerer, at han er en høj, hvid mand, har til tider passet bedre ind i felten. Coco, hvis krop indikerer, at hun er en lav, hvid kvinde, stak derimod mere ud. Det resulterede eksempelvis i, at beboerne i ejendommen, der fik skiftet vinduer af Entreprenør A/S, i højere grad lagde mærke til og eksplicit undrede sig over, hvorfor hun var til stede (bilag 1: 19). På samme måde har informanterne reageret forskelligt på os, hvilket vi ser som en analytisk fordel. Det ses blandt andet i feltnoterne: Hver gang Stefan eller Magnus siger noget om kvinder, minoriteter eller noget, der har seksuelle undertoner, der kunne tolkes som stødende, henvender de sig til Coco for at undskylde, rygdække sig eller understrege, at det bare var for sjov (for eksempel se bilag 1: 31-32). Denne rollefordeling har vi talt om flere gange efterfølgende, fordi vi finder det interessant, hvorfor Anders, der også studerer på RUC

og anser sig selv for at være feminist, ikke blev læst som én, der skulle tages hensyn til på den front. Dette på trods af at han ligeledes synligt tog noter under samtalerne. Dermed var det nemmere for Anders at blive opfattet som et medlem af gruppen, mens Coco på humoristisk vis blev opfattet som en “krænket Djøf’er” (bilag 1: 31) - altså en udefrakommende eller fremmed (Walsh & Seale 2017: 258) med et andet værdigrundlag. Det betyder dog ikke, at Anders undlod at blive udfordret på sin måde at gøre køn på. Som et eksempel herpå blev det påpeget, at han var en “pige”, fordi han ikke ejede våben - et spørgsmål, som Coco i øvrigt ikke blev stillet (bilag 1: 27). Disse eksempler vidner om, at de forskellige kropsmæssige og kønslige udtryk, som vi hver især kommer med, har påvirket det rum, vi er indtrådt i. Det har højst sandsynligt påvirket vores resultater, fordi informanterne har reageret på os, interageret med os og været bevidste om vores tilstedeværelse.

Vi har selv valgt at omtale vores undersøgelse som et *feltstudie* frem for eksempelvis betegnelsen *deltagerobservation*. Dette valg har vi truffet, idet vi fandt begrebet “observation” for passivt i forhold til vores oplevelser med at være i felten. Noget, vi har fundet vigtigt i processen, har været at få det kropslige, fortolkende element med i vores feltnoter – at gøre feltstudiet til noget sanseligt, frem for overfladiske beskrivelser af det, der skete i felten. I den metodelitteratur, vi har læst, er der ikke en tydelig afgrænsning af forskellen på begreberne feltstudie og deltagerobservation og meget tyder på, at de ofte bruges vilkårligt (Bryman 2016: 423). Derfor har vi ønsket at være konsekvente og udvælge én betegnelse. Alligevel har begrebet deltagerobservation en relevans for os, fordi det rejser nogle interessante spørgsmål i forhold til, hvad det vil sige at være deltagende. Ifølge Walsh og Seale kan forskerrollen under deltagerobservation inddeles i fire kategorier: “1) Complete participant, 2) complete observer, 3) participant as observer, 4) observer as participant” (Walsh & Seale 2017: 262). Om sidstnævnte skriver de således:

“Here, the balance is in favour of the observation over participation. This prevents the researcher from going native but restricts understanding because limited participation in social activities heightens the possibility of superficiality, so that important lines of inquiry may be missed or not pursued, things go unobserved and the activities of participants are not properly understood” (ibid.: 263)

Vi finder, at det er den kategori, der bedst passer med vores rolle i undersøgelsen. Fordi vi ikke har haft adgang eller kompetencerne til at deltage i selve byggearbejdet, har vores rolle primært

været at observere. Alligevel har vi deltaget ved at gå med informanterne rundt på byggepladsen og værkstedet, talt med dem, stillet spørgsmål og hjulpet med for eksempel at rydde op eller bære værktøj. Vi havde forestillet os at være mere aktivt deltagende i selve arbejdet, men endte med fysisk at være i en observerende, stillestående rolle. Derimod havde vi forventet, at det ville kræve meget tid og indsats at få lov til at deltage i det sociale rum og at komme ind på informanterne i en grad, hvor de ville åbne op og fortælle os om oplevelser og følelser omkring deres arbejde. Det viste sig dog at være meget lettere end antaget. Som citatet ovenfor beskriver, er faren ved ikke at være aktivt deltagende, at der er aspekter af håndværkernes arbejde, som vi ikke er i stand til at beskrive fyldestgørende, fordi vi ikke har oplevet det på egne kroppe. Det har vi forsøgt at veje op for ved at være til stede mange timer ad gangen og beskrive arbejdet, kroppens bevægelser og værktøjet så detaljeret som muligt. Begrebet *native* (ibid.; Geertz 2008: 35) er en proces, hvor forskeren formår at passere som en del af gruppen, der undersøges, dog med fare for at blive så indfiltret i praksis at undersøgelsen tilsidesættes, og tendenser bliver usynlige. Dette har ikke været en frygt for os, da vi fagligt adskiller os så meget fra håndværkerne, at der nok altid vil findes en barriere i vores gensidige forståelse af hinanden. Dog har der været tidspunkter, hvor vi har sympatiseret med dem og er kommet tæt på dem i en grad, hvor vi har reflekteret over, om der var ting, vi skulle undlade at skrive ned, fordi vi ikke ønskede, at de skulle komme i problemer. I disse tilfælde har det været en fordel, at de optræder anonymt.

Vi er ikke fra fagforeningen - udfordringer med adgang til byggebranchen som felt

For at undersøge byggebranchen og menneskerne i den, har adgang været et centralt fokuspunkt. Dog har det også været en kilde til frustration og en udfordring i vores proces.

Vi besluttede tidligt i processen, at udgangspunktet for vores undersøgelse skulle være et feltstudie fra byggepladser eller byggevirksomheder. Vi gik til opgaven med en forestilling om, at de fleste mennesker er interesseret i at fortælle om deres arbejde og deres karrierevalg samt en (måske lidt naiv) idé om, at det ikke ville blive et problem at få tilladelse til at observere. Dog var vi klar over, at byggepladser og -virksomheder er en lukket, ikke-offentlig "setting" (Bryman 2016: 425), og at der findes en række sikkerhedskrav, som skal overholdes. Derfor vurderede vi, at det ville være svært at foretage skjulte observationer, hvorfor vi gik den transparente vej (ibid.: 425, 427-428; Walsh & Seale 2017: 261) og valgte at spørge en række virksomheder om lov. Valget om at foretage et åbent feltstudie skyldtes også, at vi ønskede at

tale med håndværkerne, hvilket ville være svært, hvis vi havde valgt at observere dem på afstand. Som Geertz beskriver det, kræver en “thick description”, at man kan tolke det, man ser, og skelne øjets lukken fra et intentionelt blink til nogen, eller en parodi på én, der blinker (Geertz 2008: 32). Det kræver en vis nærhed. Fordi branchen er kompleks, har vi løbende diskuteret, hvem der havde position til at give denne adgang – med andre ord, hvem der fungerer som “gatekeepers” i branchen og i de enkelte virksomheder (Walsh & Seale 2017: 261). Efter at have rakt ud til et par store byggeprojekter, som vi aldrig hørte tilbage fra, begyndte vi at føle os som usynlige, ubudne gæster, som Geertz oplever på sine første dage i en balinesisk landsby (Geertz 2005: 1). Derfor valgte vi i stedet at følge den britiske social- og organisationsforsker Alan Brymans opfordring og bruge vores netværk (Bryman 2016: 428). Vi havde hver især et par enkelte bekendte, der arbejdede i branchen, som vi tog kontakt til. Herigennem fik vi udpeget hvem i virksomheden, vi skulle kontakte, der kunne give tilladelse. Det forsøgte vi og fik positiv respons fra to virksomheder, et entreprenørfirma og et møbelsnedkerfirma. Dog viste det sig, at det ikke var den formelle tilladelse, men derimod den reelle adgang – at få en aftale i hus – der var den største udfordring.

Selvom de to virksomheder havde responderet positivt på vores henvendelse, oplevede vi, at de var skeptiske eller uforstående overfor formålet med vores undersøgelse. Vores respektive kontaktpersoner lod i starten til at have svært ved at forstå, hvorfor vi var interesserede i at følge deres arbejde. Dette på trods af, at vi gjorde meget ud af at understrege, at vi ikke var der for at vurdere eller kritisere arbejdsforholdene. Det var vigtigt for os ikke at blive forvekslet med en kontrollerende instans som eksempelvis Arbejds miljøstyrelsen eller fagforbundet. Vi finder dette citat af Walsh og Seale meget rammende for vores oplevelse:

“People will inevitably try to place the researcher within their own experience because they need to know how to deal with them. If they know nothing about research, they are likely to be suspicious and wonder if the researcher is acting as some kind of agent or spy for an outside body” (Walsh & Seale 2017: 265)

Dermed gik meget af vores første dialog med firmaerne ud på at forsikre dem om, at det var af ren interesse for feltet (og for dem som mennesker og medarbejdere), at vi ønskede adgang. Vi havde på forhånd talt og læst om, at det kan være gavnligt at tilbyde informanter og deltagere noget til gengæld for deres samarbejdsvillighed (Bryman 2016: 428). Derfor forsøgte vi at tilbyde dem at fremlægge konklusionerne fra specialet, og også at vi gerne ville hjælpe med praktiske opgaver, hvis der var noget fysisk arbejde, der ikke var for teknisk. Dog opdagede vi

hurtigt, at det ikke faldt i god jord, fordi det udfordrede magtbalancen og det narrative, at de hjalp os som en form for velgørenhed. Derfor valgte vi at skifte taktik og i stedet appellere til det empatiske ved, at de gennem et samarbejde med os ville hjælpe os med at færdiggøre vores uddannelse, hvilket vi havde større succes med. Det var imidlertid en svær balance, fordi de "bløde" og høflige bemærkninger, som vi havde forestillet os skulle vække tillid, også til tider blev modtaget som mangel på formål og spild af tid. Det blev derfor ofte besvaret med bemærkninger som "men hvad vil I have fra os / mig?". Det vidner om en erkendelse, vi hurtigt måtte gøre os (og som også blev italesat direkte), nemlig at tid er penge i branchen. Derfor virkede kontaktpersonerne mere villige til at give os adgang til kontorerne eller værkstederne end byggepladserne og –projekterne, fordi det faktureres anderledes. Det kom som en overraskelse, idet vi havde forestillet os, at det ville skabe mindre forstyrrelser, at vi gik og observerede håndværkere, der arbejdede, end hvis vi "hang ud" i kontormiljøet eller på værkstedet, der fungerer som deres base. Derfor måtte vi nedjustere vores krav i forhold til, hvor mange timer vi gerne ville observere selve arbejdet, og i stedet supplere med at være til stede og tale med håndværkerne i pauserne. Da vi først fik adgang og befandt os på byggepladsen eller værkstedet, hvor den identificerede "gatekeeper" sjældent var til stede, viste det sig dog, at håndværkerne ikke havde noget imod, at vi fulgte dem flere timer ad gangen.

Generelt har arbejdet med at få adgang været kilde til stor frustration og usikkerhed, fordi det har krævet stor tålmodighed og gentagende opfølgning til en grad, der næsten føltes uhøfligt. Vi er blevet meget opmærksomme på, at vores agenda i denne branche kommer bagerst i køen, fordi det ikke kan ses direkte på den økonomiske bundlinje. Det har været hårdt at kæmpe for adgang til en branche, der er så synlig i gadebilledet, og som bogstaveligt talt har manifesteret sig i baggården gennem et renoveringsprojekt, mens vi har siddet og skrevet. Det har været vigtigt for os ikke bare at skrive, hvad vi kunne se, men også selv at få lov til at være en del af det fysiske og mentale rum. Desuden er vores oplevelser også med til at give os et indblik i, hvad der prioriteres i branchen, hvordan den reagerer på udefrakommende, og hvordan skellet mellem os som akademikere og de aktører, vi har været i kontakt med, bliver synligt i kulturmødet (Walsh & Seale 2017: 264). Vi har løbende diskuteret, hvordan vi skulle stille spørgsmål og forslag, og er for eksempel gået væk fra at sende ting på skrift, fordi vi oplevede, at der ikke blev reageret på det. I stedet har vi ringet gentagende gange, som vi er blevet opfordret til af kontaktpersonerne, hvilket har føltes grænseoverskridende men været mere effektivt. Dermed har vi også ændret vores egen adfærd i løbet af processen.

Vi har løbende diskuteret de etiske aspekter i vores undersøgelse i forhold til virksomhedernes og medarbejdernes mulighed for at give informeret samtykke til at medvirke. Selvom vi har været åbne om formålet med undersøgelsen, er der visse aspekter (eksempelvis maskulinitets- og klasseaspektet) som vi har nedtonet over for informanterne, om end ikke holdt helt skjult. Det har til tider været en svær vurdering, hvor meget vi skulle dele, fordi vi oplevede at særligt nogle af håndværkerne - dem, vi var mest i kontakt med – spurgte meget ind til det færdige produkt, vores problemformulering, hvad vi skrev ned i vores feltnoter og så videre. Vores tøven med at gå i dybden med undersøgelsesdesignet skyldtes først og fremmest et ønske om at møde dem i deres hverdag og lade empirien tale. Dette frygtede vi at påvirke, hvis vi fortalte dem om de kategoriseringer, for eksempel køn og klasse, som vi havde en tese om at finde. Samtidig har begreber som maskulinitet og klasse konnotationer, når de bruges i almindelig tale, som vi var bange for ville blive misforstået. Dog er vi opmærksomme på, at vores blotte tilstedeværelse, og måske særligt Cocos tilstedeværelse som kvinde, i sig selv har påvirket interaktionen, selvom vi generelt havde en oplevelse af, at de talte frit. Det rejser nogle spørgsmål i forhold til, om deltagerne har haft nok indsigt i, hvad de sagde ja til, da de valgte at medvirke. Vi har forsøgt at imødegå problematikken ved at sikre, at både individer og virksomheder er blevet anonymiseret, hvilket vi informerede om løbende, samt at give en uddybet briefing og debriefing ved det ene officielle interview, vi har afholdt.

Notesbøger på byggepladsen - indsamling og oversættelse af empiri

For at få et dybere indblik i feltet, har det været afgørende for os at opbygge en tættere relation til nogle af håndværkerne, som vi betragter som “key informants” (Bryman 2016: 432). Her er tømrerne Stefan og Magnus samt møbelsnedkeren Rasmus særligt relevante at fremhæve (se bilag 3). Rasmus er i forvejen en del af vores netværk. Af den grund var han særligt villig til at hjælpe med et interview og med at skaffe os adgang til sit arbejde. Dog var undersøgelsen hos Møbelsnedker A/S præget af en svær balancegang, hvor vi hele tiden måtte afveje lysten til at stille spørgsmål med faren for, at medarbejderne kom i problemer ved at tale med os, mens de arbejdede. Stefan og Magnus var derimod udpeget af projektchefen i Entreprenør A/S, Jacob, som det sjak, vi kunne få lov til at følge. Vi kender ikke årsagerne til, at det netop var de håndværkere og det projekt, vi fik adgang til. Derfor kan vi ikke vide, om de selv viste interesse for at have os med, eller om Jacob traf beslutningen, og i så fald baseret på hvilke parametre? Det er også en mulighed, at det var tilfældigt, at projektet netop startede op på det tidspunkt, hvor vi rakte ud, og at det var årsagen. Det, vi dog kan sige, er at Stefan og Magnus virkede

meget åbne og imødekommende og var villige til at fortælle og inddrage os i deres arbejdsproces i en grad, som vi ikke havde forventet. At vi fulgte tømrerne flere timer ad gangen, gav også mulighed for at foretage en del ustrukturerede interviews (Bryman 2016: 468), hvor vi kunne spørge ind til både arbejdsgangen men også de mere følelsesmæssige og interpersonelle forhold. Det skete oftest, mens vi gik fra lejlighed til lejlighed eller under rengøringsarbejdet efter et vinduesskift, der ikke krævede lige så stor koncentration. Samtalerne med både tømrere og snedkere har således båret præg af den tilgang, som Bryman kalder “mobile interview approach” (ibid.: 477), hvor vi har været nødt til at bevæge os rundt sammen med informanterne, mens de arbejdede. Det har medført, at vi har grebet de bolde, der blev kastet, for at konstituere os selv som en del af det sociale fællesskab. Som Geertz beskriver, løber han fra den balinesiske hanekamp sammen med de lokale, hvorfor han begynder at vinde deres respekt (Geertz 2005: 58). På samme måde har vi brugt de greb, vi havde til rådighed: At tage en smøg med håndværkerne i rygepausen, at grine med på jokes om akademikere eller at hjælpe med at rydde op i slutningen af dagen (bilag 1: 12, 2, 24).

Fordi vores primære metode er feltarbejde, udgør feltnoter størstedelen af vores empiri på nær det ene interview, vi har foretaget. Inden vi gik i gang med undersøgelsen, udarbejdede vi nogle guidelines for vores feltnoter (bilag 3), der skulle øge sammenligneligheden mellem dem. Dog var vi også enige om, at der ligger en styrke i at være to deltagende og observerende individer med forskellige kroppe, idet vi undervejs har lagt vægt på forskellige hændelser. Vi har så vidt muligt forsøgt at beskrive alt, der er foregået i felten, i kronologisk rækkefølge og også at notere det, der *ikke* skete (Wolfinger 2002: 91), fordi vi mener, at det siger noget om kulturmødet og vores egen forforståelse. Vi har forsøgt at vægte det kropslige – hvordan de arbejder – og det sagte eller sociale ligeligt. Desuden har vi valgt at give plads til, at vi hver især har kunne notere vores refleksioner og følelser undervejs (Hastrup 2015: 55), idet vores egne kroppe også har spillet en rolle i det rum, vi er trådt ind i. At lave en “thick description” (Geertz 2008) har for os betydet at gøre vores feltnoter så detaljemættede og erfaringsmættede som muligt (Hastrup 2015: 55), men også at gå ind i felten og i beskrivelserne som hele, fortolkende væsner. Vi anerkender derfor, og understreger vigtigheden i, at vores forforståelse har spillet en rolle i vores feltarbejde, fordi det er det, der skaber en meningsfuld beskrivelse af begivenhederne (Geertz 2008: 34). Dermed vedholder vi også, at håndværkernes arbejde er fuld af symbolske handlinger (ibid.), der ikke må affejes som ligegyldige eller tilfældige. Ifølge Geertz har hanen en symbolsk betydning i hanekampen, der i virkeligheden er en arena, hvor mænd kæmper om status (Geertz 2005: 60). Ligeledes mener vi, at værktøjet og

maskinerne har en betydning på byggepladsen eller værkstedet og for håndværkernes identitet. Vores mål i indsamlingen og nedskrivningen af empirien har været at belyse betydningen af disse “fremmede” symbolske handlinger, for at få en dybere forståelse for feltet:

“The claim to attention of an ethnographic account does not rest on its author’s ability to capture primitive facts in faraway places and carry them home like a mask or a carving, but on the degree to which he is able to clarify what goes on in such places, to reduce the puzzlement [...]” (Geertz 2008: 37)

Det har været vigtigt for os at fremhæve de situationer, der har undret os, eller hvor kulturforskellene har stået tydeligt frem. Dog har det været lige så vigtigt, hvis ikke vigtigere, for os at vise de steder, hvor vi har mødt forståelse eller har fået modbevist vores antagelser, og hvor skellet mellem os og håndværkerne er blevet mindsket. Vi har hver især haft en blog og kuglepen, hvor vi har taget “scratch notes” (Bryman 2016: 444) i løbet af dagen. Vi havde på forhånd talt om, hvorvidt det ville skabe en barriere mellem os og håndværkerne. Langt det meste af tiden viste det sig dog, at de fokuserede på at arbejde, hvorfor vi fik mange pauser, hvor vi kunne skrive vores betragtninger ned. Vi undlod af samme grund at have notesbøgerne fremme i pauserne, eller når vi havde samtaler med de tilstedeværende. Dog var der visse situationer, hvor vores feltnoter blev italesat eller spurgt ind til (for eksempel, se bilag 1: 26).

Vi er ikke selv blevet håndværkere af at foretage denne undersøgelse. Selvom vi gennem deltagelse har forhandlet os til en position, hvor vi ikke længere vil kategorisere os selv som fremmede i felten, er vi ej heller medlemmer (Walsh & Seale 2017: 258-259). Vores indblik i kulturen og vores feltnoter er derfor stadig begrænset til en række anden- eller tredje-håndsforklaringer, fordi det ikke er *vores* kultur (Geertz 2008: 37). Geertz kalder beskrivelserne en “fiktion”: “[...] in the sense that they are “something made,” “something fashioned” - the original meaning of *ficto* – *not* that they are false, unfactual, or merely “as if” thought experiments” (ibid.) Selvom den har visse begrænsninger, mener vi derfor stadig at den viden, vi har opnået, har en berettigelse.

Teori

I dette afsnit redegør vi for vores teoretiske afsæt i specialet. For at forstå køn og maskulinitet trækker vi på sociologerne Raewyn Connell og James W. Messerschmidts diskussion af begrebet “hegemonisk maskulinitet” og andre maskulinitetsformer. Her inddrages også den svenske sociolog og kønsforsker Kalle Berggrens begreb “sticky masculinities”, der yderligere nuancerer forståelsen af maskulinitet. Herefter præsenteres Sara Ahmed, britisk-australsk feministisk forfatter, som har inspireret vores forståelse af krop og følelser. Slutligt præsenteres vores tilgang til begreberne klasse, klassifikation og arbejderklassekultur, inspireret af den franske sociolog Pierre Bourdieu og den britiske samfundsforsker Paul E. Willis.

Køn og maskulinitet

Som beskrevet i vores literature review er maskulinitet et kernebegreb i forskningen om manddomsdominerede brancher, sikkerhed og arbejdsmiljø i Danmark. Derfor finder vi det også relevant at inkludere teori om dette.

Hegemonisk maskulinitet bygger på Antonio Gramscis begreb om kulturelt hegemoni, der kort opridset dækker over den måde, bestemte klasser og institutioner i samfundet opretholder magtrelationer: I stedet for at bruge vold eller tvang bliver eksempelvis de kapitalistiske idealer internaliseret til en grad, hvor systemet til sidst opretholder og reproducerer sig selv til gavn for dem, der allerede dominerer i denne samfundsorden (Connell & Messerschmidt 2005: 831). På samme måde karakteriseres hegemonisk maskulinitet som et mønster af praksisser, der tillader og opretholder mænds fortsatte dominans over kvinder i samfundet og kræver, at alle andre mænd positionerer sig i relation hertil (ibid.: 832). Dermed adskiller hegemonisk maskulinitet sig fra andre maskulinitetsformer, der ses som underordnede. Det maskuline hierarki er ikke selv-reproducerende men opretholdes via “the policing of men as well as the exclusion or discrediting of women” (ibid.: 844). Derudover kan den hegemoniske maskulinitet undersøges på tre niveauer: Lokalt, regionalt eller globalt (ibid.: 849). Førstnævnte finder man i én-til-én-interaktioner mellem personer i et socialt fællesskab, som interaktionerne mellem håndværkerne, vi har observeret på værkstedet og på byggepladsen. Langt de fleste eksempler fra vores feltnoter er indenfor denne kategori. Det regionale niveau referer til kulturelle eller nationale konstruktioner af maskulinitet, der opstår diskursivt, politisk eller demografisk. På globalt plan konstrueres maskulinitet i transnationale arenaer såsom på det globale marked eller gennem medierne.

Det vigtigt at understrege, at personer med kvindekroppe også kan agere indenfor bestemte maskulinitetsformer og indordne sig som en del af *det maskuline hierarki*:

“Masculinity is not a fixed entity embedded in the body or personality traits of individuals. Masculinities are configurations of practice that are accomplished in social action and, therefore, can differ according to the gender relations in a particular social setting” (ibid.: 836).

Connell og Messerschmidt understreger, at det er en fejlagtig antagelse, hvis man i sin undersøgelse af maskulinitet udelukkende fokuserer på mænd som en “separat sfære” og ikke inddrager kvinders tilstedeværelse og påvirkning af den sociale arena (ibid.: 837). Connell og Messerschmidt inddeler begrebet i to kategorier: “External hegemony” og “internal hegemony” (ibid.: 844). Udvendt hegemoni refererer til mænds institutionaliserede dominans over kvinder, mens indvendigt hegemoni refererer til det interne maskuline hierarki, hvor nogle mænd socialt placerer sig over andre: “Nonhegemonic masculinities exist in tension with, but never penetrate or impact, the hegemonic masculinity” (ibid.). Den hegemoniske maskulinitet er dermed et socialt forankret ideal, som kun få eller ingen mænd faktisk lever op til, men som alligevel har stor indvirkning på og regulerer mænds praksisser indenfor et givent felt (Christensen et al. 2015: 79-80). Dog er det vigtigt at understrege, at vores undersøgelse ikke går ud på at klassificere håndværkerne og deres handlinger i maskulinitets-kategorier (Berggren 2014: 234). Det, vi derimod har fokus på, er de processer og interaktioner, der producerer, opretholder eller udfordrer idéer om, hvad en (mandlig) håndværker er. Vi forsøger derfor at efterlade rum til at omfavne de modsætninger og inkonsistente positioneringer, der finder sted i tale og handling (ibid.).

I vores undersøgelse påvirker maskulinitetsidealer den måde, håndværkerne arbejder med deres kroppe, hvordan de taler med hinanden og de forventninger, de udtrykker. For at forstå hvordan det maskuline hierarki opstår og opretholdes, er både kroppene og sproget centrale faktorer. Kroppene - både vores og håndværkernes - er aktive i de sociale processer og er med til at skabe den sociale praksis (Connell & Messerschmidt 2005: 851). Derfor er det kropslige element noget, vi har lagt vægt på i vores undersøgelse. Derudover er mange af de sproglige handlinger, vi har observeret, en forhandling af maskulinitet. Det fremgår også af Connell og Messerschmidt, hvordan en given lokal, hegemonisk maskulinitet for eksempel kan bruges diskursivt til at fremme selvrespekt i lyset af miskreditering (ibid.: 842). Interaktionerne mellem håndværkerne bliver dermed også en forhandling af deres egne, sociale positioner. Derfor er den hegemoniske maskulinitet en konstant kamp eller forhandling (Berggren 2014:

237-238) og ikke statisk. Det, vi ønsker at bruge begrebet til, er således både at belyse, hvorvidt der findes en hegemonisk maskulinitet i byggebranchen, og hvis det er tilfældet, hvordan den udfordres og forhandles af andre maskulinitetsformer eller af forandringer og nye strømninger i branchen og samfundet.

Krop og følelser

For at konceptualisere følelser og hvordan følelseslivet bliver konstrueret i sociale praksisser i arbejdslivet på byggepladsen og værkstedet, er vi inspireret af Sara Ahmed og affektteorien. Ligesom Ahmed arbejder for at belyse hvidhed som fænomen og dens implikationer, arbejder vi for at belyse maskulinitet som noget, byggebranchen er centreret omkring. Vi finder særligt værket *The Cultural Politics of Emotion* (2014) og Kalle Berggrens begreb om "sticky masculinity" relevant.

Ahmed skriver om institutionaliserede mønstre og praksisser. I mandsdominerede fag betyder det at bestemte egenskaber, der kobles til det maskuline, "naturliggøres", mens femininitet gøres til noget, der adskiller sig fra normen. Det medfører, at nogle kroppe og handlinger ender med at "stikke ud" og blive synlige, mens andre bliver set som en afspejling af organisationen selv (Ahmed 2007: 158). Således bliver det i byggebranchen nemmere for kroppe, der læses som maskuline, at indgå i arbejdsrummet og i arbejdspraksisser. Ahmed rammesætter følelser som noget socialt konstrueret og ikke blot som en psykologisk indre proces. Vi arbejder derfor ikke med den enkelte håndværkers "egne" følelser i forbindelse med deres arbejde, men har snarere en tilgang, hvor følelser forhandles og skabes ud fra forventninger til bestemte kroppe. Kalle Berggren forklarer Ahmeds følelsesbegreb således:

"It is not that emotions originate in us and are expressed, nor that they originate outside of us and are then internalized, but rather that discourses shape the surfaces and boundaries of things and bodies, of "objects," and "others." [...] In Ahmed's terminology, bodies are shaped by what they come into contact with, by encounters that make "impressions." What is significant is that the way things impress depends also on how they are *read*" (Berggren 2014: 244)

Følelser skabes i kroppens møde med omgivelserne og reguleres ud fra sociale normer og opfattelser (Ahmed 2014: 9). Således bliver vores undersøgelse af håndværkerne i byggebranchen ikke kun et studie af hvilke følelser, de oplever, men også et studie af hvilke følelser, der *kan* opstå eller udtrykkes i den givne kontekst (ibid.: 3). At en mandlig håndværker eksempelvis

virker stoisk, hårdtarbejdende eller aldrig brokker sig, er ikke et udtryk for hans “indre” følelsesliv eller personlighed, men siger derimod noget om den sociale kontekst og det samfund, hans krop indgår i. Maskulinitet bliver “sticky” (Berggren 2014: 246), fordi den klæber til kroppe, der i en given kultur læses som mænd. Disse kroppe orienteres mod bestemte egenskaber, som der hersker kulturel konsensus om som noget “maskulint”, eksempelvis hårdhed eller vold: “The repeated sticking together of certain bodies and signs in this way is what creates masculine subjectivity.” (ibid.: 245).

Med udgangspunkt i Ahmed arbejder vi med idéen om *hårde* og *bløde* følelser. Ifølge Ahmed opstår et følelseshierarki, hvor “bløde” følelser placeres under rationalitet (Ahmed 2014: 2-3). Der opstår en kønnet forståelse af følelser, hvor det “bløde” klistrer til kroppe, der læses som feminine, mens det “hårde” klistrer til kroppe, der læses som maskuline. I byggebranchen, der kategoriseres som mandsdomineret, ses det for eksempel, når det psykiske arbejdsmiljø nedprioriteres til fordel for fokus på effektivitet. Således skal hårdhed ikke kun forstås, som at der udtrykkes “hårde” følelser, eller at der handles rationelt “uden” et følelsesmæssigt aspekt. “Hårdhed” er ikke et fravær af følelser, men derimod en måde at orientere sig følelsesmæssigt i forhold til andre kroppe (ibid.: 4). Det er essentielt for vores undersøgelse, fordi den centrerer sig om en arbejdsgruppe, håndværkerne, der ofte repræsenteres som træmænd i et miljø, hvor “en spade er en spade”. Udgangspunktet for at undersøge denne gruppe med en affektteoretisk tilgang er netop en antagelse om, at der er følelser på spil, når de går på arbejde – og at disse følelser er med til at konstituere det, der kan defineres som et (maskulint) arbejdsmiljø. Kroppen bliver et følelsesmæssigt objekt, der cirkulerer, og følelsernes kollektive egenskab medvirker, at kroppen enten orienterer sig mod eller væk fra andre kroppe eller objekter (Ahmed 2014: 4). Samtidig efterlades aftryk på kroppen, der former den:

“Masculinity shapes the bodies it encounters as “men”; it impresses on them, directs, and orients them [...] While there is flexibility and contradiction, this does not leave subjects unattached; the circulation of norms stick to bodies, and the more masculinity is performed, the stickier it becomes.” (Berggren 2014: 246-247)

Når mandlige håndværkere associeres med hårdhed (både fordi de læses som mænd og håndværkere) former det den måde, kroppene kan agere på byggepladsen men også hvilke kroppe, der passer ind og hvilke, der skiller sig ud. Derigennem mener Ahmed, at følelser bliver til en

form for social tilstedeværelse frem for en individuel tilstedeværelse, hvor individet føler gennem gruppen. Det udviser den simple distinktion mellem et “jeg” og et “vi” (Ahmed 2014: 10).

Slutligt lægger Ahmed også vægt på det sproglige aspekt af følelserne: Hvilket sprog, subjekter bruger til at udtrykke følelser, er med til at bestemme hvilke kroppe, følelserne klistrer til (ibid.: 13). Derfor er vi løbende vendt tilbage til forforståelsen om, at mandlige håndværkere er dårlige til at sætte ord på deres følelser, og har spurgt os selv: 1) Er det det, vi ser i virkeligheden gennem vores observationer? Og 2) hvis ja, kan det så skyldes, at der er bestemte følelser, som deres kroppe ikke tillader dem at opleve eller performe?

Klasse, klassifikationer og arbejderklassekultur

I vores empiri viser der sig en række relevante klassemarkører, der belyser de mandlige håndværkeres position fra en anden vinkel, end de kategorier – køn og krop – som vi hidtil har arbejdet med. Derfor inddrager vi begreber fra henholdsvis Pierre Bourdieu og Paul E. Willis, der kan hjælpe os til at belyse dette.

I Bourdieus forståelse af klasse er klasse ikke det centrale begreb, men nærmere *klassifikation*. Det skyldes, at aktørerne i samfundets sociale rum handler ud deres position, som påvirker eksempelvis smagsmæssige præferencer og kan tillægge legitimitet til den kultur, de forbruger (Bourdieu 1984: 99-101). Hvilken social gruppe, man befinder sig i, afhænger af kapitalbesiddelsen og kapitalsammensætningen (Wilken 2010: 71). Bourdieu ser grundlæggende klasser som et led i en politisk magtkamp (ibid.: 73). Derfor mener Bourdieu heller ikke, at man kan undersøge ulighed ud fra allerede eksisterende termer eller definere sociale grupper forskelle på en klassebaggrund, der blot kan be- eller afkræftes (ibid.). For at undersøge klasse skal man først og fremmest kortlægge de objektive forskelle - kapitalsammensætningen - mellem aktørerne og grupperingerne i et givent socialt rum (ibid.). Derefter kan man begynde at forstå, hvordan eller hvorvidt forskellene tillægges betydning (ibid.). Dermed anskuer Bourdieu klasser ud fra “klassifikation”, og “klassekampen” som en symbolsk magtkamp (ibid.: 74).

Bourdies klasse- og klassifikationsbegreb er et bredt perspektiv på sociale grupperinger i samfundet. Vi har derfor fundet det nødvendigt at supplere med begreber, der kan fungere som specifikke klassemarkører indenfor det felt, vi arbejder med. Hertil har vi fundet værket *Learning to Labour* af Paul E. Willis relevant. Bogen er baseret på et feltstudie blandt ikke-akademiske arbejderbørn (-unge) på en britisk skole i de to sidste år af deres skolegang.

Formålet med undersøgelsen er at klarlægge de kulturforskelle, der lægger til grund for, at arbejderklassen reproducerer sig selv – en proces, der særligt manifesteres i skolesystemet. Dertil identificerer han en række kropslige, forbrugsmæssige og sproglige markører, som bidrager til at positionere aktørerne i samfundet. Således ser vi Bourdieu som den overordnede forståelsesramme, som vi bruger til at analysere klasser og klassifikationer, mens Willis kan bidrage med eksempler og begreber fra det, han kalder “arbejderklassen”, som kan afspejles i situationer, vi har oplevet på vores feltstudie. For at følge Bourdieus opfordring og lede efter de konkrete forskelle på for eksempel os som akademikere og håndværkerne, vi undersøger, trækker vi på Bourdieus begreb om kapitaler.

I Bourdieus kapitalbegreb skal kapitalerne forstås som forskellige ressourcer, der kan give adgang til indflydelse og magt indenfor en given social arena (Bourdieu 1983/86: 184). Bourdieus kapitaler inddeles i økonomisk, kulturel, social og symbolsk kapital. *Økonomisk kapital* indbefatter “[...] materiel rigdom som værdipapirer, ejendomme, jord og skøder, dvs. værdier, som er forholdsvis lette at omsætte i penge.” (Wilken 2010: 58). Altså kapital, der kan skabe likviditet og købekraft. *Kulturel kapital* forstås som “kulturelle investeringsstrategier” (ibid.: 59), hvor Bourdieu eksempelvis har undersøgt det franske skolesystem, og hvordan forældre bruger investeringsstrategier, der gør, at deres børn bedre kan drage nytte af uddannelsessystemet (ibid.). Kulturel kapital eksisterer i tre former: Kropslig, objektiveret og institutionaliseret (Bourdieu 1983/86: 185). Den kropslige form skal anskues som en sammenhæng mellem “habitus” og “kulturel kapital” (Wilken 2010: 59). Læringen sætter sig kropsligt; individet bærer sig måske anderledes i offentligheden eller får nye tankemønstre grundet ny læring. Når der er prestige i at ryge cigaretter eller at drikke alkohol (Willis 1977: 17), ser vi det som en kropslig manifestation af kulturel kapital, som vi også har observeret på byggepladsen (bilag 1: 11, 20). Derimod er den objektiverede form mere materialiseret. Det kan eksempelvis være en samling af bøger, som i visse sociale grupper er en fysisk manifestation af den kulturelle kapital (Bourdieu 1983/86: 185). Den institutionaliserede form skal anskues som eksempelvis akademiske meritter såsom eksamensbeviser, der giver institutionel anerkendelse (Wilken 2010: 60). Når informanten Rasmus flere gange refererer til dengang, han blev færdiguddannet (bilag 2: 14), er det et eksempel på en institutionaliseret, kulturel kapital, der giver anerkendelse i hans branche. Meget kulturel kapital giver ikke per definition adgang til økonomisk kapital, men større mulighed for at kunne eksternalisere den kulturelle kapital for derefter at kunne profitere på den (Bourdieu 1983/86: 186).

Det er vigtigt at være opmærksom på, at kulturel kapital ikke vindes på samme måde på tværs af forskellige felter – for eksempel er der stor forskel på kulturel kapital i akademien og i byggebranchen. Willis beskriver denne forskel ved at introducere begrebet *counter-school culture* (Willis 1977: 11) som en tendens, der er karakteristisk for arbejderklassekultur. Begrebet belyser, hvordan der tages afstand fra det etablerede skolesystem ud fra en logik om, at den egentlige læring ligger “i virkeligheden”, udenfor skolen i de sociale arenaer eller i det betalte arbejde. Det kommer blandt andet til udtryk gennem oprør mod autoriteter inden for den akademiske verden såsom undervisere og professorer, som de unge arbejderklassebørn mener spilder deres værdifulde tid (ibid.: 11, 28). Samtidig påpeger Willis, at “counter-school culture” er et udtryk for en vekselvirkning mellem det formelle – i Willis’ undersøgelse uddannelsesinstitutioner - og det uformelle; handlinger, der udfordrer normer og regler (ibid.: 22-23). “Counter-school culture” er ifølge Willis ikke bestemt af regler, fysiske strukturer eller institutioner. Derimod opretholdes den gennem tilknytning til den sociale gruppe (ibid.: 23).

Bourdieu's begreb om *social kapital* forstås som de netværker og sociale relationer, som individet indgår i og kan drage nytte af (Bourdieu 1983/86: 185). Den manifesterer sig gennem “ [...] den profit, man potentielt kan høste ad de netværker og forbindelser, man opbygger og vedligeholder gennem forskellige sociale investeringsstrategier” (Wilken 2010: 62). Det medvirker, at den sociale kapital knytter sig til kulturel og økonomisk kapital og kan forstærke disse kapitalformers værdi (Bourdieu 1983/86: 188, 192-193). For eksempel kan den kulturelle kapital knyttes til den sociale kapital, når en færdiguddannet møbelsnedker socialiseres ind i faglige netværk gennem sit job, hvorigennem han får adgang til faglig sparring. Her styrker begge kapitaler hinanden gensidigt (Wilken 2010: 62). I Willis’ undersøgelse understreges det, at det sociale tilhørsforhold er stærkt blandt de unge fra arbejderklassen, som han følger; faktisk er det sociale tilhørsforhold grundstenen i opretholdelsen af modstanden mod det etablerede skolesystem (Willis 1977: 22). Det er gennem tilhørsforholdet til den sociale gruppe, at individet møder og bedømmer andre grupper (ibid.: 26). Samtidig beskriver Willis, hvordan humor spiller en central rolle i den sociale omgang blandt de unge fra arbejderklassen: “[...] to defeat boredom and fear, to overcome hardship and problems – as a way out of almost anything. In many respects the ‘laff’ is the privileged instrument of the informal, as the command is of the formal” (ibid.: 29)

Dette kommer ikke mindst til udtryk gennem det, som Willis kalder *pisstaking* (ibid.: 32), som er en række vedholdende og ofte grove, vokale angreb på et udvalgt gruppemedlem.

Slutligt er der Bourdieus *symbolske kapital*. Den symbolske kapital skal anskues som en form for merværdi, der opstår i kraft af de andre kapitalformer, som kan eksternaliseres således, at aktøren opnår tillid, indflydelse eller anerkendelse (Bourdieu 1990: 112-114). Symbolsk kapital indbefatter “ [...] kvaliteter som moral, ære, ry, prestige, anerkendelse, berømmelse og symbolsk værdi [...] (Wilken 2010: 63) hvilket ifølge Bourdieu kan omsættes til profit i kraft af for eksempel økonomisk kapital (Bourdieu 1990: 114). Et andet af Bourdieus begreber, som vi trækker på for at kunne forstå håndværkernes ageren, er *habitus*. Habitusbegrebet indkapsler Bourdieus tanker om sammenhængen mellem individet og det sociale (ibid.: 52-53, 108). Dette indebærer, at menneskers virkelighedsforståelser og deres valg påvirkes af ubevidste, internaliserede positioner for at tænke, føle og handle (Wilken 2010: 52-53). Det er med til at skabe vaner for mennesket, hvilket forankrer “habitus” som noget kropsligt (ibid.: 45; Bourdieu 1990: 59). Denne kropslige forankring skabes ud fra en socialiseringsproces, hvor mennesker socialiseres ind i brugen af kroppen. Dermed skal habitus anskues som et begreb, der både skabes af og skaber sociale strukturer (Wilken 2010: 46).

Analyse

Dette afsnit indeholder vores analyse. Den tager udgangspunkt i den indsamlede empiri, som informanterne har muliggjort ved at inddrage os i deres dagligdag på byggepladsen og værkstedet samt i Rasmus' tilfælde medvirke til et interview. Analysen er tredelt efter kategorierne køn, klasse og krop. Hertil inddrages underkategorier i hvert afsnit for at belyse nuancerne og det dynamiske i hver kategori.

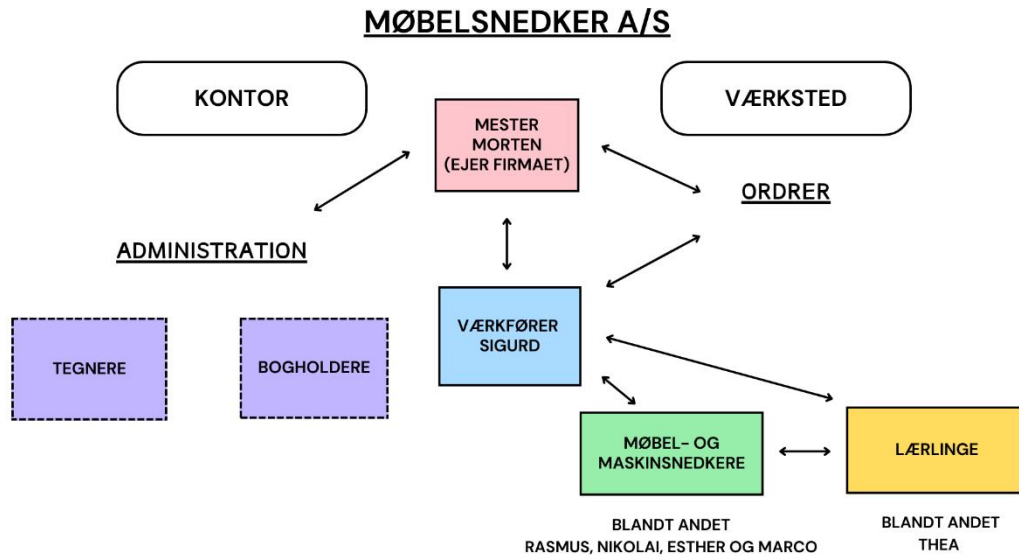
Køn

I dette analyseafsnit undersøger vi køn og dets betydning på byggepladsen. Afsnittet belyser, hvordan vi i felten oplevede køn i den sociale praksis, såvel som hvordan det faglige og professionelle influerer placeringen i det maskuline hierarki på byggepladsen. Analysedelen er inddelt i tre underafsnit, der er inspireret af det, vi har observeret. Første afsnit omhandler det maskuline hierarki, og hvordan det hænger sammen med og påvirkes af symbolsk kapital. Omdrejningspunktet i andet afsnit er, hvordan maskuliniteterne, som vi observerede og oplevede, bliver konstrueret i et rum, hvor både maskulinitet og seksualitet forhandles på byggepladsen. Slutteligt omhandler tredje afsnit, hvordan vi så forhandlingen af forskellige følelser i felten, herunder særligt forholdet mellem det "hårde" og det "bløde".

"Elektrikerne har store hoveder men små arme" - det maskuline hierarki i byggebranchen

Connell og Messerschmidt beskriver, hvordan hegemonisk maskulinitet og andre underordnede maskulinitetsformer danner et maskulint hierarki. Det opretholdes både af eksklusionen af kvinder, men også af en "policing" mænd iblandt (Connell & Messerschmidt 2005: 844). I vores undersøgelse har vi identificeret faglige hierarkier på byggepladsen hos Entreprenør A/S og værkstedet hos Møbelsnedker A/S, der overlapper med og påvirker det maskuline hierarki. Dette afsnit har til formål at undersøge krydsfeltet nærmere.

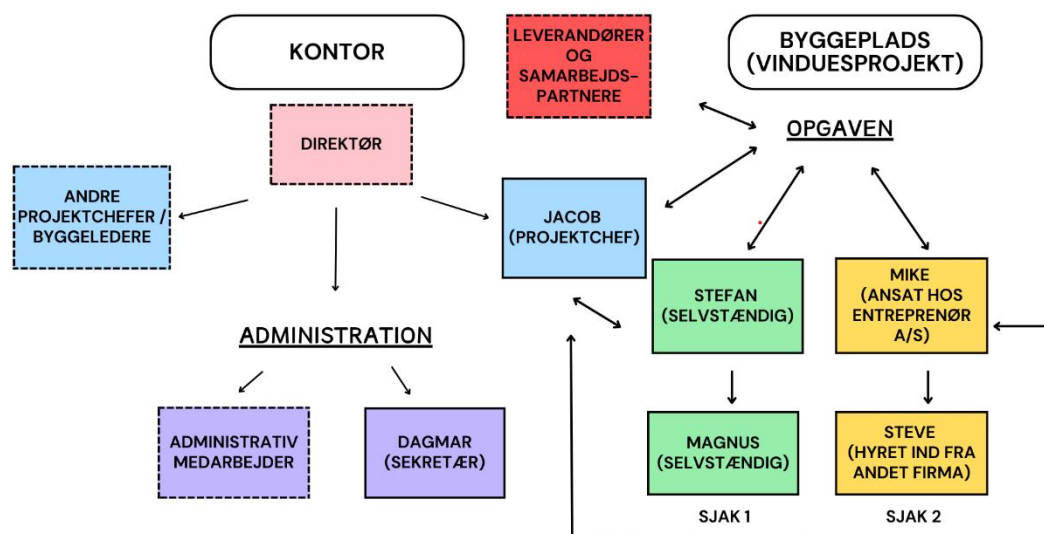
For at illustrere det byggefaglige hierarki på henholdsvis byggepladsen og værkstedet, vi har været på, har vi opstillet to modeller over ansvarsfordelingen.

(Model 1)

Som det ses, er det mesteren på værkstedet, Morten, der er den, der har det sidste ord i vurderingen af, hvorvidt arbejdet er i orden. Det er også ham, der har den primære kundekontakt og tager imod ordrer fra kunder. Værkføreren, Sigurd, er et mellemled mellem mesteren og snedkerne, som vi har observeret både kontrollerer kvaliteten, men som også arbejder i en vejledende rolle, som snedkerne og lærlingene kan gå til for faglig sparring. ”På gulvet” ser vi snedkerne, der kan inddeles i møbelsnedkere og maskinsnedkere (eller Rasmus, der er begge dele). Til sidst har vi lærlingene, der arbejder på lige fod med snedkerne, men som stadig er under oplæring. Udover værkstedet findes også et kontor i møbelsnedkeriet, der ligger isoleret fra resten. Her sidder tegnere og bogholdere, der somme tider kommer ned på værkstedet for at afstemme tekniske eller økonomiske spørgsmål med snedkerne.

ENTREPRENØR A/S

(Model 2)

På byggepladsen er det en smule mere kompliceret, fordi det ikke er ét samlet firma, men Entreprenør A/S, der agerer hovedleverandør og hiver underleverandører ind, for eksempel Stefans tømrerfirma. Hos Entreprenør A/S er der flere afdelinger. Vi har dog kun været i kontakt med murerafdelingen, hvor Jacob sidder som projektchef. Over Jacob sidder en direktør, som vi ikke har talt med. Jacob står for planlægningen af vinduesprojektet, men er som oftest på kontoret eller tager rundt og tjekker op på de forskellige projekter, som Entreprenør A/S arbejder på. Derfor er han kun til stede på vinduesprojektet en lille del af den tid, vi følger det. På kontoret sidder også Dagmar, som er sekretær, som vi har haft et møde med sammen med Jacob. Dagmar er, så vidt vi ved, ikke ude på byggeprojekterne. På selve byggepladsen arbejder Stefan og Magnus som underentreprenører. De er i sjak sammen og er begge selvstændige. Udover Stefan og Magnus er også det litauiske sjak bestående af Steve og Mike. Det er de fire, der udfører håndværkerarbejdet med at få skiftet vinduerne. Til tider kommer der også materialeleverandører forbi eller andre aktører, der er involveret i projektet, og som skal aflevere eller afstemme noget. Fordi vinduesprojektet foregår i et beboelseskompleks, finder der også en del interaktion sted mellem håndværkerne og beboerne. Det er vigtigt at understrege, at disse modeller er specifikke for de firmaer, vi har undersøgt, og kan se anderledes ud andre steder i branchen.

På flere punkter har vi observeret at de personer, der befinder sig i toppen af det byggefaglige hierarki, også placerer sig højt i det maskuline hierarki. Mesteren hos Møbelsnedker A/S er et godt eksempel på dette. Her beskriver Coco det første møde med mesteren i sine feltnoter:

“I løbet af formiddagen møder mesteren ind. Han er ikke i arbejdsuniform som de andre snedkere [...]. Bag mig er en stor, indpakket plade, som mester, Sigurd [værkfører] og en anden medarbejder går i gang med at pakke op. Det viser sig at være et stort bord, som mesteren skal tage billeder af. [...] Senere, da mesteren er gået, kommer der en snedker op og taler med Rasmus om det. Det er den anden snedker, der har overfladebehandlet bordet, og Rasmus siger, at det er flot. Den anden snedker fortæller, at mesteren har rost ham for det, og tilføjer “det er ellers ikke så tit, at man får ros”. Da han er gået, uddyber Rasmus for mig, at mesteren sjældent roser produkterne, men at Sigurd, værkføreren, er bedre til det. “Han siger også, at det nok skal gå, hvis man har lavet en fejl. Også selvom det ikke går” siger han” (bilag 1: 8)

At mesteren sjældent roser snedkerne, ser vi som et tegn på maskulin adfærd, fordi det a) vidner om et fokus på effektivitet, b) tager afstand til ”bløde” værdier (såsom at pleje sociale relationer) samt c) har en korrigerende effekt på de ansatte snedkere. Det understreges af, at Rasmus fortæller, at Sigurd, som befinder sig længere nede i det faglige hierarki, er bedre til at rose og komme med betryggende ord, hvis noget er gået galt. I ovenstående interaktion er det dog Rasmus selv, der giver rosende ord med på vejen til sin kollega. Ud fra vores observationer er det vores opfattelse, at ros er en stor del af snedkernes og lærlingenes sociale omgang med hinanden på værkstedet. Der lader til at være en solidaritet blandt dem, der ligger længst nede i det faglige hierarki, hvor de passer på hinanden og giver hinanden den anerkendelse, som de ikke altid får højere oppe fra. Det er ligeledes interessant, at Coco noterer, at mesteren ikke har arbejdstøj på. Det samme gælder værkføreren, hvilket distancerer dem rent visuelt fra snedkerne og lærlingene. Vi ser den visuelle distinktion fra de andre medarbejdere som et udtryk for symbolsk kapital, idet tøjet både bliver et tegn på økonomisk og kulturel kapital, hvilket udmønter sig i en særlig status på værkstedet. Det er noget, vi også har observeret på byggepladsen, hvor projektlederen Jacob ligeledes ankommer i ”almindeligt” tøj. Anders beskriver situationen således i sine feltnoter:

”Magnus begynder at tale videre om håndværkerbranchen og fortæller, at “hvis man skal sige det meget karikeret, så er der lidt et hierarki. Elektrikerne er ligesom de klogeste”. Stefan supplerer med “Ja, de er rigtigt nørdede, det er ligesom dem med de store hoveder, men små arme”. Magnus griner og udbryder at “Ja, man kan se det på den måde, de går på”. Jacob kommer ind i rummet, hilser på Stefan og Magnus, mens han sætter sig ved bordet. Vi lægger mærke til, at Jacobs sko er hvide og moderne, ikke sko der vidner om en byggeplads, men et kontor. Han ser os, smiler og siger “Hej undskyld jeg ikke lige hilste, jeg troede først, at I var nogle beboere”” (bilag 1: 11)

Denne situation finder sted, efter vi selv har gået rundt på byggepladsen og bemærket, at der er ganske mudret. Derfor står Jacobs sko ud. De vidner tydeligt om, at han ikke skal være på byggepladsen hele dagen, både fordi de ville blive beskidte men også fordi, det ikke er sikkerhedssko. Hans bemærkning om, at han ikke hilser på os til at starte med, fordi han tror, at vi er beboere, tolker vi som, at han ikke mener, at kontakten med beboerne er hans ansvar. Det står i modsætning til det, Magnus og Stefan fortæller, og som vi observerer selv; at de gør sig meget umage for at opretholde gode relationer og være høflige overfor beboerne. Vi vurderer, som modellen ovenfor viser, at Jacob ligger højt i det byggefaglige hierarki, og at han også besidder symbolsk kapital i branchen. Dette skyldes blandt andet, at det er hans firma, der er hovedentreprenør på opgaven og ham, der er projektchef og har alle kontakterne. Derudover ligger Jacob også højt i det maskuline hierarki, hvilket han viser gennem sin adfærd og sin nedprioritering af de ”bløde” opgaver samt sit udseende, hvor han har rum til at udtrykke sig med moderne tøj og sko, og ikke skal tage hensyn til dets praktiske funktion. Derudover er samtalen, som vi har med Magnus, inden Jacob ankommer, også interessant. Han fortæller, at der ”hvis man skal sige det meget karikeret” også findes et fagligt hierarki på tværs af forskellige håndværkertyper. Her identificerer han elektrikerne som de klogeste, men samtidig understreger Stefan, at de også har ”de mindste arme”. Vi når ikke at færdiggøre samtalen, men kan tolke ud fra det, Magnus og Stefan fortæller, at intellekt og fysisk styrke er to parametre, der vægter i deres vurdering. At Stefan føler et behov for at understrege elektrikernes manglende fysiske styrke efter Magnus’ påstand om, at de er de klogeste, ser vi som en måde at udfordre deres position, særligt fordi Stefan selv har store overarme. Denne observation er også interessant, når man sammenligner Stefan med Magnus, der ikke har samme fysiske statur. Imidlertid er det vores opfattelse, at de har et ligeværdigt samarbejde. En af årsagerne til dette kan være, at Magnus fortæller, at han står for at planlægge og tage sig af administrative opgaver, fordi han

har et bedre overblik end Stefan (bilag 1: 27). På den måde supplerer de hinanden på de to parametre, de selv har identificeret; fysiske og mentale egenskaber.

En anden episode, vi ønsker at fremhæve, er en forhandling, vi overværer mellem Jacob og vinduesleverandøren, hvor de planlægger den næste leverance af vinduer. Coco har beskrevet det således i sine feltnoter:

”[...] Jacob og leverandøren af vinduerne sætter sig overfor hinanden ved det lange bord. [...] Leverandøren siger, at vinduerne først kan komme i midten af næste uge, og både Jacob, Stefan og Magnus virker utilfredse og siger, at det vil sænke dem meget. Jacob presser på [...] ”jeg ved jo godt, at maskinerne er flaskehalsen, men hvor hurtigt kan I levere, hvis du sætter det i gang i dag?”. Leverandøren prøver at finde en måde at rykke deadlineen frem på, og foreslår, at han kan få en afløser til at tage et af hans møder, så han kan levere hurtigere. ”Man kan købe sig til meget med penge” siger Jacob og foreslår, at han kan ”smide nogle ekstra penge” efter ham for at få det til at gå hurtigere. ”Der skal altså også være noget tilovers til os Jacob”, siger Magnus, og de griner lidt. Imens de forhandler sidder Jacob med underarmen på bordet foran sig og læner sig ind over bordet. Det ser nærmest ud som om, at de skal til at lægge arm” (bilag 1: 15)

Med tanke på Clifford Geertz er vi ikke i tvivl om, at dette er et drama, der udspiller sig: Jacob, Stefan og Magnus er allerede forsinkede på dette tidspunkt og har brug for flere vinduer, for at kunne indhente den tabte tid. Leverandøren kan ikke gøre det så hurtigt, som de ønsker, og oveni købet truer en helligdagsferie med at forsinke processen yderligere. Der er altså noget på spil i denne forhandling. Det ser vi i Jacobs opførsel gennem det, vi tolker som maskulin dominans, der både manifesterer sig a) fysisk ved hans kropssprog, b) verbalt gennem hans forsøg på at overtale og c) ved brug af økonomisk kapital, idet han forsøger at ”smide penge” efter leverandøren.

Senere forsøger Jacob også at få Stefan og Magnus til at arbejde ekstra dage for at indhente tidsplanen (bilag 1: 12). Han forsøger ligeledes at tilbyde dem flere penge, men de påpeger, at de ikke må arbejde på helligdage. Igen viser Jacob maskulin dominans ved hjælp af sin økonomiske kapital for at få sin vilje. Effektiviteten er tydeligvis førsteprioritet for Jacob, og han indtager en rolle som den, der forsyner Stefan og Magnus med økonomiske midler. Stefan og Magnus er også selv forsørgere, fordi de begge er forældre. Imidlertid er det de blødere værdier som tid og opmærksomhed sammen med familien, som Jacob potentielt forsøger at tage fra dem ved at lokke dem til at arbejde de dage, hvor de ellers ville have haft fri. Således

opstår en kamp mellem det hårde og det bløde, som Jacob ender med at tabe, fordi de ikke ”må” arbejde på helligdage (bilag 1: 12). Om dette ord ”må” hentyder til en overenskomst eller hensynet til beboerne, ved vi ikke.

“Hold kæft, hvor er du lækker” - maskulinitet og seksualitet på byggepladsen

Efter kort tid på byggepladsen observerer vi, hvordan håndværkerne ikke kun bruger tid på det fysiske arbejde, eller at pleje deres relationer til hinanden, men at de også bruger meget tid på at pleje relationerne med beboerne i ejendommen. Blandt andet bruger de tid på at fortælle om de nye vinduers funktioner og spørger høfligt, om det er okay med beboerne, at vi kommer med ind for at følge arbejdet (bilag 1: 17). Det er dog ikke kun formelle interaktioner, der finder sted med beboerne. En særlig situation, der stikker ud som en uformel samtale, er, da en kvindelig beboer kommer ind i opgangen, og Stefan udbryder ”Hold kæft, hvor er du lækker” (bilag 1: 19). Beboeren smiler og fortæller, at ”det er fordi jeg lige har været ude og løbe en tur” (bilag 1: 19), og interaktionen slutter kort efter. Det er dog først senere, at intentionen bag kommentaren bliver klar for os. Det sker, da der er kommet en klage fra selvsamme kvindelige beboer over et hak i gulvet (bilag 1: 29). Stefan og Magnus taler sammen, og Magnus pointerer: ”Så virkede din flirt ikke” (bilag 1: 25). I dette øjeblik går det op for os, hvordan interaktionen var tiltænkt en taktisk brug af seksualitet. Stefan prøver at bringe sig selv i en attraktiv position i håb om, at begæret fra ham mod den kvindelige beboer kan afvæbne potentielle konflikter. Udover den sproglige, sociale interaktion ser vi også en kobling til det kropslige derigennem. Stefan udtrykker, at den kvindelige beboers krop er ”lækker”. Hans verbale handling ser vi som et udtryk for, at følelsen af begær klistrer til den kvindelige krop. Vi tolker, at Stefan forventer, at hans begær vil føre til et gensidigt begær mod hans krop fra beboeren, som vil smitte af på hendes vurdering af hans faglige præstation.

Efter at beboeren har klaget, siger Stefan til os: ”Der er ikke noget hak. Men hvis man virkelig kigger efter det, så finder man måske et hak, man selv har lavet for to måneder siden, og så tror man pludselig, at det er os” (bilag 1: 29). Det understreger, at Stefan ikke tager kvindens klage alvorligt. At kvinden tilmed klager til projektlederen i stedet for direkte kommunikeret til Stefan eller Magnus, får stemningen og forholdet til beboeren til at ændre sig. At gå udenom Stefan og Magnus med sin kritik er også at gå imod den kultur, som de nyder i håndværkerfaget, hvor ”tingene bliver sagt, som det er”, og ”hvis man har et problem, går man hen og siger det” (bilag 1: 12). Beboeren fortæller ikke ligeud, hvad hun mener, og er dermed ikke troværdig i deres øjne. Dette tolker vi som en form for tillidsbrud eller en afvisning, som

Stefan udtrykker: ” [...] og så stod hun bare og sagde godt arbejde og næ hvor er du flot, men bagefter så får man med kniven. Fandme forståeligt, at hun er single” (bilag 1: 25). Beboeren har altså både rost arbejdet såvel som Stefans fysiske udseende, hvilket har givet ham et indtryk af fortrolighed, som giver ham den opfattelse, at der ikke vil opstå konflikter under opgaven. Dermed bliver beboeren efter at have klaget kategoriseret som en, man ikke kan have tillid til eller stole på. Vi finder det interessant, at Magnus og Stefan reflekterer over, hvordan den kvindelige beboer er som partner og årsagen til hendes civilstatus. Det kan muligvis være et udtryk for, at Stefan har oplevet, at der er opstået et uformelt rum mellem dem, der både overskrider men også tager afsæt i det professionelle. Kvindens klage ser vi dermed som et potentielt brud på den interpersonelle kontrakt, Stefan mener, at de har indgået. Når håndværkerne oversætter dette brud til en årsag til, at kvinden ikke er i et forhold, ser vi det som et udtryk for, at der ifølge Stefan og Magnus ligger en vis status eller værdi i at være i et forhold som kvinde. Samtidig vidner det om, at Stefan og Magnus selv vægter tillid og ærlig højt som parametre i romantiske relationer. Vi forestiller os ikke, at Stefan reelt ønsker en romantisk relation med kvinden, men ser alligevel en spejling i forestillinger om, hvad det gode forhold er.

Kvindens klage leder til samtaler, hvor Stefan og Magnus prøver at afkode, hvorfor hun opfører sig, som hun gør. Deres associationer leder dem til retssagen mellem det tidligere kendispar Johnny Depp og Amber Heard. I Magnus’ og Stefans samtale er Amber Heard omdrejningspunktet. Coco beskriver, hvordan Stefan kredser om emnet:

“Hvad var det nu for en diagnose, hun havde?”. Jeg prøver at foreslå bipolar, men det afviser han. “Nej det var sådan en sygdom, hvor man bliver vildt konfliktsøgende”. Han spørger Magnus, der heller ikke ved det. “Nå men jeg tror i hvert fald, at det er sådan en personlighed, vi har fat i her” (bilag 1: 29).

I denne interaktion bliver den lokale maskulinitet, der udspiller sig på byggepladsen, koblet til et globalt niveau i en fortælling om køn. Det er ikke selve den retslige proces, som er fokus, men snarere Amber Heards sygdom. Beboeren bliver gennem sammenligningen med Amber Heard kategoriseret som en person, der hyppigt søger og indgår i konflikter grundet psykiske udfordringer. Det er altså en adfærd, der opfattes som afvigende eller udenfor “normalen”, der i Magnus’ og Stefans optik forhindrer dem i at udføre deres arbejde og sår tvivl om deres faglighed ved at skabe et problem, der ikke er til stede (bilag 1: 29). Samtidig tabte Amber Heard retssagen, hvilket i nogle medier blev omtalt som et vendepunkt i forhold til #MeToo og mænd,

der bliver "cancelled" på et uinformeret grundlag (Espersen 2022). Dermed ser vi også sammenligningen som en måde, hvorpå Stefan og Magnus får understreget det uretfærdige ved den kvindelige beboers adfærd og dermed positioneret sig selv som offeret eller den uskyldigt dømte. Beboeren og Amber Heard placeres i en global fortælling om kvinder, der misbruger deres position til at gøre karrieremæssig skade på eller true mænd. Sammenligningerne fortsætter også i pauserummet, hvor det videre udforskes af håndværkerne, hvad beboeren kunne have af mentale problemer. Coco noterer:

“Pludselig udbryder Magnus, “nu ved jeg det. Hun var jo også sådan lidt rund [han viser en ballonmave med hænderne], det er jo et klassisk symptom, når man er på antipsykotisk medicin!” (bilag 1: 32).

Magnus har tidligere arbejdet i psykiatrien, som han trækker på og derigennem konkluderer, at beboeren er på antipsykotisk medicin, og at det er derfor, hun klager. Vi ser Magnus udtalelse som en måde at positionere sig selv i forhold til os: Han understreger sin egen viden og kulturelle kapital ved at gøre opmærksom på sin evne til at diagnosticere og identificere symptomer. Derved kommer kroppens fysik også i spil igen, men nu med et andet fortegn. Beboerens kropslighed bliver tolket i et bestemt medicinsk perspektiv, hvor en rund mave bliver et lighedstegn med medicinering og med at være mentalt ustabil. På den måde angribes både hendes fysiske og psykiske udstråling. Det er således et helt andet billede, der tegnes af kvinden, end før de havde modtaget klagen. Samtidig understreges det, at den runde krop, de beskriver, ikke lever op til deres heteroseksuelle ideal om kvindekroppen og begær - hvilket strider imod det, som Stefan gav udtryk for til at starte med. Beboerens adfærd og civile parforholdsstatus forårsager, at der kommer flere associationer og ord på, hvordan hun kan kategoriseres. Magnus siger: “Hvad var det nu jeg kaldte hende, nårh jo bitterfissen” (bilag 1: 31). Ordet “bitterfissen” bliver en anafor, som konnoterer urenhed ved det kvindelige kønsorgan, som er bittert og ikke ønskværdigt. Beboerens adfærd tolkes således som noget, der sidder i kroppen og kommer kønsligt til udtryk ved, at det er det kvindelige kønsorgan, der frastøder. På den måde bliver “fissen” tillagt en form for personlighed, der er bitter, samtidig med, at hele kvinden reduceres til sit kønsorgan. Kroppen og personligheden sammensmeltet i ét ord, hvor beboeren, som før blev kommunikeret til som en person, der kunne begæres nu gøres til et seksuelt objekt, der ikke kan begæres. Hele situationen med den kvindelige beboer skaber et rum, hvor klagen, der er blevet indgivet til byggelederen, nærmest bliver en intern, retslig proces, hvor beboeren bliver både anklager og medpart, som der bliver sået tvivl om gennem et angreb på hendes troværdighed og persona. Det udmønter sig i, at projektchefen Jacob kommer på byggepladsen for at

tale med Stefan og Magnus om det. Selve denne samtale får vi ikke adgang til, da Jacob fortæller os, at de skal “ [...] snakke hemmeligt” (bilag 1: 27). Vi bliver dog senere fortalt af Stefan, at der ikke blev sagt noget, vi ikke allerede kendte til (bilag 1: 32).

Bløde følelser i en hård branche?

At der i byggebranchen eksisterer en mere traditionel forståelse af køn og modsætningen mellem det maskuline og feminine, er et emne, vi bliver konfronteret med tidligt i feltarbejdet. Det sker, da vi har vores første møde med Jacob og Dagmar, hvor samtalen falder på kulturen i branchen. Coco gengiver den således i sine feltnoter:

“Jacob siger, at det er helt rigtigt, at der er en hård tone ude på byggepladserne, der adskiller sig fra den, de bruger på kontoret. Dagmar tilføjer, at hun synes, at de er bedre til at tale om følelser inde på kontoret, men ”det er ikke sådan at man spørger: ”hvordan har du sovet”, når man møder ind”. Men barsel taler de for eksempel om, siger hun. Hun fortæller også, at der er en forandring i gang i branchen, fordi arbejdskraften langsomt bliver skiftet ud med de nye unge, der kommer ind. Jacob giver hende ret og siger, at man før i tiden godt for eksempel kunne blive kaldt ”bøsse”, eller andet af sine kollegaer. Han fortæller også, at han og hans søster [der også arbejder der] i starten havde svært ved at kommunikere: ”I starten der clashede hun og jeg meget, uden at jeg vidste, at vi clashede, fordi jeg sagde nogle ting, der gjorde hende ked af det”” (bilag 1: 4).

Dagmar fortæller om, hvordan der er et opbrud i gang i branchen, hvor det bliver mere almindeligt at give plads til de “bløde” værdier og samtaler. Hun identificerer barsel som et område, hvor tankegangen og rummet for dialog er ændret. Dog indikerer udtalelsen om, at man ikke spørger, hvordan hinanden har sovet, at Dagmar stadig mener, at der er grænser for, hvilke samtaler, man kan have på kontoret. Vi tolker, at det ikke må blive for “blødt” eller følelsesladet, fordi Dagmar finder det irrelevant, hvis det ikke har en konkret funktion i forhold til jobbet. Det mener hun ikke, at for eksempel søvn har. Til gengæld kan hun se relevansen i at tale om barsel, hvorfor det bliver accepteret som samtaleemne - også blandt de mandlige ansatte. Jacob kan også se forandringen i branchen og supplerer med, at man som mand før i tiden for eksempel kunne risikere at blive kaldt “bøsse”. Han uddyber ikke denne udtalelse. Vi tolker, at han mener, at det nu er et skældsord, som ikke er acceptabelt at bruge på en arbejdsplads. Denne udtalelse vidner om, at Jacob mener, at branchen er blevet mere imødekommende overfor flere slags maskuliniteter og seksualiteter, og derfor har modificeret omgangstonen. Det er desuden

interessant, at Jacob påtaler, at han og søsteren “clashede” i starten af deres professionelle samarbejde, uden at han vidste det. Det tolker vi som, at der er en måde at kommunikere på i branchen, der for de rutinerede er naturliggjort, mens den for nyankomne kan virke intimiderende. Vi reflekterer over, om dobbeltheden i at være både i en familierelation og et professionelt samarbejde har en intensiverende effekt på konflikten. Dog bemærker vi også, at Jacob italesætter det som noget, der fandt sted “i starten”. Det kan tyde på, at han mener, at de begge har fundet en større forståelse for hinanden.

Imidlertid vidner følgende uddrag fra Cocos feltnoter om, at Jacob også mener, at der er nogle personer, der ikke egner sig til at arbejde i branchen:

“Jeg spørger, om der måske også er nogen, der kunne have været dygtige håndværkere, men som vælger branchen fra på grund af kulturen. Dagmar svarer bekræftende men siger igen, at det er i gang med at forandre sig. Jacob tilføjer: ”Ja så kommer der sådan en masse svanser ind”, og kigger grinende over på Dagmar, der ser misbilligende på ham, hvorefter han skyn-der sig at sige ”ej det var en joke, det var en joke”” (bilag 1: 4)

Udtalelsen fra Jacob vidner om, at nogle seksualiteter, herunder homoseksualitet, placerer in-divider lavere i det maskuline hierarki, og dermed også ifølge Jacob gør dem mindre kvalifice-rede til at udføre arbejdet i byggebranchen. At få en mere inkluderende kultur vil ændre på arbejdsstyrken og kulturen, hvilket Jacob italesætter som et tab. Selvom han understreger, at det er en joke, reproducerer han således en diskurs, der i forvejen vanskeliggør en bred rekrut-tering til branchen. Vi ser, at tonen i branchen stadig kan være hård, når man træder ind som udefrakommende. Desuden er Jacobs afsluttende bemærkning om, at “det var en joke” interes-sant, fordi den kan tolkes på to måder: For det første kan det forstås som en rygdækning eller undskyldning, som indikerer en bevidsthed om, at bemærkningen og ordvalget er over græn-sen. Dog kan det også tolkes som en yderligere bekræftelse af det utænkelige i at have “svan-ser” gående på byggepladsen.

Ligesom Dagmar fortæller informanten Rasmus også om barsel som en faktor, der påvirker det sociale rum i byggebranchen, dog med et negativt fortegn:

“R: Jeg tror, at der er nogen [af dem der ansætter], der tænker over barsel og sådan noget. Pludselig så sker det, eller sådan noget. Der bare har et gammelt syn på det. Jeg tror bare, at det er fordi, at de traditionelt bare aldrig har oplevet kvindelige håndværkere, så de tænker ikke, at det fungerer” (bilag 2: 10)

Barsel kan ifølge Rasmus være en bekymring for den ældre generation, der repræsenterer en mere "traditionel" kønsforestilling, og som ofte er i en position som dem, der ansætter. Rasmus mener, at forbeholdet ved at ansætte kvindelige håndværkere mest af alt handler om, at byggebranchen traditionelt set har været domineret af mænd, hvorfor nogle (særligt i den ældre generation) kan have svært ved at forestille sig en kvindelig håndværker. Derudover påpeger Rasmus de negative forventninger om for eksempel barsel, der kan skabe barrierer for ansættelse. Rasmus understreger dog, at der er kvinder ansat på det værksted, hvor han arbejder, og at de, af hvad han ved af, trives (bilag 2: 10). Selvom Rasmus ikke siger det direkte, tolker vi, at den holdning, han videreformidler, er, at man ikke kan ansætte kvinder, fordi de bringer en uforudsigelighed med sig, der kan ændre arbejdskulturen på uforudsete måder: Både kropsligt, fordi kvindekroppen forbindes med barsel men også følelsesmæssigt, fordi de "bløde" følelser klistrer til kvindekroppen. Således kommer kvindekroppen til at være i kontrast til en forståelse af branchen som værende maskulin og derfor hård.

En situation, der illustrerer, hvordan "hårde" følelser klistrer til mandekroppe, ser vi i en samtale mellem Anders og Stefan, der omhandler Covid-19. Anders gengiver det således:

"Han fortæller mig, at han på et tidspunkt var på Strandvejen med sin datter. De skulle have noget grillmad, foran dem stod der to ældre mennesker i kø. Stefan hoster, og de ældre mennesker kommenterer på det. Han fortæller dem, "at de skulle blive indenfor, hvis de var så bange", da der var tre meters afstand. De ældre mennesker var dog ikke tilfredse og kom med yderligere kommentarer. Så blev Stefan vred, og sagde "hvis I bliver ved sådan der så kommer jeg hen og hoster på jer". Stefan griner og siger "du skulle have set dem komme væk i en fart. Jeg var forhelvede bare sammen med min datter og ville have noget mad" (bilag 1:17).

Vi tolker, at Stefan føler sig sat ind i en bestemt kategori, og "out of place" (Ahmed 2007: 159), da de ældre mennesker kommenterer på hans hoste. Mødet mellem Stefan og de ældre mennesker er særligt interessant, fordi det foregår på Strandvejen, som er et område, der forbindes med høj økonomisk velstand. Derfor er der i forvejen et klasseaspekt til stede samt en forventning om hvilke kroppe, der passer ind, og hvordan de opfører sig. Samtidig udspiller scenen sig, mens Stefans datter er til stede. Dette skaber yderligere spændinger, da konfrontationen påvirker og overskrider familiens sociale rum. Vi tolker således, at konfrontationen går Stefan på og er værd at gengive i samtalen med Anders, fordi den omhandler bløde følelsesmæssige værdier hos Stefan i kraft af samværet med hans familie. At familiens fred bliver forstyrret, gør

dog, at der opstår et andet følelsesmæssigt rum. Her ændrer følelserne karakter, da de ekster-naliseres: De går fra bløde til hårde. Dette fører til, at Stefan fremfører truslen om at hoste på de ældre mennesker, da han føler sig uretfærdigt behandlet og vil nyde dagen med sin datter uden komplikationer. Derfor udvikler familiens hyggelige samvær sig til en hård respons, der truer freden. Der ligger også en form for maskulin dominans i den hårde tilgang til følelser, hvor Stefan verbalt kan fjerne denne trussel mod sin familie ved selv at true. Stefans trang til at forsørge og beskytte stemmer overens med en traditionel forestilling om mandens rolle i familien. Stefan har en stor og muskuløs krop med tatoveringer. Imidlertid har vores opfattelse af ham været, at han er imødekommende og venlig. Stefans krop kan dog opfattes anderledes, fordi "hårde" værdier eller følelser klistrer til kroppe som Stefans. Vi tolker, at Stefans krop har gjort et indtryk på de ældre mennesker, som har opfattet ham som hård og derfor ikke har set den bløde interaktion, der fandt sted med hans datter. Dertil har de ældre mennesker netop reageret på en situation, der indebar Stefans krop og dens handlinger, nemlig hosten. Dette kan have intensiveret oplevelsen af Stefans krop og måske medført negative associationer. Således reagerer de ældre mennesker også hårdt ved at tale negativt om Stefan. Mødet sætter et aftryk hos Stefan, hvorfor han vælger at efterleve det indtryk, de har af ham: Han sætter hårdt mod hårdt og truer dem. Vi tolker, at det skyldes den kategori, han føler sig placeret i.

Det er imidlertid ikke kun i situationer i privaten, at vi ser en vekselvirkning mellem de "bløde" og "hårde" følelser. Også på værkstedet sker der en forhandling, hvor visse følelser er socialt acceptable, og andre undertrykkes. I vores interview med Rasmus fortæller han, at han deler oplevelserne fra sit arbejde i privaten og omvendt (bilag 2: 3-4). Dog lægger han vægt på, at det, han fortæller, omhandler interessante ting eller "grineren" historier (bilag 2: 4). Han nævner ikke, om han fortæller derhjemme, når arbejdet har været hårdt eller udfordrende. Samtidig italesættes omgangen med kollegaerne som let og sjov, men ikke som en ventil til at få afløb for frustrationer. Vi reflekterer over, om dette kan skyldes, at Rasmus ikke ønsker at virke svag eller brokke sig overfor hverken kollegaer eller venner, familie eller kæreste. Hvis dette er tilfældet, kan det måske hænge sammen med et ideal om en stoisk eller hård tilgang til følelseslivet, som han agerer efter og tror forventes af ham. At der primært deles positive historier kan skyldes, at den gode stemning er vigtig for arbejdslivet og produktiviteten. Det understreges i kraft af, at Rasmus' sukker dybt, da han skal fortælle om, hvordan det er at være på værkstedet, når der er dårlig stemning (bilag 2: 4). Det er en fysisk handling, der vidner om, hvordan det mentale og interpersonelle rum påvirker ham kropsligt. Vi tolker, at

Rasmus' tilgang til at fokusere på det positive afspejler den følelsesmæssige norm på arbejdspladsen, hvor negativitet eller brok anses som uproduktivt. Dog nævner Rasmus for os, at der ofte er tidspres på arbejdet, og at han kan blive stresset (bilag 2: 4, 5). Vi reflekterer over, om Rasmus' manglende lyst til at dele negative oplevelser med kollegaer og bekendte kan resultere i manglende agens i forhold til forandring på arbejdspladsen. Dog er der et sted i interviewet, hvor Rasmus fortæller om, at der lukkes op for kritik blandt kollegaerne. Det har dog en mere fysisk, kropslig karakter, fordi det omhandler en såkaldt CNC-maskine, der bruges til at skære træplader:

“R: [...] det kan godt give nogle dårlige løft [...] den er sat sådan, at den [træpladen] skal helt op i hjørnet, og det er ikke rigtigt, før den hiver den rigtigt ind, og så skal du løfte den *ind over* og hen over hele lortet, hen over to meter, og skubbe den op i hjørnet. Og det får man nogle super skæve løft af

M: Er det noget I snakker om, om man skal stille den på en anden måde?

R: Ja, vi snakker meget om, om vi skal have en løftearm, som bare kunne løfte ting, som suger sig fast på pladen. Så skal du ikke løfte noget, du kan bare tage og skubbe den hen.” (bilag 2: 12).

Maskinen er ikke brugervenligt placeret i forhold til de arbejdsstillinger, som snedkerne befinder sig i, når de bruger den. Det er en fælles oplevelse af fysisk ubehag, som der deles internt på værkstedet. Der er med andre ord et rum, hvor det er acceptabelt at ytre de ubehag, der føles i kroppen ved arbejdet. Snedkerne, som gør brug af maskinen, oplever potentielle smerter og akavede positioner ved brugen, hvilket binder den fysiske, hårde oplevelse sammen med det sårbare, bløde rum, der kan være i at dele negative erfaringer. Vi tolker, at det er lettere og mere legitimt at italesætte netop denne negative følelse, fordi det omhandler en risiko for at komme til skade. Det er én af de ting, som Rasmus lægger vægt på: At han og kollegaerne er gode til at passe på hinanden og aflaste hinanden fysisk (bilag 2: 13). Dog siger Rasmus selv, at han er dårlig til at spørge om hjælp til løft med videre, hvilket han bliver irrettesat for af de andre snedkere (bilag 2: 13). Det, som Rasmus understreger som solidariske træk, han sætter pris på blandt sine kollegaer, er således ikke noget, han er god til at efterleve, når det kommer til at passe på sig selv.

Delkonklusion

I denne analysedel har vi set, hvordan de personer, der ligger højt i det byggefaglige hierarki, også ligger højt i det maskuline. De praktiserer et bestemt maskulinitetsideal gennem et fokus på effektivitet, en afstandtagen fra de bløde værdier og en "ret til" og udøvelse af at korrigere de andre ansatte. Vi har identificeret, at fysisk styrke er en del af det, der placerer individer højt i hierarkiet, men at intellekt og økonomisk kapital også bidrager til positioneringen. Vi har ligeledes belyst, hvordan maskulinitet påvirker de faglige forhandlinger i branchen. I forhold til køn og seksualitet kan vi konkludere, at heteroseksualitet bliver en norm, der på byggepladsen er socialt acceptabel at udtrykke. I eksemplet med den kvindelige beboer kan vi se, hvordan heteroseksualiteten fungerer som en valuta, der bruges præventivt af Stefan i et forsøg på at undgå klager, snarere end det er en egentlig måde at udvise interesse. Det betyder også, at begæret er dynamisk, hvorfor det skifter karakter, efter kvinden har indgivet sin klage. Her kan vi se, hvordan situationen bliver koblet til globale idealer om maskulinitet, da den sammenlignes med retssagen mellem Johnny Depp og Amber Heard. Det bliver italesat, at der er en forandring i gang i branchen, hvor det bliver mere acceptabelt at være sårbar eller anderledes. Her fremhæves særligt barsel som et eksempel. Imidlertid ser vi også, hvordan flere af de bløde værdier stadig omtales som irrelevante eller spild af tid. Desuden ser nogle af aktørerne en bredere rekruttering til branchen som en trussel mod den kultur, der allerede er. Slutligt har vi også set, hvordan forventninger til at vise "hårde" følelser former håndværkernes kroppe og handlinger, både i privaten og på arbejdspladsen. Dog viser eksemplet fra værkstedet med CNC-maskinen også, at der nogle gange opstår sårbare rum, hvor frustrationer og kritik kan deles med kollegaerne, og de bløde følelser må få lov til at være.

Klasse

I løbet af vores undersøgelse blev det gradvist mere tydeligt, hvordan klasse er et centralt perspektiv, hvis man skal forstå de verbale og kropslige forhandlinger, der finder sted i byggebranchen. Vi så forskellige klassemarkører, der fremgik af empirien, og besluttede derfor at inddrage både teori og en analysedel med dette tema. Denne analysedel omhandler derfor, hvordan klasse kommer til udtryk på byggepladsen og værkstedet, og hvordan det er knyttet til håndværkernes identitet og selvforståelse. Analysedelen er inddelt i fem underafsnit. Første afsnit har til formål at belyse de kulturforskelle, vi oplevede mellem os selv som akademikere og håndværkerne, samt hvordan det blev italesat. Andet afsnit omhandler, hvordan begrebet "counter school culture" og kulturel kapital kommer til udtryk i flere af interaktionerne, vi

havde med håndværkerne. Tredje afsnit bygger ovenpå andet afsnit, og undersøger, hvordan det formelle og uformelle spiller ind for kulturen på byggepladsen og værkstedet. Fjerde afsnit centrerer sig om humor som et centralt greb og en in- og eksklusionsmekanisme i de sociale fællesskaber, vi er trådt ind i. Femte og sidste afsnit undersøger håndværkernes økonomiske kapital, deres positioner og hvordan de selv opfatter disse.

“I denne her branche kan man ikke stå stille” - forestillinger om håndværkere og akademikere

Nærværende speciale er en undersøgelse af håndværkeres identitet og arbejdskultur. Det er også, mere indirekte, en undersøgelse af akademikeres identitet og arbejdskultur, fordi det, der undrer os, chokerer os eller som vi finder overraskende, siger noget om os selv. Og ikke mindst er det en undersøgelse af, hvad der sker, når de to faggrupper mødes: Hvordan håndværkere og akademikere positionerer sig i forhold til hinanden, hvilke forskelle, der gør en forskel, og hvordan de italesættes. Det handler dette afsnit om.

Vi havde på forhånd en antagelse om, at håndværkerne ville have bestemte holdninger til akademikeres arbejde, og at det ville blive italesat med vores indtræden i felten. Alligevel overraskede det os, at forskellene på de to fag allerede ved første møde hos Entreprenør A/S blev understreget. Anders gengiver samtalen således i sine feltnoter:

“Dagmar fortæller ”Noget af det første jeg lærte, da jeg kom ind i den her branche, var, at tid er penge”

Jacob: ”Ja, man kan ikke stå stille”

Dagmar: ” Det er sådan noget, som akademikere kan, bare stå stille og så kommer pengene”

Jacob: ”Ja, og på et kontor. Her er der tid til, at man kan stoppe op og høre en joke. Sådan er det ikke på byggepladsen, der skal du hele tiden være i gang, for hvis det går i stå, så tjener vi ikke nogen penge. Medmindre det er ved det offentlige”” (bilag 1: 2)

For det første er der i samtalen den konkrete sammenligning mellem de to faggrupper: Folk i byggebranchen, der får penge for at bevæge sig, og akademikere, der får penge for ”bare at stå stille”. Det er i sig selv interessant, hvordan det fysiske aspekt pointeres som noget, der giver (og bør give) økonomisk gevinst, hvorfor akademikeres arbejde i samtalen vægtes lavere. Vi forstår ikke nødvendigvis Jacobs udtalelse som et udtryk for, at lønnen for henholdsvis håndværkere og akademikere burde justeres. Snarere forstår vi det som, at Jacob mener, at der er en skæv forståelse af, hvordan de forskellige typer af arbejde skaber værdi for samfundet. Dog

imødekommer Jacob os ved at sige, at der på kontoret – hvor både Jacob og Dagmar arbejder til hverdag – er et lavere tempo og for eksempel ”tid til at høre en joke”. På den måde inkluderer han og anerkender de dele af byggebranchen, der ikke er de konkrete byggepladser, hvor en stor del netop er akademikere, der sidder på kontor. Noget andet, der er interessant ved netop dette uddrag fra mødet, er, hvordan akademikere og ”det offentlige” puttes i samme kategori. Det er noget, der kommer op flere gange i vores feltnoter (bilag 1: 2, 4, 24). Vi tolker, at sammenligningen med det offentlige har en dobbelt funktion: Først og fremmest er der en negativ diskurs om offentlige byggeprojekter, som informanterne finder ineffektive og ikke af den samme kvalitet, som det arbejde, de laver til hverdag, der er bestilt af private. Derudover bliver ”det offentlige” også en kasse, som alle de akademikere, der får penge for ”ikke at lave noget”, kan placeres i. Det ses også i en samtale, vi har med Stefan, hvor han spørger ind til Cocos jobmuligheder efter hendes uddannelse. Hun noterer:

“Jeg siger, at byggebranchen virker spændende, og at jeg godt kunne tænke mig for eksempel at løse problemet med at skaffe mere arbejdskraft. Stefan siger, at han tror, at der er mange jobs i det offentlige, for eksempel på jobcentrene, der ”bare er papirskubberi”, og hvis man nedlagde dem, så ville flere vælge håndværksfagene til.” (bilag 1: 24)

Her understreges igen, at det offentlige ifølge håndværkerne er ineffektivt. At Stefan bruger ordet ”papirskubberi” indikerer, at det ikke er mennesker, men snarere dokumenter, der flytter sig rundt og rundt, uden at have en reel funktion eller løse en opgave. Her nævner han jobcentrene som eksempel, hvilket kan skyldes, at jobcentrene det seneste år har fået stor medieomtale netop på grund af ineffektivitet, hvorfor det debatteres, om de skal nedlægges (Holt 2022). At han vælger netop det eksempel, tolker vi som, at han mener, at flere jobs i det offentlige burde lukkes til fordel for noget, der gør en konkret forskel i samfundet; som at bygge og renovere bygninger. Denne sammenligning drager han også selv, når han udtaler, at flere ville vælge byggebranchen til, hvis der var færre muligheder i det offentlige. Stefan sammenligner ikke blot de to arbejdsformer men opstiller et antagonistisk forhold, hvor selve eksistensen af ”papirskubber-jobs” spænder ben for byggebranchen.

Netop jobskiftet fra det offentlige til byggebranchen er også noget, vi taler om med Magnus, der selv har været både i politiet, sundhedsvæsenet og tømrerfaget. Vi spørger ind til, hvorfor han er endt som tømrer. Hans svar er gengivet således i Cocos feltnoter:

”Han uddyber: ”Det, jeg godt kan lide ved at være tømrer er, at når jeg kommer hjem, så spørger min kæreste, hvad jeg har lavet i dag, og så siger jeg, at jeg har slået søm i. Og når

hun spørger, hvad jeg skal lave i morgen, så siger jeg, at jeg skal slå søm i. I det offentlige er der så meget [...] spildtid”” (bilag 1: 15)

Når Magnus siger, at han hver dag skal ”slå søm i”, er det en forsimpning af, hvad vi har set, at tømrerne laver. Alligevel vidner det om, at noget, han sætter pris på i tømrerfaget, er forudsigeligheden ved at møde ind til en bestemt opgave – som at sætte vinduer i – mange dage i streg. Samtidig siger han også, ligesom Stefan, at der i det offentlige er meget ”spildtid”, hvilket vi tolker som, at han mener, at der er meget tid, der ikke bliver brugt på at løse konkrete opgaver. I Magnus’ svar ligger der en antagelse om, at relevant arbejde er arbejde, der er effektivt og har et konkret resultat. Senere fortæller Magnus også, at han er træt og glad i kroppen, når han tager hjem (bilag 1: 31). At Magnus og Stefan begge vægter effektivitet som et parameter, der betyder noget i deres arbejdsliv, og at de sætter det i et modsætningsforhold til det offentlige, indikerer to ting: For det første vidner det om, at traditionelle ”hårde”, maskuline værdier vægter på byggepladsen, fordi effektivitet og fysisk formåen bliver set som ”rigtigt” arbejde, mens for eksempel konflikthåndtering (bilag 1: 11) og papirarbejde (bilag 1: 24) bliver set som spildtid. For det andet vidner det om, at Magnus og Stefan oplever en stolthed over det produkt, de er med til at skabe: De sætter en dyd i at gøre tingene ordentligt, at få arbejdet hurtigt færdigt og reflekterer over, hvordan man kan få flere til at tilvælge branchen. Desuden skal det også understreges, at vi er blevet overrasket over hvor mange menneskelige kompetencer, Magnus og Stefan bruger i deres arbejde. Fordi de arbejder i et boligkompleks og skal ind i folks private hjem, er der hver dag beboere, der skal kommunikeres med, og som har spørgsmål. Vi blev overraskede over, hvor meget Magnus og Stefan gjorde ud af at fremstå imødekommende og behjælpelige, og hvordan de for eksempel lagde byggeplanen om for at imødekomme bestemte beboeres behov (bilag 1: 19). Forestillingen om, at tømrerarbejdet ”bare handler om at slå søm i”, eller at det vigtigste som håndværker er effektivitet og det færdige produkt, stemmer altså ikke helt overens med den virkelighed, vi har observeret. Da vi spørger Stefan, om han tror, at håndværkere generelt er glade for at gå på arbejde, svarer han følgende:

“Ja, det er vi. Man kommer ud og møder så mange forskellige mennesker, beboere for eksempel, og lige nu står jeg jo og snakker med jer ik? Og det er så fedt, for når man bygger noget for nogen, så kan folk huske det resten af deres liv. Hvis man har lavet et gulv, så kigger folk på det hver dag, og kan huske dem, der byggede det” (bilag 1: 13)

Dette er den allerførste samtale, vi har med Stefan. Her understreger han netop den menneskelige kontakt som noget, han sætter pris ved på sit arbejde. Selvom han også taler om det færdige

produkt, som han eksemplificerer ved et gulv, er det den værdi, det skaber for andre mennesker, som han italesætter som vigtig. At han også siger, at folk kan ”huske det resten af deres liv” og ”kigger på det hver dag”, tolker vi som en stor faglig stolthed. Når Stefan hurtigt svarer ”Ja det er vi” til Cocos spørgsmål om, hvorvidt håndværkere er glade for at gå på arbejde, indikerer det, at han generelt er tilfreds med at gå på arbejde. Han bruger ordet ”vi” og siger dermed, at andre håndværkere har det på samme måde. Desuden vidner dette ordvalg om, at Stefan identificerer sig med termen ”håndværker” i modsætning til for eksempel Rasmus, der bevidst udlader at italesætte sig selv som håndværker men i stedet siger, at han er møbelsnedker (bilag 2: 11, 12).

På trods af, at der i feltnoterne findes eksempler på negative diskurser om henholdsvis akademikere og det offentlige, findes der også modtendenser. Her er et uddrag fra Cocos feltnoter, hvor vi lige er ankommet til byggepladsen omkring klokken 10 om formiddagen og har sluttet os til Stefan, der er i gang med at skifte vinduer i en lejlighed:

”Han spørger os: ”Nå men har I ellers været nogle andre steder i dag?”. ”Nej” svarer jeg ”vi mødte bare lidt sent”. Jeg griner, fordi det føles lidt dovent, når jeg går ud fra, at Stefan selv er mødt ind kl. 7. ”Nå men det er fair nok, I sidder vel også og skriver til sent ud på natten nogle gange”, svarer han, og jeg bliver overrasket over hans reaktion” (bilag 1: 29)

Ovenstående uddrag af samtalen med Stefan er interessant, fordi Coco forventer at få en negativ kommentar tilbage på sin udtalelse om at møde sent. Hun griner og skriver, at det føles dovent. Stefans svar er derimod anerkendende og vidner om en indsigt i, hvordan akademikere og studerende arbejder: At vi har fleksible arbejdstider og nogle gange sidder oppe til sent. Stefan bruger endda ordet ”fair” om vores valg om at møde sent. På den måde bliver netop denne lille samtale en modtendens til diskursen om akademikere og offentligt ansatte. Stefan italesætter os her som hårdtarbejdende. Det overrasker os, fordi vores opfattelse har været, at vi ses som det modsatte. Det får os også til at reflektere over, hvor meget af det sagte, der er reelt og hvor meget, der har karakter af ”pisstaking” (Willis 1977: 32), og som kun siges, fordi vi er til stede.

”Så meget har jeg aldrig skrevet i mit liv” - counter school culture blandt håndværkerne

Counter school culture er et centralt begreb i Paul E. Willis’ undersøgelse af arbejderklassekultur blandt unge. I vores feltarbejde har begrebet fra start været interessant, fordi vores position som akademikere, der møder håndværkere, har affødt nogle samtaler om boglige og ikke-boglige fagligheder. Nærværende afsnit har derfor til formål at udlægge de forskellige måder, hvorpå vi har oplevet counter school culture blandt informanterne. Som beskrevet i forrige

afsnit findes der diskurser blandt håndværkere, der positionerer dem i forhold til offentligt ansatte eller akademikere. Vi argumenterer for, at begrebet om ”counter school culture” bidrager til dette skel, men også at modstanden mod skolesystemet er mere end blot en sammenligning med andre faggrupper; at det siger noget om håndværkeres faglige identitet.

Willis lægger i sin beskrivelse af counter school culture vægt på forskellige markører, som de unge arbejderklasse-mænd bruger til at distancere sig fra det etablerede. Et eksempel på disse markører eller strategier er rygning og indtag af alkohol. Det er naturligvis et vigtigt element i Willis’ undersøgelse, at han observerer unge, der er i skolesystemet, hvorfor handlingerne får en karakter af protest. Alligevel lagde vi hurtigt mærke til, at rygning og alkohol fyldte en del i håndværkerkulturen og ofte blev italesat. Allerede på vores første møde med Entreprenør A/S lagde vi for eksempel mærke til, at der stod øl i køleskabet på hovedkontoret (bilag 1: 3). Desuden er der flere gange i løbet af vores dage på byggepladsen og værkstedet, hvor det at tage / give en øl (bilag 1: 31, 33), at smugle sprut (bilag 1: 24), eller at drikke sig meget fuld (bilag 1: 27) bliver omtalt som noget positivt eller bragt på banen som et humoristisk indslag. Der opstår ligeledes en interessant situation første gang, vi er ude i felten hos Entreprenør A/S på deres byggeprojekt. Her er et uddrag fra Anders’ feltnoter:

“Da vi kommer hen til vinduerne, lægger jeg mærke til, at alle begynder at tænde en cigaret. [...] jeg tager hånden op til lommen, griber en cigaret, tænder den og venter på reaktionen. Der går ikke mere end et par millisekunder inden Jacob udbryder “Ja, i denne her skole må man godt ryge” og griner” (bilag 1: 11)

At Anders identificerer rygepausen som en meningsfuld og afgørende situation skyldes til dels, at vi på forhånd har skærpet vores fokus mod netop rygning som markør. Der er et kropsligt element til stede, hvor Anders beslutter at gøre ligesom ”medlemmerne” af fællesskabet, og selv tænder en smøg. Allerede her ved vi også, at der opstår en interessant situation, fordi Coco ikke ryger, hvorfor vores vilkår for at blive optaget i gruppen differentieres. Jacobs kommentar, at ”i denne skole må man godt ryge”, er en klar reference til det skolesystem, vi som akademikere er en del af. Her er det ikke muligt at gøre rygning til en integreret del af hverdagen – hverken under uddannelsen eller på størstedelen af de jobs, man senere kan besidde. Jacobs kommentar indikerer, at han vægter muligheden for at ryge, når han har lyst, som en fordel ved branchen og som frihedsskabende i modsætning til det boglige skolesystem, der er begrænsende. På den måde kan man forestille sig, at rygning for mange håndværkere har været en del

af deres habitus, en kropslig vane, der har skabt problemer for dem i deres skoletid, hvorfor de nu oplever det som en forøget agens selv at kunne bestemme, hvornår de vil tænde en cigaret.

Da Jacob opdager, at Coco ikke ryger, opstår der en interessant situation. Her beskriver Coco interaktionen i sine feltnoter:

“Mens Jacob og leverandøren kigger videre på vinduerne, tænder alle en cigaret. Anders gør det samme. Det bliver tydeligt, at jeg skiller mig ud, og det bliver med det samme påpeget:

”Ryger du ikke?” spørger Magnus. Jeg svarer nej. ”Har du tænkt dig at blive ved med at komme her? For så har du tid til at lære det” siger han, og vi griner. Jacob holder en tændt cigaret op foran mit ansigt. ”Hey Mulle, du vil jo være med i hulen ik?” siger han og de andre griner. Han skynder sig at tilføje: ”Ja det er en reference fra Zappa, hvis I ikke har set den”

(bilag 1: 14)

At der hurtigt bliver reageret på, at Coco ikke ryger, vidner igen om, at rygning har en betydning, både for den enkelte håndværker men også for fællesskabet. Ved ikke at tænde en cigaret og ved at være erklæret ”ikke-ryger”, skiller Cocos krop sig ud i gruppen – mere end den gør i forvejen, som den eneste kvindekrop. Det understreges af Magnus’ kommentar om, at Coco ”har tid til at lære det”, hvis hun har planer om at blive ved med at komme på byggepladsen. Det indikerer, at det at være ikke-ryger er ”out of place” (Ahmed 2007: 159) i den sociale setting, som byggepladsen udgør, og at de kroppe, der stikker ud, bliver forsøgt rettet ind. Noget der imidlertid er interessant, er Jacobs måde at gribe Magnus’ kommentar på: Jacob vælger at reagere både verbalt og fysisk, ved at referere til filmen Zappa samt at holde cigaretten op foran Cocos ansigt. Sidstnævnte er en fysisk manifestation af det pres, der ligger på Coco i situationen: De vil gerne overtale hende til at tage en cigaret. Dog er den verbale kommentar tvetydig, når vi tolker på den. Umiddelbart virker det som en fortsættelse på Magnus’ udtalelse om, at man skal ryge for at være en del af byggepladsen. ”Hulen” bliver en metafor for fællesskabet blandt håndværkerne, og cigaretten en adgangsbillet. Dog er der en anden fortolkning, hvis man reflekterer over den scene, som Jacob refererer til i filmen. Her bliver en af karaktererne Mulle tvunget til at spise en skovsnegl i et desperat forsøg på at vinde de andres anerkendelse. Det er en ydmygende og ubehagelig scene. At Jacob hiver denne sammenligning frem, kan dermed også tolkes som et tegn på, at han er fuldt ud bevidst om det gruppepres, de udsætter Coco for, og at han lægger en ironisk distance til hele situationen. At han tager Magnus’ kommentar skridtet videre, tilfører hele interaktionen en humoristisk karakter, som gør hans fysiske handling, med at holde cigaretten op foran Cocos ansigt, mindre truende.

Udover cigaretter og alkohol er der også en mere direkte italesættelse af boglige uddannelser, der vidner om en afstandtagen. Her er et eksempel fra Cocos feltnoter, hvor hende og Rasmus holder frokostpause med de andre møbelsnedkere på værkstedet:

“Så spørger Rasmus, hvor lang min opgave skal være. Jeg svarer ud fra hukommelsen at den skal være mellem 60 og 100 sider, og han siger “shit, så meget har jeg aldrig skrevet i mit liv”. De andre griner” (bilag 1: 9)

Rasmus spørgsmål om, hvor lang opgaven skal være, ser vi som et forsøg på at vise interesse for det akademiske arbejde, ligesom vi har vist interesse for håndværkernes arbejde. Derudover er spørgsmålet om antallet af sider også sigende for, at Rasmus måler omfanget af skriftligt arbejde på længden snarere end indholdet. Hans reaktion på Cocos svar – at han aldrig har skrevet så meget i sit liv – er på én gang en anerkendelse af arbejdsbyrden ved at skrive et speciale, men er også med til at opretholde skellet mellem håndværkere og akademikere. Det understreges af, at de andre i rummet griner af hans bemærkning: De finder det morsomt, at håndværkere er ”så lidt boglige”, at Coco kan overstige Rasmus’ skriftlige produktion ”et helt liv” med en enkelt opgave. I vores interview med Rasmus beskriver han også selv, hvordan han ”ikke er så boglig” og altid har vidst, at han var bedre til at ”lave noget med hænderne” (bilag 2: 2). Sprogligt tager Rasmus således afstand fra det etablerede ”boglige” skolesystem og placerer sig selv i et modsætningsforhold til dette. Dog er der flere tidspunkter, hvor han taler sig selv ind i det tekniske uddannelsessystem, hvor han blev uddannet møbel- og maskinsnedker (bilag 2: 11, 14). Dette omtales for det meste positivt, og han refererer til ”da han blev færdigudlært” som en succesoplevelse. Vi tolker, at det ikke er selve det at gå i skole, som Rasmus distancerer sig fra, men nærmere de boglige elementer i skolesystemet, som han har svært ved at identificere sig med. Vi vurderer derfor, at udtrykket “counter academic culture” bedre indkapsler den tendens, vi ser blandt håndværkerne.

Det formelle og det uformelle - må man råbe på et kontor?

Ifølge Willis’ er noget af det, der er med til at skabe og manifestere en ”counter school culture” en vekselvirkning mellem det formelle og det uformelle. Som beskrevet ovenfor er rygning og alkohol eksempler på dette: At man introducerer elementer, der ikke normalt associeres med det at være på arbejde, ind i sin arbejdspraksis. Dog findes der også andre eksempler på en sammenblanding af de to sfærer, som vi er stødt på i vores feltarbejde.

Til vores første møde hos Entreprenør A/S finder følgende interaktion sted, som Anders beskriver i sine feltnoter:

“Der går ikke lang tid, før Jacob og Dagmar kommer ind. De sætter sig ved den anden ende af bordet skråt overfor os. Jeg finder distancen mellem os for lang, så jeg rejser mig op og siger: ”Jeg tænker at vi flytter os herop [tættere på], så behøves vi ikke at råbe til hinanden” hvortil Jacob svarer ”Det må man gerne her, det gør vi herinde”” (bilag 1: 1)

Allerede i den allerførste samtale, vi har, viser der sig en forskel i den måde, vi opfatter formel og uformel kommunikation: Anders finder det mærkeligt at skulle råbe til hinanden i et mødelokale, men Jacob understreger, at det at råbe er ”normalt” i branchen. Således bringer Jacob et uformelt element ind i samtalen, som vi tolker som humor, idet vi i situationen taler almindeligt til hinanden og ikke har problemer med at høre, hvad de andre siger. Ved at sige, at man ”gerne må” råbe i branchen, udfordrer Jacob vores forestilling om, hvordan et møde skal foregå.

En anden situation, hvor vores forestilling om rammerne for arbejdspladsen bliver udfordret, er på værkstedet, hvor Coco opdager, at der hænger en kalender med letpåkledte kvinder:

“Vi går ned bagerst i værkstedet til en stor maskine, der kan skære og fræse træ [...]. Der hænger en Würth-kalender med en dame, der er i gang med at smide blusen i denne sektion, og jeg reflekterer over, om det er med vilje, at den hænger her, bagerst, lidt skjult. Hun er ikke nøgen, men den er stadig seksualiserende, og jeg tænker på, hvordan de kvindelige snedkere har det med den.” (bilag 1: 8)

Senere opdager hun også en kalender med mænd (bilag 1: 37). Selvom der ikke optræder eksplicit nøgenhed i kalenderne, vurderer Coco dem som seksuelle. Selvom kalenderne ikke italesættes, tolker vi dem som en handling, der bringer et uformelt element ind i den formelle arena; seksualitet ind på arbejdspladsen. Det er desuden interessant, hvordan Coco qua sin kropslige position identificerer sig med de kvindelige snedkere og reflekterer over deres holdning til kalenderen. De mandlige snedkere kunne lige så vel finde det ukomfortabelt at være i nærheden af det seksualiserende billede af den afklædte mand, men det mærker Coco ikke på egen krop, hvorfor hun ikke har skrevet det ind i sine noter.

På byggepladsen hos Entreprenør A/S har Magnus en interessant betragtning om grænserne mellem det formelle og uformelle, når man sammenligner byggebranchen og det offentlige. Han har selv arbejdet begge steder, blandt andet som sygeplejerske i det offentlige, og vi spørger ind til forskellen. Coco beskriver det således i sine feltnoter:

“Vi spørger ind til, hvorfor han valgte at gå tilbage til tømrerfaget, og han svarer: ”Hvis man nu siger det ligeud, så var der for meget kællingesnak i det offentlige. Små problemer blev gjort til kæmpe problemer, og hvis man havde et problem, så ville man hellere snakke med sin veninde om det, end faktisk at løse det. Hvis jeg for eksempel har et problem med Stefan, så siger jeg det til Stefan, og så får jeg det fra hans side af, og så er problemet løst”” (bilag 1: 14-15).

At Magnus har arbejdet i både en kvindedomineret og en mandedomineret branche, er i sig selv en spændende position. At han bruger ordet ”kællingesnak” om det offentlige refererer til forskellen i kønsfordelingen – og understreger også, at de ”bløde” værdier, der ofte tillægges kvindekroppen, af ham vurderes som noget negativt, hvis det får lov til at have indflydelse på arbejdsgangen. Vi tolker af det, Magnus siger, at den såkaldte ”kællingesnak” både refererer til bagtaleri men også – hvis man holder det op mod de andre udtalelser, vi har hørt om akademikere - indikerer en tilgang til konflikter, der involverer meget dialog. Det mener Magnus ikke hører hjemme på en arbejdsplads, da det for ham er et uformelt element, der hører privaten til. Det understreger han ved at bruge ordet ”veninde” frem for eksempelvis ”kollega”. Derimod taler han positivt om den mere ”hårde” tilgang, hvor man siger tingene direkte til sin kollega, ”hvis man har et problem”. Det, vi finder interessant ved denne udtalelse er, at den direkte konfrontation af Magnus bliver set som et formelt element, en ”naturlig del” af arbejdspladsen, mens den mere undvigende, afdæmpede konflikthåndtering er ”kællingesnak” og hører til i det private. Hvis man derimod havde spurgt for eksempel en offentligt ansat, kunne man forestille sig, at konfrontationer som den, Magnus beskriver, ville tolkes som uprofessionelt. Det tyder på, at selve begrebet om det formelle og uformelle, som Willis beskriver, ikke er faste størrelser men varierer afhængig af den sociale arena og den specifikke arbejdsplads.

“Åh nej, jeg har krænket en Djøf'er” - ‘pisstaking’ som social praksis

Paul E. Willis beskriver, hvordan tilhørsforholdet til den sociale gruppe er en vigtig faktor i at skabe og opretholde arbejderklassekultur. For at undersøge nærmere, hvilken rolle det sociale og interpersonelle spiller blandt vores informanter, finder vi Bourdieus begreb om social kapital relevant. Nærværende afsnit undersøger derfor, hvordan de sociale relationer opretholdes og forhandles blandt håndværkere, samt hvordan vi selv er indtrådt i denne del af felten.

I vores interview med Rasmus spørger vi ind til, hvordan han har det med at gå på arbejde. Han svarer således:

“R: Jeg har det fint [...] dejligt. Ofte- det kan jo hurtigt blive stresset, men det er gode kollegaer, man kan hygge sig med, og jeg kan lide arbejdet [...] vi joker meget med hinanden og går hen til hinanden og spørger ”hvad laver du?” og så lige sådan ”jeg laver det her”, ”nå” og så går vi og snakker om det, snakker om alt muligt. Om privatlivet og lidt om, hvad de går og laver og så ellers en masse jokes” (bilag 2: 3)

Rasmus nævner selv, at hans kollegaer er en vigtig faktor i hans arbejdsglæde, og at den sociale del af arbejdet bidrager til at kunne håndtere travlhed. Da vi spørger mere ind til forholdet til kollegaerne, uddyber han, at det både er samtalerne om selve arbejdet, men også ”alt muligt” og ting ”om privatlivet” de deler med hinanden. Noget, vi desuden finder interessant er, at Rasmus nævner jokes som en faktor, der skaber det sociale sammenhold på værkstedet. Willis’ understreger, at såkaldt ”pissstaking” er en vigtig del af fællesskabet blandt de unge fra arbejderklassefamilier. ”Pissstaking” er en praksis, hvor man nedgør de andre medlemmer af den sociale gruppe for sjov, og ofte på lettere grove måder, for at få hinanden til at grine. Et eksempel på det ser Coco med sine egne øjne på værkstedet, mens Rasmus står og arbejder. En ung, mandlig snedker kommer hen og driller ham. Coco har beskrevet det således i sine feltnoter:

””Hvad laver du egentlig” spørger den unge snedker Rasmus. ”Jeg laver døre” svarer han. ”Det tror jeg ikke på, du laver ikke en skid” han griner. Rasmus siger, at han bare kan gå ned bagved og se alle de døre, han har lavet. ”Ej kom så i gang for helvede” råber den unge snedker, og Rasmus griner” (bilag 1: 35)

Senere på dagen kommer han igen:

””Det ser eddermame pissekedeligt ud, det du har gang i der” siger han [...] ”Hvad skal du lave” spørger Rasmus. ”Jeg skal da stå her og holde øje med, om du laver noget” siger den anden snedker. Thea bryder ind og siger ”nu slapper du lige af en gang” og griner. ”Jeg slapper da helt af” siger han med et smil, ”nå men nu skal jeg op og programmere” (bilag 1: 35)

I interaktionen bliver det tydeligt, at den unge snedker for sjov ”indtager” en plads i hierarkiet, hvor han lader som om, at han skal kontrollere eller irettesætte Rasmus, mens han arbejder. Han råber ad ham for sjov, bander og påstår selv, at han ikke skal lave andet end at holde øje med Rasmus. Det er tydeligt, at både han, Rasmus og den kvindelige snedker Thea finder det underholdende. Vi tolker, at denne form for humor er en vigtig del af den sociale omgang på værkstedet. Samtidig vidner det om, at den kontrollerende instans og den hårde tone er en vigtig del af det maskuline hierarki, som alle implicerede straks genkender, da den unge snedker imiterer det.

Det er imidlertid ikke kun på værkstedet, at ”pisstaking” er en almindelig praksis. Hos Entreprenør A/S bruger Magnus og Stefan også humor som en vigtig del af kommunikationen med hinanden. Her er et eksempel fra Cocos feltnoter:

“Magnus står udenfor på liften med en termokop. Han råber: “Det gode ved at arbejde sammen med Stefan, det er, at så har man tid til at drikke kaffe og ryge”. Vi griner. Stefan griner også. Vi taler om, at det er godt vejr udenfor, og at Magnus er heldig, at han kan stå derude på liften og nyde det. Magnus siger til Stefan “men du nød det også indenfor i går”, med reference til regnen, der kom dagen før.” (bilag 1: 30)

Når Magnus laver sjov med, at Stefan er langsom til sit arbejde, ser vi det som et eksempel på ”pisstaking”. Det er et interessant uddrag, fordi Magnus og Stefan flere gange i løbet af vores feltstudie understreger, at de er hurtigere end Mike og Steve, de litauiske håndværkere. Det vidner om, at Magnus ikke mener det alvorligt, når han siger, at Stefan er langsom. Det understreges også af, at vi alle, inklusiv Stefan, opfatter det som en joke og griner af det. Dog er der også eksempler på, at Magnus synes, at Stefan taler for meget med os og derfor arbejder for lidt. Det indikerer han blandt andet ved at banke på ruden og pege på sit ur (bilag 1: 24). Vi kan ikke kende Magnus’ bagvedliggende tanker. Dog kan vi forestille os, at humoren i visse situationer kan være et redskab til at få sagt nogle ting, der ellers kunne ende i negative følelser eller konflikt – for eksempel at Stefan skal fokusere og sætte tempoet op. Dette indikerer Magnus også selv, da han sammenligner byggebranchen med det offentlige, hvor han lægger vægt på, at man er direkte og siger, hvis man ”har et problem” med nogen (bilag 1: 15). Vi tolker desuden, at den grove humor bliver en slags test for, hvorvidt man passer ind i det sociale fællesskab. Denne pointe er særligt interessant, når man tager i betragtning, hvordan humoren i visse situationer vendes mod de nyest ankomne i felten: Os. Her er et eksempel fra Cocos feltnoter, hvor Magnus kommenterer på, hvad hun skriver ned på sin blog:

”Magnus siger: “Nu skriver hun sikkert ned, at vi er stærkt seksualiserende, tenderende til det krænkende”. Han stopper sit arbejde og kigger med et skræmt blik på Stefan. “Åh nej, hun er jo Djøf’er. Jeg har krænket en Djøf’er”. Jeg joker med: “Så kan du jo glæde dig over, at du er anonym. Så det er bare branchen, du tager med i faldet.”” (bilag 1: 31).

For det første er det interessant, hvordan Magnus omtaler Coco som en Djøf’er. Det vidner om en diskurs, vi har set andetsteds i vores empiri, hvor akademikere og offentligt ansatte placeres i den samme boks som ineffektive bureaukrater – en kritik, som ofte rettes mod Djøf’ere. Samtidig er valget af ordet ”krænket” sigende, fordi det står i modsætning til det, som for eksempel

Stefan gør ved at grine med, når Magnus eksempelvis kalder ham ”det fede svin” (bilag 1: 19). Inden situationen, der er blevet skildret ovenfor, finder sted, er der blevet sagt en joke, der har en seksualiserende karakter. Fordi Coco er kvinde, vælger Magnus ordet ”krænket” fremfor alternativer som ”sart”, ”fornærmet” eller ”sur”. Vi tolker, at én, der er krænket, i Magnus verden er én, der ikke kan tage en joke, hvilket gør det svært at være med i fællesskabet i sjakket. Det kønslige element understreges ydermere af, at Coco (og Anders) har reflekteret over og gjort sig umage for netop *ikke* at vise modstand mod tonen i branchen. Vi har gjort os mange tanker om, hvordan vi skulle reagere på tonen, som vi forestillede os til tider kunne være hård, og har bevidst aftalt ikke at reagere negativt overfor informanterne eller udfordre det, fordi vi ønskede at vinde deres tillid. Dermed er det interessant, hvorfor Coco og Anders, der bruger samme strategi og begge skriver ned på en blog, bliver tolket forskelligt kun på baggrund af deres måde at gøre køn på. Anders ses ikke som en, der kan blive ”krænket”, fordi han læses som en mand. Han forventes at være en, der kan tage en joke. Det betyder imidlertid ikke, at hans maskulinitet undlader at blive testet. Her er et eksempel fra Cocos feltnoter, hvor Magnus og Stefan taler om våben i frokostpausen:

“De spørger Anders, om han har våben. Han svarer nej. “Har du brødre?” spørger Magnus. Igen svarer Anders nej, “jeg har en søster” siger han. “Nå så din mor har fået to piger?” spørger Magnus, og han og Stefan griner højt. Anders og jeg griner med, så godt vi kan” (bilag 1:

31)

I dette eksempel bliver også Anders udsat for ”pisstaking”, men i modsætning til forrige eksempel sættes der ikke spørgsmålstegn ved, hvorvidt hans følelser påvirkes negativt af joken. Det vidner om, at Anders tillægges ”hårde” værdier, mens Coco tillægges ”bløde”.

Vi har nu set, hvordan humoren blandt vores informanter kan være grov, men også at den spiller en vigtig funktion i det sociale fællesskab eller kollegaskab, som håndværkerne er i. En sidste pointe, der er vigtig at understrege, er, at håndværkerne selv er ganske bevidste om, at det somme tider kan virke stødende. Magnus viser det for eksempel ved ofte at bruge sproglige markører som at sige ”undskyld” til os efter en grænsesøgende joke (bilag 1: 31) eller ”hvis man siger det ligeud” inden udtalelser, der kan virke generaliserende (bilag 1: 14). Vi ved ikke, om han også benytter sig af det, når vi ikke er til stede, men det udviser immervæk en bevidsthed om effekten af sprogbruget. Vi tolker, at Magnus har en bevidsthed om grænser i sproget, som han til tider vælger at overtræde, fordi det har en social funktion. Man kan således forestille sig, at det, der bliver sagt på byggepladsen i høj grad er strategisk

og knytter sig til feltet, og at aktørerne kender spillereglerne her såvel som ”udenfor” i resten af samfundet. Når vi indtræder som nytilkomne, bliver vi således på én gang testet og inddraget i diskursen og drillerierne samtidig med, at for eksempel Magnus er opmærksom på, at vi kan risikere at opfatte udsagnene anderledes end de andre i sjakket.

Har de selv råd? Håndværkernes økonomiske kapital

Hvordan den reelle økonomiske situation for håndværkerne på byggepladsen eller snedkerværkstedet ser ud, og hvad de økonomiske aflønninger er, har vi ikke et konkret indblik i. Ikke desto mindre har vi fået et interessant indblik i håndværkernes forståelse af egen økonomiske situation, såvel som kampen for at erhverve sig økonomisk kapital.

Et eksempel på dette er, da Stefan og Magnus fortæller om, at de har tjent godt dagen forinden, selvom de nu har ondt i ryggen på grund af arbejdsstillingen (bilag 1: 18). Arbejdsopgaven var for en kunde, som de reelt ikke ønskede at arbejde for. Kunden stod nemlig og kiggede dem over skulderen og observerede dem og deres arbejde ”konstant” (bilag 1: 18). Derfor, fortæller de, valgte de at give kunden et tilbud på 10.000 kroner, som de selv fandt urimeligt (bilag 1: 18). Kunden takkede dog mod deres forventning ja, og grundet det økonomiske incitament indvilligede Stefan og Magnus i at lave arbejdet. At kunden observerede dem under opgaven, og at de ikke fandt det behageligt, anskuer vi som en form for tillidsbrud: Stefan og Magnus tolker det som, at kunden ikke stoler på deres faglige niveau, hvilket de ikke bryder sig om, da de begge har flere års erfaring og har ære i at gøre tingene ordentligt (bilag 1: 13). Alligevel vælger de at give et bud på opgaven, om end urimeligt højt, hvilket vi tolker som, at det økonomiske incitament vejes op mod den faglige stolthed: De er klar på at tage opgaven, hvis manden vil betale prisen. Vi tolker på den måde, de fortæller historien, at de oplever en form for retfærdighed i, at manden betaler et stort beløb for at kompensere for den dårlige arbejdsoplevelse for Magnus og Stefan, men at han også betaler prisen for at have krænket deres faglige stolthed. At muligheden for at øge deres økonomiske kapital i denne situation vejer tungest understreges også af, at de fortæller om de dårlige arbejdsstillinger på opgaven, men at de er mere optaget af, hvad de har tjent fremfor de gener, der derefter er kommet i kroppen. Dog vedholder Stefan og Magnus en form for integritet ved at tjene mere på opgaven, end de egentlig selv synes er fair. På denne måde har de nemlig ’narret’ en person, som i deres optik fortjener det, og dermed bliver de både økonomisk såvel som personligt kompenseret.

Økonomi i arbejdslivet handler dog ikke kun om håndværkeren, der tjener penge på sit arbejde men også om, hvordan denne forstår sig selv som en del af et større økonomisk

system i branchen såvel som samfundet. I vores interview med Rasmus falder snakken på, hvad prissætningen er for de produkter, som han producerer:

“R: Det er primært- eller det er udelukkende dyre ting, vi laver [...]. Jeg kommer *aldrig* til at have råd til at købe noget fra mit firma [...]. Aldrig. Der er nogle spisebordsstole, der koster 21.000. Pr. Stk.” (bilag 2: 7)

Rasmus kommer hver dag i kontakt med og skaber også selv produkter, han ikke kan erhverve sig fra egen økonomiske position. Han går tilmed så langt som at sige, at han ikke ser dette som en reel mulighed på noget tidspunkt. Så snart træet bliver behandlet, er det økonomisk ikke længere tilgængeligt for Rasmus. Selv i processen, hvor han skaber det, er det ikke ham, der ejer materialet eller står som afsender på ordren. Således er der et fremmedgørende element i Rasmus’ arbejde. Økonomiens mange niveauer spiller også ind på, hvordan arbejdet kan udføres og hvilke ressourcer, der er tilgængelig for at udføre opgaven. Rasmus fortæller: “[V]i snakker meget om, om vi skal have en løftearm, som bare kunne løfte ting, som suger sig fast på pladen. Så skal du ikke løfte noget, du kan bare tage og skubbe den hen. Vi har bare ikke fået det gjort endnu. Vi har bare ikke råd til det lige nu heller” (bilag 2: 12). Der er ikke økonomi ved firmaet til at købe løftearmen. Således kan man sige, at Rasmus producerer værdi for firmaet, som kun i nogle tilfælde kommer ham selv til gode. Vi tolker det således: Firmaets økonomi eller mangel på økonomisk prioritering kan medføre en risiko for kropslig slitage, som senere vil kunne udmønte sig i forringet arbejdsindsats i form af smerter i kroppen grundet svære løft. Derudover vil de smerter, der kan opstå, stille snedkerne i en mere prekær situation, hvor nedslidning kan føre til ekskludering fra arbejdet og dermed forringet adgang til økonomisk kapital igennem faget. Denne tendens forværres af håndværkeres generelle afholdenhed i forhold til at italesætte smerte som en kritisabel faktor på arbejdspladsen (Ajslev et al. 2013).

Sammenhængen mellem kroppens velvære, faglighed og økonomisk indtjening ser vi også i form af akkordlønningen, og hvordan den skaber en økonomisk kamp på byggepladsen. På tredje dag af feltstudiet fortæller Stefan og Magnus os, at Steve og Mike, de litauiske håndværkere, har sat et forkert vindue i, hvilket Stefan og Magnus efterfølgende har skiftet ud (bilag 1: 28). Ved dagens afslutning står Stefan og Magnus og diskuterer hvor mange vinduer, der skal noteres til hvert sjak. Efter lidt diskussion frem og tilbage bliver de enige om: “Fem vinduer til os og tre til dem” (bilag 1: 28). Dermed tager Stefan og Magnus æren for det vindue, Steve og Mike havde ansvar for at skifte. At Stefan og Magnus har udbedret fejlen med det andet sjaks vindue, ender som et økonomisk tab for Mike og Steve, men en økonomisk gevinst for Stefan og Magnus. På denne måde er der en konstant kamp på byggepladsen: Hvem

når at udføre mest arbejde, og hvem får mest udbetalt? Det afhænger af, hvem der har den tekniske snilde og ikke laver fejl. Derved bliver solidariteten på byggepladsen også påvirket af akkordlønningen; at udbedre en fejl hos andre eller tilbyde hjælp kan føre til økonomiske tab hos den enkelte håndværker. Imidlertid er det ikke kun håndværkerne selv, der bestemmer, hvor lang tid en opgave tager: Forsinkelser hos leverandører, og manglende indlevering af nøgler fra beboere er også blandt de faktorer, der sænker processen (bilag 1: 14, 16). Håndværkerne håndterer dette ved både at minimere spildtid i eget arbejde, men også at indhente den tabte tid ved at arbejde hurtigere eller arbejde over.

Delkonklusion

I dette analyseafsnit med fokus på klasse kan vi konkludere, at informanterne sidestiller det akademiske med det offentlige som stillestående felter. Blandt håndværkerne fremhæves det fysiske arbejde som mere værdiskabende over for "papirskubberi". Dog kan vi også se, hvordan netop denne diskurs har en social funktion i sjakket, hvilket indikerer, at en del af udtalelserne er sagt i sjov. Dette oplever vi også i modtendenserne, hvor vores arbejde bliver anerkendt og spurgt ind til. Vi kan konkludere, at rygning er en klassemarkør for feltet og med til at skabe fællesskab. Vi har identificeret, at der findes træk fra Willis' begreb om "counter school culture". Dog er håndværkerne og snedkerne mest kritiske over for boglig uddannelse, men anerkendende over for tekniske uddannelser. Dermed argumenterer vi for, at der nærmere er tale om en "counter academic culture". Vi har oplevet, hvordan der på arbejdspladsen bliver åbnet op for mere uformelle rum, eksempelvis i form af kalendere med letpåkledte personer eller udfordring af klassisk mødepraksis. Dog er der også elementer som håndværkerne mener bør blive i privaten, herunder "kællingsnak", som de særligt knytter til offentlige arbejdspladser. Humor er en social praksis og strategi, der bruges til at håndtere emner, der ellers ville føre til konflikt. Vi ser, hvordan vittighederne og den tone, der bliver slået an på arbejdspladsen, bliver korrigeret ud fra de tilstedeværende kroppe. Det vidner om, at der er en bevidsthed om sprogbrug og de konsekvenser, det kan have. Blandt tømrerne ser vi, hvordan de både er styret af, men også selv styrer den økonomiske gevinst for deres arbejde. Hos snedkerne ser vi, at der forekommer et element af fremmedgørelse i arbejdet, når de bearbejder et produkt, de ikke har adgang til, når det er solgt. Slutligt kan vi konkludere, at akkordbaseret aflønning fører til en usikkerhed i fortjeneste, hvor fejl bliver økonomiske belastninger for individet.

Krop

Noget, vi blev overraskede over ved at observere håndværkerne, mens de arbejdede, var graden af belastning, som arbejdet krævede for kroppen. Håndværkernes og vores egne kroppe, der bevæger sig rundt i både de abstrakte og fysiske rum i byggebranchen, har fra start været et centralt aspekt i vores undersøgelse. For hvordan former kroppene og rummet hinanden? Og hvad sker der med os som forskersubjekter og instrumenter i vores egen undersøgelse, når vi indtræder i et felt, hvor vi ikke "hører til"? Denne analysedel tager derfor udgangspunkt i kroppen og er inddelt i tre afsnit. Første afsnit omhandler forholdet mellem tid og krop i branchen. Andet afsnit undersøger, hvordan risiko og smerte bliver italesat og håndteret blandt håndværkerne. Sidste afsnit dykker ned i sprogbruget blandt håndværkerne med fokus på det latrinære.

"You lean, you clean" - tid og krop i byggebranchen

Allerede på vores første møde med Entreprenør A/S bliver det understreget, at tid er en vigtig faktor i byggebranchen. Dagmar fortæller, at "noget af det første jeg lærte, da jeg kom ind i den her branche, var, at tid er penge" og Jacob tilføjer, at man ikke kan stå stille i branchen (bilag 1: 1). De udsagn skærpede fra start vores opmærksomhed mod sammenhængen mellem tid og krop blandt håndværkerne.

Når man undersøger tid i byggebranchen, er det først og fremmest vigtigt at få på plads, at der primært er to arbejdsformer, som håndværkere arbejder under: Akkord, hvor lønnen beregnes ud fra mængden af arbejde, der er udført, og timeløn, hvor lønnen selvsagt beregnes ud fra antallet af timer, der er brugt på en given opgave. Det er en vigtig forskel, fordi håndværkere, der arbejder på akkord, har mulighed for at tjene det samme beløb hurtigere, hvis de presser sig selv og bliver færdige før tid. Det skaber to forskellige tilgange til tid, som Rasmus beskriver, da vi interviewer ham:

" R: [...] vi arbejder ikke på akkord. Det er også noget, der er en rimelig vigtig ting. Sådan en gipsarbejder, der skal smække et helt højhus op, som får penge per plade, de arbejder *voldsomt* hurtigt og smadrer bare sig selv på alle mulige måder. Der er der stor forskel, tror jeg [...]" (bilag 2: 12)

I Rasmus' udtalelse bliver det tydeligt, at han også ser denne distinktion som vigtig. Samtidig understreger han sammenhængen mellem tid og krop: Det handler ikke kun om hastigheden, hvorunder arbejdet udføres men også om hårdheden eller voldsomheden, hvor håndværkere på akkord ifølge Rasmus "smadrer sig selv". Ifølge Ajslev et al. er det en klassisk diskurs blandt

håndværkere, at dem der kommer til skade, mens de arbejder, er tankeløse, og at skaden er selvforskyldt (Ajslev et al. 2013: 210). Mens vi taler, får Coco som interviewer en tanke og stiller følgende spørgsmål:

”I: Det at du arbejder med træ, som er et blødere materiale, og man skal lægge mærke til detaljerne [...] tror du, at det er noget af det, der adskiller sig fra at være jord- og betonarbejder, hvor man arbejder med noget, der er hårdt, og hvor det skal gå hurtigt?”

R: Ja, det tror jeg. Altså som møbelsnedker er man nødt til at tage sig sin tid en gang imellem, fordi der må ikke være en eneste lillebitte ridse eller et eller andet.” (bilag 2: 11-12)

Det er en interessant refleksion, at det materiale, håndværkerne arbejder med, har en indvirkning på både tiden og kroppene, der berører det. Ahmed taler om indtryk og aftryk og om blødhed og hårdhed, og det viser sig i denne bid fra interviewet: De hårde materialer lader til at sætte et andet aftryk på kroppen, de slider mere, fordi de kan og skal bearbejdes hurtigere. Derimod kræver de bløde materialer som træ forsigtighed og tid, hvorfor mødet med kroppen bliver et andet. Coco beskriver for eksempel flere gange i sine feltnoter, hvordan Rasmus berører træet forsigtigt med sine hænder og mærker efter, om overfladen er helt glat (bilag 1: 34), eller hvordan han må bruge en almindelig skruetrækker i stedet for en skruemaskine til at skrue skruer i sine døre, fordi både skruer og træ er sarte (bilag 1: 37). Således påvirker materialitet, kroppe og tid hinanden forskelligt på møbelsnedkerværkstedet og byggepladsen.

Imidlertid er det fælles for de to faggrupper, at kroppen nogle gange må tilside-sættes for en stund. Som beskrevet i vores literature review argumenterer Ajslev et al. for, at danske håndværkere ofte ignorerer signaler fra kroppen, mens de arbejder. Undersøgelsen fokuserer særligt på smerte, hvilket vi vender tilbage til i næste analyseafsnit, men vi har også observeret tendensen med andre kropslige funktioner. Her er et eksempel, som Coco har noteret i sine feltnoter:

”På et tidspunkt råber Magnus ude fra liften, at han skal tisse. ”Man burde have et kateter oppe på denne her lift”, siger han, kører den ned og går på toilettet. Vi går ned og ryger en smøg imens. Da vi kommer op igen, mangler de kun et enkelt vindue. ”Sidste” siger Stefan træt, inden han løfter vinduet på plads.” (bilag 1: 24)

Her holder både Magnus og Stefan sine kropslige behov tilbage: Magnus skal tisse og har faktisk sagt det flere gange op til det punkt, hvor han vælger at køre liften ned og gå på toilettet, og Stefan er træt. At Magnus foreslår, at man kunne have et kateter, er selvfølgelig en joke men

vidner også om, hvordan behovet for effektivitet ikke efterlader meget plads til at mærke sin krop. Vi tolker, at fordi Magnus og Stefan arbejder på akkord, bliver hver pause eller toiletbesøg, de må tage, en risiko for ikke at nå det, de skal, eller en potentiel tabt fortjeneste. Samtidig har Jacob lavet en tidsplan, som de er utilfredse med, fordi de mener, at den er urealistisk i forhold til, hvad de kan nå. Stefan siger for eksempel, at Jacob ” [...] har lavet sådan en stram tidsplan, at der ikke er plads til sygdom eller dårligt vejr eller noget som helst” (bilag 1: 21). Når Stefan siger, at der ”ikke er plads til sygdom” viser det, hvordan kroppen må vige for tiden og materialerne. Det resulterer for eksempel i, at Stefan og Magnus springer frokostpausen over første dag, vi er til stede (bilag 1: 31), hvilket vi også observerer, at flere medarbejdere gør hos Møbelsnedker A/S (bilag 1: 36). Der er dog forskel på årsagen bag: På byggepladsen skyldes det, at de er bagud, og at beboerne bliver utilfredse, hvis de ikke får skiftet deres vinduer. Blandt møbelsnedkerne skyldes det, at de kan gå tidligere hjem, hvis de ikke holder frokost, fordi de er timelønnede.

Det er ikke kun de store pauser, der nedprioriteres. Som tidligere beskrevet har vi også observeret en generel diskurs om, at man ikke står stille i branchen. På vej på arbejde hos Møbelsnedker A/S følges Coco med Rasmus og skriver således i sine feltnoter:

“Han tjekker sit ur flere gange på gåturen for at se, om vi når det inden kl. 7. Jeg siger, at det gør vi, men han pointerer, at han også skal nå at klæde om. Jeg spørger, hvad der sker, hvis man kommer for sent. ”Ikke rigtig noget”, svarer han ”men hvis man er ordentlig, så bliver man lige det ekstra i slutningen af dagen”. Jeg fortæller, at der ikke er faste mødetider på mit arbejde, og at man selv registrerer sine timer. Det synes han er mærkeligt. ”Kan man så ikke bare skrive, at man har arbejdet vildt meget”. Jeg svarer, at det kan man i princippet godt. ”Nogle gange arbejder jeg også hjemmefra, hvis jeg ikke har møder” fortæller jeg. Vi joker med, hvordan det ville fungere, hvis Rasmus begyndte at arbejde hjemmefra. Han fortæller også om mesteren på sit gamle arbejde, der ikke ville have, at folk stod stille. ”Han plejede altid at sige ”you lean, you clean”, altså at der altid var noget at lave, og at hvis man stod stille kunne man lige så godt gøre rent”” (bilag 1: 34)

At Rasmus ikke vil møde ind et par minutter for sent vidner om en respekt for tiden på værkstedet. Han fortæller, at hvis man møder for sent, bliver man og arbejder over, hvilket adskiller sig fra Cocos arbejde, der også er timelønnet, men hvor det fysiske aspekt, at kroppen er i arbejdsrummet, ikke har samme betydning. Selvom Rasmus siger, at der ”ikke rigtig sker no-

get”, hvis man kommer for sent som møbelsnedker, viser hans kropslige og sproglige handlinger noget andet: Han tjekker uret og siger, at han også skal nå at klæde om. Vi tolker, at tiden på værkstedet har en stor betydning, og at det for Rasmus er en del af det at være en ordentlig medarbejder. Det understreges også af hans spørgsmål om, hvorvidt man kan snyde med timerne, når man selv skal registrere dem. Det forstår vi som det underliggende spørgsmål: Hvordan er man en ordentlig medarbejder, hvis arbejdsgiveren ikke kan måle indsatsen gennem fysisk tilstedeværelse? Dette spørgsmål er også særligt relevant, fordi Rasmus, som det italesættes, ikke har mulighed for at arbejde andre steder end på værkstedet eller ude hos kunderne på monteringsopgaver. Kroppens fysiske tilstedeværelse spiller således en anden rolle på Rasmus’ arbejde end på Cocos. Det er dog ikke kun kroppens tilstedeværelse men også, hvad den gør, der er væsentligt. Hvis den ikke er i bevægelse, arbejder den ikke. Fortællingen om Rasmus’ gamle mester og læresætningen ”you lean, you clean” indkapsler dette. Vi forstår det som, at hvis man som møbelsnedker stopper med at bidrage eller producere, bliver det set ned på, netop fordi de er timelønnede. Der er således et mindre tidspres, men muligvis et større ansvar overfor firmaet og kollegaerne på værkstedet, som kan skabe dårlig samvittighed hos Rasmus og de andre medarbejdere, hvis de står stille.

”Hvis man holder øje med fingrene, skal det nok gå” - risiko og smerte

Ajslev et al. argumenterer for, at smerte bliver en ubestridt del af hverdagen for håndværkere i byggebranchen (Ajslev et al 2013: 197). Samtidig understreges det, at idéen om, at man ”bare skal kunne tage det hårde arbejde”, reproducerer en hegemonisk diskurs. Hvor håndværkerne på visse punkter ser sig selv som magtesløse, finder de på andre punkter måder at udfordre eller finde agens i strukturerne. For eksempel ved at fraråde deres egne børn at vælge samme karrierevej (ibid.: 212). Nærværende afsnit undersøger smerte og risiko blandt vores informanter, og hvordan det knytter sig til forestillingen om den ”hårde”, maskuline håndværker.

Noget, der har overrasket os i vores dage på værkstedet og byggepladsen, er den grad af fysisk styrke, som arbejdet kræver. Møbelsnedkeren Rasmus, der bærer døre frem og tilbage i værkstedet for at lakere dem (bilag 1: 31) eller tømreren Stefan, der smider et vindue op på skulderen, som han fortæller vejer 60 kg., mens han pruster (bilag 1: 27). Der er ingen tvivl om, at den belastning, som håndværkernes kroppe er udsat for i hverdagen, er en anden, end vi kommer til at opleve i vores karrierer som akademikere. Noget, vi imidlertid hurtigt bliver opmærksomme på, er, hvordan risikoen for at komme til skade ofte italesættes af håndværkerne selv. Her er et eksempel fra Møbelsnedker A/S, som Coco har noteret i sine feltnoter:

“Rasmus fortæller, at han er træt og har sovet dårligt. “Så er det meget fint at lave overflade. Der er ikke så mange ting, man kan skære fingrene af på” (bilag 1: 9). Udtalelser som denne kan lyde brutale, men efter at have observeret værkstedet er der ganske rigtigt mange store maskiner, der uden problemer kan skære store træ- og metalplader, og som derfor også udgør en risiko for møbelsnedkerne, der skal håndtere materialet og føre det gennem maskinen med hænderne. Rasmus siger senere, at han ofte bruger maskinerne og ”[...] hvis man bare holder øje med sine fingre skal det nok gå” (bilag 1: 37). Her kommer det til udtryk, hvordan Rasmus tillægger sig selv ansvaret for at undgå ulykker på de store maskiner. Hvad der for Coco ligner en farlig situation, opleves af Rasmus som noget, han har fuld kontrol over. Dog er der en fortælling håndværkerne iblandt om, at møbelsnedkere er i risiko for at miste deres fingre. Stefan, der er tømrer, fortæller følgende til os, mens vi er ude på byggepladsen:

“Han fortæller, at han har arbejdet sammen med nogle taglæggere, der “havde totalt ADHD. Og jeg har også mødt et helt andet sjak, det var fuldkommen det samme” [...]. Vi griner. “Og jeg har også mødt nogle møbelsnedkere uden fingre og med høreapparat i begge ører, fordi de er blevet helt ødelagt”, han knytter hånden så det ligner, at han mangler led på alle sine fingre” (bilag 1: 30)

Der er en humoristisk lethed over den måde, Stefan fortæller om de andre håndværkere, selvom det er nogle alvorlige skader, han beskriver. Vi tolker hans udtalelse som et udtryk for, at han vurderer risikoen som mere præsent blandt andre faggrupper end sin egen: Han italesætter ikke, at han selv risikerer at få høreskader på trods af, at han også arbejder med maskiner, der larmer. Det tolker vi som, at Stefan også reproducerer diskursen om, at man kun kommer til skade, hvis man er uopmærksom eller ikke udfører arbejdet korrekt. Samtidig vurderer vi, at Stefans udtalelse er en måde at positionere sig selv i det byggefaglige og maskuline hierarki ved at portrættere de andre faggrupper som nogen, der kommer til skade eller “har ADHD”. Sidstnævnte tolker vi som en måde at sige på, at taglæggerne har en adfærd, der er opfarende, hurtig eller uforsigtig. Det står i kontrast til den måde, Stefan beskriver sig selv som én, der er grundig og gør tingene ordentligt (bilag 1: 13). Om håndværkerne taler om sig selv eller andre faggrupper ændrer dog ikke ved, at risikoen for skader er til stede i branchen og ligger håndværkerne på sinde i deres hverdag. Dog er der også situationer, hvor vi vurderer, at håndværkerne tager nogle bevidste chancer, som bidrager til risikoen. Her er et eksempel fra Anders’ feltnoter:

“Magnus begynder at tale om, at han har ondt, da han havde en rigtig dårlig arbejdsstilling på jobbet dagen forinden og griner, mens han råber til mig ”ikke skriv det ned haha”” (bilag 1:

18)

At Magnus har overbelastet sig selv på jobbet dagen før, ser han her som noget selvforskyldt, der helst skal holdes hemmeligt, snarere end et kritisabelt forhold ved arbejdsvilkårene. Selvom han også udtaler, at han ofte har det godt i kroppen og er glad, når han kommer hjem (bilag 1: 31), tyder ovenstående udtalelse på, at han nogle gange overbelaster sig selv. Vi kan ikke sige med sikkerhed, at det handler om det tidspres, som vi tidligere har beskrevet, som Magnus og Stefan er underlagt, eller om det handler om forpligtelsen overfor hinanden og Entreprenør A/S. Vi kan blot påpege, at vi har set en tendens, hvor risikoen for at komme til skade eller blive nedslidt forskubbes til at være noget, der rammer andre end håndværkeren selv - også selvom de nogle gange bevidst løber en risiko, mens de arbejder. Dog er der også eksempler, hvor det italesættes, at der kan ske uheld. For eksempel siger Stefan på et tidspunkt følgende, som Coco noterer: ”Vi kan kun skifte et vindue ad gangen [...] ét ind og ét ud, for hvad hvis det begynder at regne eller man pludselig står med en brækket hånd?” (bilag 1: 15). De er således opmærksomme på, at arbejdet kan medføre skader. Dog vidner udtalelsen også om, at Stefans bekymring snarere handler om problemer med beboerne end de skader, han kan få på sin krop eller konsekvenserne for hans privatliv.

Ajslev et al. understreger, hvordan danske håndværkere forventes at kunne “tage det hårde arbejde” og derfor tilsidesætter deres kropslige behov. Det er blandt andet noget, vi har set i forhold til at holde pause i branchen (bilag 1: 8, 31), hvor håndværkerne udskyder deres behov for at hvile til fordel for effektivitet. Noget tyder også på, at håndværkerne ignorerer tegn på træthed og skubber det, til de får fri. Her er et eksempel, som Coco har beskrevet i sine feltnoter:

”Mine fødder er ømme efter at have stået op så længe i mine sikkerhedssko. Jeg spørger, om Rasmus’ fødder også nogle gange bliver ømme. “Nogle gange kan jeg godt mærke det, når jeg kommer hjem”, svarer han” (bilag 1: 8)

Det er interessant, hvordan Coco mærker og italesætter ømheden, som hun oplever i forbindelse med at stå op hele dagen. Det vidner til dels om, at hun ikke er vant til det men måske også om, at hun har en anden opfattelse af, hvad der er socialt acceptabelt at sige, når det kommer til krop og smerte. At Rasmus fortæller, at han godt kan mærke det ”når han kommer hjem”, er en interessant bemærkning, fordi det vidner om, at Rasmus opbygger en tolerance overfor den

lette smerte i fødderne, som han ikke bemærker, før han er hjemme igen og ikke længere i en arbejdskontekst. Rasmus fortæller også, at der ikke er nogen siddepladser på værkstedet (bilag 1: 6), hvorfor det er svært og også socialt uacceptabelt at sætte sig og tage en pause, hvis man har behov for det. Vi reflekterer over, om der er forskel på den smerte, vi ser hos de to håndværkergrupper, tømrerne og snedkerne: Hvor Rasmus beskriver smerten som noget, der bygges op i løbet af dagen, er det blandt tømrerne noget, der kan opstå mere pludseligt i form af et dårligt løft eller en akavet arbejdsstilling. Det kan muligvis knyttes til materialerne, som vi tidligere har beskrevet, hvor træet skal bearbejdes og formes langsomt og vinduerne kræver og tillader hurtigere bevægelser.

Hvad er en svagpisser? Latrinært sprogbrug blandt håndværkerne

Som tidligere beskrevet er vi interesserede i Willis' begreb "pisstaking" og humorens funktion i håndværkernes sociale omgang på byggepladsen og værkstedet. Imidlertid har begrebet "pisstaking" også en anden dimension, som vi finder relevant: Selve formuleringen af begrebet, hvor ordet *pis* indgår. Vi har i vores feltstudie observeret, hvordan latrinært sprogbrug er en markør for maskulinitet, herunder særligt ordet pis. Det undersøges nærmere i dette afsnit.

Til vores første møde hos Entreprenør A/S finder der en interessant forventningsafstemning sted, som Anders noterer i sine feltnoter:

“ Jacob er meget resolut og siger, at vi ”bare skal pisse nogle forventninger ud” og så finde nogle datoer” (bilag 1: 2)

På vej hjem fra mødet undrer vi os over formuleringen ”at pisse nogle forventninger ud”. Ordet ”pisse” bliver somme tider brugt som styrkemarkør, for eksempel når en af snedkerne på værkstedet hos Møblesnedker A/S siger, at Rasmus' arbejde ser ”pissekedeligt ud” (bilag 1: 35), men i ovenstående tilfælde bruger Jacob det som et verbum, der understreger den fysiske handling at pisse. Hvad betyder det at pisse forventninger ud? Det kan være en måde at understrege, at vi bare skal give slip og komme ud med vores forventninger, ligesom når man giver slip på sin vandladning. Ordet ”pisse” frem for ”tisse” vidner også om en vis styrke, ligesom når man taler om et dyr, for eksempel en hest, der pisser. Styrken i ordet ”pisse” knytter sig til maskulinitet, også i kraft af, at det giver konnotationer til for eksempel at ”måle pisstråle” eller ”pisse om kap”. Styrken kan også ligge i, vi skal give Jacob alt, hvad vi har, og så vil han tage stilling til det. ”Pisset” kan dog også tolkes som noget negativitet, altså affaldsstoffer, der skal forlade kroppen. I den tolkning kan pisset ses som noget, der før eller siden må forlade kroppen, på samme måde som Jacob muligvis mener, at vi før eller siden må blotlægge vores intentioner

for ham. En anden situation, hvor Jacob også bruger ordet "pis" er til samme møde, da vi taler om kulturen i branchen: "Jacob bekræfter [...] at tonen kan være hård og han siger, at hvis man ikke kan klare arbejdet, kan man blive kategoriseret som en "svagpisser"" (bilag 1: 1). Ordet "svagpisser" bliver her brugt om én, der ikke kan klare arbejdet og tonen i branchen. At "pisse svagt" bliver synonym for en underordnet maskulinitetsform, en "blød stråle" der symboliserer "bløde værdier".

Det er imidlertid ikke kun ordet "pis", der har latrinære konnotationer til fallos. Her er et andet eksempel fra Cocos feltnoter, hvor Magnus er interesseret i, hvad vi skriver ned:

"Han begynder at joke med, hvad vi skriver om dem. For at afmystificere det lidt siger jeg [...] "Vi bliver jo tit nødt til bare at skrive det, vi ser, fordi vi ikke ved, hvad alt hedder". Jeg kommer i tanke om den grå slange, han putter rundt om vinduet, når det er sat i. "For eksempel kunne jeg skrive "Magnus har en lang, grå pølse, som han putter rundt om vinduet". Stefan ankommer til rummet, og Magnus begynder at grine: "Hey Stefan, hende fra universitetet har lige sagt, at jeg har en stor grå pølse". Nu begynder Stefan også at grine. Jeg vælger at spille med på den: "Jeg tror nu, at jeg sagde lang" tilføjer jeg. "Ja lige præcis" siger Magnus "en lang, stor, grå pølse. "Altså hun har jo ret", siger Magnus, "men jeg ved ikke, hvor hun ved det fra". De griner. Anders og jeg griner med. [...] Stefan beroliger Magnus: "Ej jeg tror sgu ikke, at det kommer med i opgaven, hvad skulle hun skrive "byggebranchen bla bla og Magnus har en stor pølse". De griner begge ved tanken om, at der kunne stå sådan noget i en akademisk opgave. (bilag 1: 30-31)

I eksemplet er det tydeligt, hvordan ordet "pølse" hurtigt gribes af Magnus og gøres til et symbol for hans penis. Pølsen seksualiseres også ved at understrege ord som "stor" og "lang", som Coco selv bringer på banen for at fortsætte joken. Disse egenskaber er med til at understrege det maskuline i kraft af størrelsen på fallos. Imidlertid er ordet "grå" interessant, fordi det tilføjer et humoristisk aspekt, der associeres med alderdom, som typisk ikke placerer et individ højt i det maskuline hierarki, hvor styrke og virilitet vægtes. Når Magnus lægger vægt på ordet "grå", er det således også en måde at udfordre eller gøre grin med sin egen maskulinitet og placering i hierarkiet, hvilket bliver en del af det, vi alle griner af. Eksemplet vidner også om, at Magnus og Stefan finder det humoristisk, at et uformelt element som seksualiseringen af "den grå pølse" kunne komme med i en akademisk opgave. At Magnus understreger, at det er

“hende fra universitetet”, der bruger udtrykket, tolker vi som, at det bryder med hans forestilling om academia som et formelt miljø. Det tydeliggøres også ved Stefans ytring om, at han ikke tror, at samtalen kommer med i opgaven. Vi ser situationen som et eksempel på den måde, humor kan skabe fællesskaber på tværs af fagligheder, som Rasmus Præstmann Hansen også beskriver i sit feltstudie blandt unge på automekanikeruddannelsen (Hansen 2009a; Hansen 2009b). Når vi som forskersubjekter indgår i det sociale spil og i jargonen på byggepladsen, opstår der en nedbrydning af barrierer og fordomme blandt os og dem, som her kommer til udtryk ved, at vi alle griner sammen.

Delkonklusion

I denne analysedel har vi identificeret tid som en vigtig faktor i branchen, der påvirker kroppene i både de fysiske og abstrakte rum. Selvom der er en vigtig distinktion mellem håndværkere, der arbejder på akkord og dem, der er timelønnede, er der en generel konsensus om, at kroppene i branchen skal være i bevægelse, og at man ikke står stille. Vi har reflekteret over, hvorvidt hårdheden på det materiale, der arbejdes med, påvirker hårdheden i kroppens bevægelser og i følelserne hos den enkelte håndværker. Desuden har vi identificeret en tendens blandt håndværkerne til at udskyde deres kropslige behov til fordel for effektivitet. Det kommer til udtryk ved, at vi har set, hvordan de springer pauser over eller ignorerer tegn på træthed eller ømhed. Vi har også belyst, hvordan risiko og smerte er noget, der ofte italesættes blandt håndværkere, om end ikke med stor alvor. Arbejdsskader ses som selvforskyldte snarere end et kritisabelt forhold ved arbejdsmiljøet eller tales om som humoristiske beretninger. Slutligt har vi også set, hvordan det kropslige går igen i sproget, hvor særligt ordet “pis” bruges til at udtrykke maskulinitet eller mangel på samme.

Diskussion

Vi gik ind til feltstudiet med en forestilling om, at maskulinitet spiller en betydelig rolle i håndværkernes arbejde i byggebranchen. Vi forestillede os at grunden til, at kvinder er underrepræsenterede i branchen og særligt i håndværksfagene, skyldtes en tydelig, hegemonisk maskulinitet, som vi ville kunne se i vores feltnoter. Imidlertid er billedet ikke så klart: Vores opfattelse af håndværkerne har ændret sig undervejs i processen, og deres position er mere kompleks at definere end som så. Hvis man tager udgangspunkt i køn som kategori, er der klart situationer, der tyder på en maskulin dominans: Der er nedladende kommentarer om kvinder, både generelt og specifikt personfikseret, og der er hele tiden forhandlinger i gang blandt de mandlige håndværkere, hvor de kontrollerer og udfordrer hinanden. Det ses også i interaktionen med os og i de forskellige opfattelser af Cocos og Anders' tilhørsforhold og forventede motiv for at indtræde i branchen. Det, der i høj grad forvirrede os, var modtendenserne. Som da Coco spurgte om vej til toilettet, og Stefan gjorde sig meget umage for at imødekomme hendes behov (bilag 1: 23). Eller da alle vores informanter lod til at være fortalere for, at alle køn skulle kunne tage barsel. Måske kritikken af begrebet om hegemonisk maskulinitet kan nuancere billedet: Kalle Berggren understreger, at maskulinitetsforskning ikke må blive en klassifikationsøvelse, men at den snarere skal have fokus på processerne, hvor maskulinitetsidealer opstår og forhandles (Berggren 2014: 234). Det har vi forsøgt at gøre ved både at fremlægge det, der peger på en hegemonisk maskulinitet og det, der peger i den modsatte retning.

Det, der gør billedet endnu mere mudret, er, at der sker endnu et skifte så snart klassebegrebet inddrages. Her ses håndværkerne ikke i en dominerende position. Både Stefan og Rasmus sætter sig selv i modsætning til akademikere og højtuddannede med en stor bevidsthed om, at det boglige har været en arena, de har haft svært ved at mestre. Selvom de på humoristisk vis italesætter skellet og portrætterer akademikere som "papirskubbere", er vi ikke i tvivl om, at de har en vis faglig respekt for vores virke. Det understreges blandt andet af den måde, de aktivt spørger ind til vores opgave og selve deres lyst til at medvirke. Samtidig er der det økonomiske aspekt, hvor Rasmus fortæller, at han aldrig får råd til at købe noget af det, han laver på sit arbejde (bilag 2: 7), og Stefan og Magnus vejer den økonomiske gevinst op mod hensynet til deres krop, tid og faglige integritet (bilag 1: 18). Alt dette holdt op mod de fordomme, der er om håndværkere fra det omkringliggende samfund og de fordomme, der er håndværkergrupper imellem, tegner ikke et tydeligt billede af en "dominerende klasse". Det tegner snarere et billede af en social gruppe, der finder et fællesskab i bestemte klassemarkører,

såsom humor, rygning og faglig, håndværksmæssig stolthed, og som har en vis agens til at op- og nedjustere disse afhængig af det felt, de indgår i.

Den dynamiske karakter i forhold til klassemarkørerne og bevidstheden om rummet får os til at reflektere over, om branchen er så fastlåst i sin kultur, som den ofte fremstilles som. Som Rasmus påtaler, er møbelsnedkerierne i højere grad begyndt at ansætte kvindelige snedkere (bilag 2: 10). Han ser ikke de store barrierer eller udfordringer, udover at forestillingen om, hvordan en håndværker skal agere og se ud, skal justeres. Der er unægtelig en fysisk dimension i arbejdet, som kræver stor styrke. Det arbejde, som Stefan laver med at løfte de tunge vinduer, er ikke noget, enhver ville kunne gøre uagtet deres køn. Spørgsmålet er imidlertid også, om Stefan burde løfte 60 kg.? Forskere fra CEMAS understreger, at hvis man vil have håndværkere til at bruge hjælpemidler, skal det formidles på en måde, der taler ind i det maskuline ideal, der findes på byggepladsen, frem for at true eller udfordre det (Kyed 2014: 85). Vi har ikke spurgt direkte ind til dette men forestiller os, at Stefans fysiske styrke ville få mindre værdi, hvis han fik hjælp af en maskine. Dog har netop dette tømrersjak fundet en måde at fordele arbejdet, der også skaber plads til en tømrer som Magnus, der ikke har den samme fysiske styrke. Han bidrager til gengæld med sine mentale kompetencer for planlægning og overblik, kompetencer, som Stefan ikke besidder i samme grad. Dette giver os håb i forhold til, at kulturen potentielt kan favne en langt mere divers arbejdsstyrke, end den gør i dag. Det kræver dog, at de "nye" kroppe, der skal indgå heri, ikke bliver set som en trussel mod den etablerede arbejdsgang og kultur. Vi har selv haft fordomme om håndværkere - på samme måde, som de har haft fordomme om os - som på nogle områder er blevet bekræftet: Der er en hård tone i branchen, fysisk styrke vægtes højt og der er visse grupper, der gennem sproget ekskluderes fra fællesskabet. På andre punkter er vi dog blevet overrasket og har måtte indse, at der var vigtige aspekter af håndværkerfagene, som vi ikke havde kunne forestille os, hvis vi ikke selv havde været til stede i felten. Det gælder for eksempel den tålmodige og umage relation, som Magnus og Stefan havde til beboerne i boligkomplekset, der vidnede om empati og menneskelig indsigt.

Magnus og Stefan har begge været i militæret tidligere i deres karrierer (bilag 1: 10, 12). Vi ser en sammenhæng mellem det faste, faglige hierarki, der er i militæret, og det, der er i byggebranchen. Samtidig er begge steder præget af maskulinitetsidealer og har traditionelt været domineret af mænd. Disse faste rammer fremstår for os som noget, Stefan og Magnus har værdsat og stadig værdsætter højt: At kunne forvente og forstå, hvad der skal foregå på dagen og hvilke arbejdsopgaver, der skal udføres, hvor processen kan variere, men resultatet

ikke er til forhandling. Vi ser dette som en søgen tilbage til en form for maskulint fællesskab, hvor Stefan og Magnus har oplevet at passe ind, da de var i militæret. Det kan beskrives som en pendulering, da de begge fortæller, at de inden deres tilbagevenden til tømrerfaget har arbejdet i psykiatrien i det offentlige.

I modsætning til militæret og tømrerfaget, beskriver Magnus og Stefan det offentlige som et sted, hvor tingene ikke bliver sagt "ligeud", og hvor der er for meget "kællingesnak" (bilag 1: 12). Forståelsen af at sige tingene ligeud og at undgå "kællingesnak" oplevede vi som en forståelse af, at individet skal ytre sig, men helst så kortfattet som muligt. Psykiatrien og de værdier, der repræsenteres, ser vi som bløde i kraft af fokus på mennesket og det mentale ved at hjælpe psykisk udsatte individer; bløde kroppe og sårbare hoveder. Denne distance til følelseslivet og "kællingesnak", formoder vi, kan indikere andre faktorer end kun de kollegiale forhandlinger. Vi reflekterer over, om Stefan og Magnus oplevede de mange følelsesmæssige reaktioner og mellemregninger som overvældende. Eller om de måske følte, at de ikke gjorde nogen forskel, da de arbejdede med de bløde værdier, hvor fremskridt hos et individ under en indlæggelse også kan gå på retræte. Med andre ord: Blev kravet om bløde følelser for hårdt for dem? Der er en sikkerhed og tilfredsstillelse i at vide, hvad arbejdsdagen bringer og ikke mindst at kunne se resultatet af vinduet, der kommet i – et resultat, der er kan tages og føles på (bilag 1: 31). Derved anskuer vi forholdet mellem de bløde værdier, og Magnus og Stefans søgen tilbage til de maskuline fællesskaber, som et tegn på, at de begge oplevede de bløde værdier som krævende at bearbejde, udmattende og svære at håndtere. Ved at sige tingene "ligeud" kan der lægges afstand til alle mellemregningerne i det følelsesmæssige sprog, dog med en risiko for, at meget går tabt i kommunikationen. Denne tilgang kan også være restriktiv for håndværkerne selv. For eksempel er det let for Rasmus at tale om de positive sider og aspekter ved arbejdet. Når vi imidlertid spurgte ind til udfordringerne eller efterspurgte kritik af arbejdspladsen eller -forholdene (bilag 2: 4), kunne man mærke, hvordan han blev lettere ukomfortabel. Derved efterlades vi med følgende spørgsmål: Er der grobund for forandring i branchen, hvis kritikken undertrykkes og ikke ytres?

Vi har været afhængige af informanterne for at skaffe os adgang, både fysisk og til de sociale og faglige fællesskaber og normer. På byggepladsen hos Entreprenør A/S fulgte vi primært sjakket bestående af Magnus og Stefan i deres arbejde med at skifte vinduer i ejendommen. Dog var der også et andet sjak bestående af Mike og Steve, to litauiske håndværkere på vinduesprojektet. Hvis man læser vores feltnoter, bliver det tydeligt, at vi ikke interagerede meget med dem. Desuden er samspillet mellem Mike og Steve i relation til sjakket bestående

af Magnus og Stefan ikke noget, der bliver udfoldet i særlig høj grad i analysen. Efter at have gennemgået både empirien og analysen igen er det gået op for os, at Mike og Steve er blevet en blind vinkel i vores undersøgelse.

Den første gang, vi ankom til byggepladsen på vinduesprojektet, var det tydeligt, at Stefan og Magnus forventede, at vi skulle følge deres sjak. De tog os med rundt i de lejlig-heder, som de arbejdede i, og fortalte os om projektet. Langt det meste af tiden har der derfor været en helt konkret, fysisk afstand mellem os og de litauiske håndværkere. Det blev en tryk-ghed for os, at vi havde "faste informanter" i undersøgelsen. Det havde også den positive effekt, at vi fik et indgående kendskab til Magnus og Stefans arbejdsgang og lærte dem at kende på en måde, der ikke havde været mulig, hvis vi skulle følge flere sjak i den tidsbegrænsede periode, vi havde til rådighed. Det var som om, at der blev indgået en kontrakt om, at det var dem, vi skulle følge, og vi frygtede, at det ville virke illoyalt, hvis vi brød med denne. Det har dog også skabt en etisk problemstilling, idet Mike og Steve blev nærmest usynlige for os og dermed nærmest usynlige i analysen. Når vi alle var samlet - til pauser, planlægningsmøder og lignende - blev Mike og Steve inddraget, og en stor del af samtalen foregik på engelsk. På den måde var de en del af rummet og kunne bidrage til samtalen og forstå, hvad der blev drøftet. Dog oplevede vi andre gange, at de blev holdt udenfor, når der for eksempel skulle prioriteres opgaver, fordi Magnus og Stefan diskuterede det på dansk, og derefter informerede Mike og Steve på engelsk om, hvad der var blevet aftalt (bilag 1: 16). Det ville derfor være usandt at påstå, at sprogbarrieren ikke spillede en rolle på byggepladsen. Den måde, Magnus og Stefan talte om de litauiske håndværkere, var også en måde at positionere sig selv i det byggefaglige og maskuline hierarki: Når de for eksempel påtalte, at de var hurtigere eller mere grundige end litauerne, iscenesatte de sig selv over for os gennem en sammenligning med "de andre". Det vidner om, at der er andre kategorier end køn, krop og klasse, der påvirker hierarkiet i branchen, herunder nationalitet og kultur, som kunne have fået en større betydning i vores undersøgelse, hvis vi kunne have talt med Mike og Steve uden at kompromittere den tillid, vi var i gang med at opbygge med de andre informanter.

Vi lagde tidligt i processen mærke til, at Steve havde synlige helbredsproblemer. Vi kunne desuden forstå, at han stod i en mere prekær situation end Mike, fordi han ikke var ansat hos Entreprenør A/S men var hevet ind fra et andet firma. Stefan og Magnus talte meget om Mike, fortalte om hans fortid i Litauen og sagde, at han var "god nok", og at de havde arbejdet sammen med ham flere gange (bilag 1: 22). Vi har derfor mere information om Mike end om Steve, selvom det er fra en andenhåndskilde og ikke fra Mike selv. Stefan og Magnus

var desuden mere efter Steve, kaldte ham “ham den nye” og sagde, at han arbejdede for langsomt eller var for voldsom (bilag 1: 29). Vi er senere blevet informeret om, at Steve blev skiftet ud på projektet til fordel for en anden østeuropæisk håndværker, fordi han var nødt til at søge lægehjælp. I stedet for at blive sygemeldt, blev han derfor taget af projektet. Vi ved ikke hvilken aftale, der blev indgået i forbindelse med det arbejde, han allerede havde udført, men fordi håndværkerne bliver betalt per vindue, går vi ud fra, at det må have været et betydeligt økonomisk tab for ham.

Det er først i retrospekt, efter at have læst vores empiri igennem, at det for alvor er gået op for os, at Steve og Mike mest er repræsenteret gennem Stefan og Magnus’ fortælling om dem. Måske de to litauiske håndværkere havde tegnet et ganske andet billede af den danske byggebranche, hvis vi havde haft bedre adgang til at tale med dem. Socioøkonomisk kunne de i hvert fald have bidraget med et andet og mere nuanceret perspektiv på arbejderklassen.

Konklusion

I denne rapport har vi undersøgt arbejdsforholdene i byggebranchen ud fra følgende problemformulering:

Hvilken rolle spiller køn og klasse for arbejdsmiljøet i byggebranchen, og hvordan påvirker det håndværkere følelsesmæssigt og kropsligt som mænd og fagpersoner?

Vi kan først og fremmest konkludere, at den danske byggebranche som udefrakommende er svær at få adgang til, men at den åbner sig op, når kontakten først er etableret. Gennem vores feltstudie kan vi konkludere, at de personer, der ligger højt i det byggefaglige hierarki, også ligger højt i det maskuline hierarki. Maskulinitetsidealet praktiseres gennem et fokus på effektivitet, en afstandtagen fra bløde værdier og korrigeren af de andre ansatte. Vi ser tegn på, at der er en forandring i gang i branchen, hvor bløde værdier bliver mere acceptable. Dog ser vi også tegn på, at mange bløde følelser ses som irrelevante og spild af tid. Desuden bliver forandringen i branchen af nogen set som en trussel mod den etablerede kultur. Der er en forventning - både internt i branchen og fra omverdenen - om, at håndværkerne viser "hårde" følelser. Dog åbnes der stadig i visse situationer op for rum, hvor man kan være sårbar. Det hårde og det bløde eksisterer således i en vekselvirkning.

Vi har identificeret en række klassemarkører, der positionerer håndværkerne i en arbejderklassekultur. Herunder er rygning og alkohol symboler. Der findes en "counter academic culture" blandt håndværkerne, som bliver særligt tydelig med vores indtræden i felten. Fysisk arbejde italesættes som mere værdiskabende end stillesiddende, akademisk arbejde. Dog findes også en modtendens, hvor håndværkerne anerkender vores erhverv og indsats. Derfor kan vi konkludere, at modstanden mod uddannelse har en symbolsk eller social karakter, snarere end den bunder i reel afstandtagen. Vi har ligeledes identificeret, hvordan et vigtigt element i arbejderklassekulturen handler om at bringe uformelle elementer ind på arbejdspladsen som formelt rum. Det ses blandt andet ved introduktionen af kalendere med letpåkledte personer samt latrinært sprogbrug og "pisstaking" som en del af den socialt acceptable praksis og som noget, der skaber kollektiv identitet og fællesskab. Desuden har humoren en funktion som konfliktnedtrappende, fordi den gør det muligt at italesætte svære emner på en måde, der ikke gør håndværkerne sårbare. Vi har ligeledes set, at håndværkerne udviser en stor bevidsthed om, hvordan humoren ville tolkes uden for byggebranchen som felt, og at de er i stand til at regulere herefter.

Vi konkluderer, at økonomisk kapital på én gang er en begrænsende og frigørende faktor i håndværkernes arbejde: På den ene side har Rasmus ikke ejerskab over de produkter, han producerer til hverdag. Dog ser vi også, hvordan Magnus og Stefan vinder agens ved at bruge den økonomiske gevinst ved en opgave til at finde oprejsning og faglig integritet. Selvom økonomi og tid påvirker for alle vores informanter, har vi set en forskel mellem akkord og timeløn. Her har det akkordbaserede arbejde et element af usikkerhed, hvor de fleste former for spildtid leder til økonomiske tab. Ydermere fører den akkordbaserede aflønning til en kamp mellem sjakkene om arbejdsopgaver. Selvom dette undgås ved timeløn, kan denne aflønning føre til dårlig samvittighed, hvis den enkelte håndværker ikke er i bevægelse. Vi har set en tendens til, at håndværkere, der arbejder med hårde materialer, også slider hårdere på deres kroppe, hvilket vores empiri bekræfter, når vi sammenligner tømrer- og møbelsnedkerfaget. I forlængelse heraf kan vi konkludere, at håndværkerne tilsidesætter deres kropslige behov og ignorerer tegn på træthed eller ømhed til fordel for effektivitet. Håndværkerne, som vi har været i kontakt med, er opmærksomme på risikoen for arbejdsskader men ser det sjældent som noget, der kan ramme dem selv.

Slutligt kan vi også konkludere, at der er aspekter af branchen, der ikke har været synlige for os i kraft af de informanter, vi har fulgt. Mike og Steve er eksempler herpå. Hvis vi havde fulgt deres sjak, havde vores undersøgelse fået nye variabler, såsom nationalitet og etnicitet. Vi ser dette som et emne, der kan nuancere forståelsen af håndværkerfagene yderligere, og som derfor kan undersøges i fremtidig forskning.

Litteraturliste

Ahmed, S. (2007): "A Phenomenology of Whiteness". *Feminist theory* 8.2. 149–168. Web.

Ahmed, S. (2014): "The Cultural Politics of Emotion". Edinburgh: Edinburgh University Press.

Ajslev, J. Z. N.; Lund, H. L.; Møller, J. L.; Persson, R. & Andersen, L. L. (2013): "Habituatig pain: Questioning pain and physical strain as inextricable conditions in the construction industry". *Nordic Journal of Working Life Studies*, 3(3), 195-218.

Berggren, K. (2014): "Sticky Masculinity: Post-Structuralism, Phenomenology and Subjectivity in Critical Studies on Men". *Men and masculinities* 17.3 231–252. Web.

Borchorst, A. (1989): "Kvinderne, velfærdsstaten og omsorgsarbejdet". *Politica*, 21(2), 132.

Bourdieu, P. (1983/86): "Forms of Capital". I: Longhofer, W. & Winchester, D. (2016): *Social Theory Re-Wired: New Connections to Classical and Contemporary Perspectives*. Florence: Routledge, 2016. Web.

Bourdieu, P. (1984): "The Social Space and Its Transformations" I Bourdieu, P. (1984): *Distinction*. London, Melbourne and Henley: Routledge & Kegan Paul.

Bourdieu, P. (1990): "*The Logic of Practice*." Bristol: Policy Press

Bryman, A. (2016): "Ethnography and participant observation". I: Bryman, A. (2016): *Social Research Methods*. Oxford: Oxford University Press

Christensen, A-D., Nielsen, K. J., Hansen, C. D., Kyed, M., Bloksgaard, L., & Jensen, S. Q. (2014a): "MARS: Mænd, Arbejdsulykker og Sikkerhed". Institut for Sociologi og Socialt Arbejde, Aalborg Universitet og Arbejdsmedicinsk Klinik, Regionshospitalet Herning.

Christensen, A-D., Nielsen, K. J., Hansen, C. D., Kyed, M., Bloksgaard, L., & Jensen, S. Q. (2014b): "A gender perspective on work-related accidents". Amsterdam: Elsevier.

Christensen, A-D., Nielsen, K. J., Hansen, C. D., Kyed, M., Bloksgaard, L., & Jensen, S. Q. (2015): "Maskulinitet og sikkerhed i to mandedominerede brancher". *Tidsskrift for arbejdsliv*, 17 årg., nr. 1

Chrobot-Mason, D., Ruderman, M. N., & Nishii, L. H. (2014). "Leadership in a diverse workplace". I: Day, D. V. (Ed.), *The Oxford handbook of leadership and organizations* (pp. 683–708). Oxford University Press.

Connell, R. W. & Messerschmidt, J. W. (2005): "Hegemonic Masculinity – rethinking the concept". *GENDER & SOCIETY*, Vol. 19 No. 6, December 2005 829-859. Sociologists for Women in Society.

Danmarks Statistik (2015): "Kvinder og mænd i 100 år - fra ligeret mod ligestilling". Link: <https://www.dst.dk/Site/Dst/Udgivelser/GetPubFile.aspx?id=22699&sid=kvind> [27.05.23]

Denissen, A. M. (2010): "The right tools for the job: Constructing gender meanings and identities in the male-dominated building trades". Californien: SAGE.

DI Byggeri (u.å): "Ligestilling mellem kønnene". Link: <https://www.danskindustri.dk/brancher/dibyggeri/analyse-og-politik/klima-energi-og-baredygtighed/baredygtighed/ligestilling-mellemkonnene/> [23-11-2022]

Ebsen, M. (2021): "Køn, kroppe og kontroverser I håndværksfagene". København: Djøf Forlag.

ECSO (2020): "Improving the human capital basis".

Espersen, I. N. (2022): "Opgøret mellem Depp og Heard er også blevet en kamp om cancel culture og retfærdighed I TikTok-æraen". Information. Udgivet d. 30/4/2022. Link: <https://www.information.dk/moti/2022/04/opgoeret-mellem-depp-heard-ogsaa-blevet-kamp-cancel-culture-retfaerdighed-tiktok-æraen> [24.05.2023]

Geertz, C. (2005): "Deep Play – Notes on the Balinese Cockfight". Cambridge: Dædalus.

Geertz, C. (2008): "Thick Description: Toward an Interpretive Theory of Culture" I: Oakes, T. S. & Price, P. L. (2008): *The Cultural Geography Reader*. London & New York: Routledge.

Hansen, R. P. (2009a): "Humoristiske bøsserier og latterens perversiteter – tilblivelse af heteroseksuel maskulinitet i skolelivet på automekanikeruddannelsen". *Kvinder, Køn og Forskning* (2).

Hansen, R. P. (2009b): "Autoboys.dk". Ph.d.-afhandling. København: Københavns Universitet.

Hastrup, K. (2015): "Feltarbejde" I: Brinkmann & Taggaard (2015): *Kvalitative Metoder*. København: Hans Reitzels Forlag.

Hansen, C. D. Kyed, M. Fonager, K. Bøggild, H. (2020): "Rigtige Mænd' På Retræte? Bygningshåndværkeres Sociale Køn Og Forestillinger Om Tilbagetrækning.". *Tidsskrift for Arbejdsliv*. 22.1. 12–30. Web.

Holt, J. (2022): "Ny regering vil spare tre milliarder kroner på nedlagte jobcentre". Ritzau for Politiken. Link: <https://politiken.dk/indland/politik/art9124448/Ny-regering-vil-spare-tre-milliarder-kroner-p%C3%A5-nedlagte-jobcentre> [27.05.23]

Kyed, M. (2014): "Ambulancearbejde, sikkerhed og maskuline rekonfigurationer: Etnografiske fortællinger om kulturelle praksisser under forandring". *Dansk Sociologi*.

Larsen, M.; Holt, H. & Larsen, M. R. (2016): "Et kønsopdelt arbejdsmarked – udviklingstræk, konsekvenser og forklaringer". VIVE.

Mosbech, P.; Madsen, L. O.; Højberg, H; Parbst, K.; Schultz, C. & Hoeing, B. S. (2021): "Vejen til større kønsdiversitet i byggebranchen". Link: <https://realdania.dk/publikationer/faglige-publikationer/vejen-til-stoerre-koensdiversitet-i-byggebranchen> [29.05.23]

Rotimi, F. E.; Burfoot, M.; Naismith, N.; Mohaghegh, M. & Brauner, M. (2022): "A systematic review of the mental health of women in construction: future research directions". *Building research and information: the international journal of research, development and demonstration*. Oxfordshire: Routledge, Taylor & Francis.

Walsh, D. & Seale, C. (2017): "Doing Ethnography". I: Seale, Clive (ed.): *Researching Society and Culture*. Newcastle: Sage Publications.

Wilken, L. (2010): "Bourdieu for begyndere." Frederiksberg: Samfundslitteratur.

Willis, P. E. (1977): "Learning to labour – How working class kids get working class jobs". Aldershot: Gower.

Wolfinger, N. (2002): "On writing field notes: Collection strategies and background expectancies".
Qualitative Research 2(1): 85-95.

Bilag

Bilag 1: Feltnoter

Bilag 2: Interview med Rasmus

Bilag 3: Guidelines for feltnoter og informantoverblik